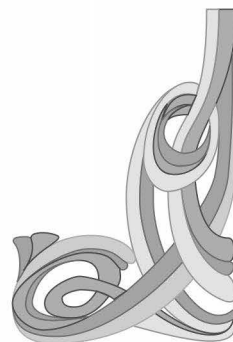
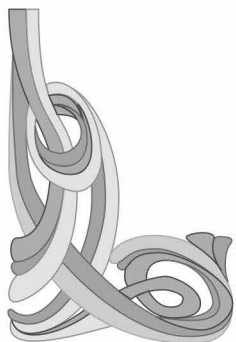

БАСАА Валера

ИНЛГЛЛ

Гүн ухаанай болон ирагуу поэзиин
согсолбори

Улаан-Үдэ

2017

УДК 89
ББК 84(2Рос=Буря)бу
Д 121

“Буряад хэлэ Буряад уласта сахин хүгжөөхэ” гэхэн Буряад Уласай программын хэмжээндэ Буряадай Уласай соёлой яаманай мүнхэн сангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдэбэ.

Книга издана при финансовой поддержке Министерства культуры Республики Бурятия в рамках реализации Государственной программы Республики Бурятия «Сохранение и развитие бурятского языка в Республике Бурятия»

Басаа В.

Д 121 Инаглал: сборник стихов. — Улан-Удэ: Издательство «Багульник», 2017. — 156 с.

В сборник вошли стихи и поэмы лирического и философского содержания, написанные автором за последние полтора года, а так-же воспоминания и переводы. В заглавие книги вынесено название поэмы «Инаглал» («Любовь возвышенная»), рассказывающей о молодых годах будущего маршала Советского Союза Константина Рокоссовского.

Книга несомненно вызовет интерес у широкого читателя.

ISBN 978-5-91121-185-1

**УДК 89
ББК 84(2Рос=Буря)бу**

© В. Ц. Дабаев, 2017
© Национальная библиотека Республики Бурятия, 2017

Книга Басаа Валерия «Инаглал» составлена из стихотворений, написанных в последние годы, песен, поэм, воспоминаний-комментариев и переводов. Книга, несомненно, имеет актуальность, так как представляет собой осмысление живых процессов современности, постановку насущных вопросов с четко выраженной позицией автора, который ратует за народные интересы.

Басаа Валерий родом из Шибиртуя Бичурского района, откуда вышло много прославленных бурятских писателей и поэтов, ставших классиками литературы, поэтому включение в книгу воспоминаний, посвящений выдающимся поэтам, таким, как Д. Улзытуев и Ц.-Д. Хамаев, закономерно и обоснованно.

Для авторского осмысления судьбы бурятского народа характерна масштабность обобщений, целостный взгляд на историю. Помимо интереса к историческим событиям в книге прослеживается обращение непосредственно к политическим, социальным событиям современности. Автор наглядно показывает, что сфера функционирования бурятского языка не может ограничиваться только бытом, на бурятском языке можно и нужно говорить о том, что волнует современного человека: о политической ситуации, складывающейся в мире и стране, о явлениях самого разного плана. Самое главное, что автор имеет свою позицию, осмысливая современность с опорой на исторический опыт нашей страны. Книга имеет четкую структуру, сначала расположены произведения малых лирических жанров, затем предстают поэмы, имеющие развернутый событийный ряд. Есть обращение и к традициям русской литературы, в частности, к Н. Некрасову, что позволяет актуализировать социальную проблематику. Сюжет других поэм оригинален, лирическое начало представляет и авторское раздумье, и сферу чувств героев.

Думается, что книга будет очень интересна современному бурятскому читателю, раскрывая перед ним как историю, так и многоаспектную, непростую реальность начала XXI века.

*И. В. Булгутова, кандидат филологических наук, доцент
кафедры русской и зарубежной литературы ИФМК БГУ*

ЭХЭНЭРНҮҮД ДУУЛАНА

I

Тоо томшогүй олон, онигошолдоһон,
Тооложо барашагүй зэнхылдэһэн
Тэнгэрийн мүшэд-зуланууд,
Таамаг юртэмсын нюусанууд...

Заха хизааргүй оршолоной,
Зутар харанхы замбуулинай
Зүйдэлэй захада ажаһууһан
Зон амитан — хүн түрэлтэн.

Кваркын онол аргые,
Квантын хуулийн гуримые
Сансарта эрдэмтэд олобобди гэлдэбэ —
“Стивен Хокингийн туяа юм” гэбэ.

Хайшан гээд замбуулинай мүндэлһые,
Хэзээ дахинаа хосорхые,
Ойлгоһон юумэдтэл болонод,
Онсо мэдээнүүдые дуулганад.

Тэдэ тоогүй дэлхэйнүүд,
Тооложо барашагүй зүйдэлнүүд
Тон удааханаар хубилдаг юм ха,
Тэрбүүм жэлнүүдэй хэмжээтэй юм ха.

Тиимэһээ тэдэнэй хэзээдэ, хэдыдэ,
Тэрбүүм мянган жэлнүүдэй хугасаада
Хубилдаг болзорины манда юуштэ юм,
Хүн түрэлтэндэ ямар хамаатай юм?

Хүнүүд гэгдээшэд өөһэдын хэмжүүртэйбди,
Хүн бүхэн өөрсэ заяатайбди:
“Тооложо үгтэһэн наһатайбди,
Төөлөжэ табигдаһан бээтэйбди”.

Сагаймнай табисуур —
Сахилгаанай сахилһандал,
Наһанаймнай агшан зуур —
Нарата дэлхэйн наадалһандал.

Эхэнэрнүүд, эхэнэрнүүд,
Энэ Дэлхэйн сэсэгүүд.
Гуниглан шагнааб таанарые,
Гуниггүй сээжээрээ дуулахые.

II

Ямар жэгтэй дуун бэ,
Яатараа зүрхым дайрана бэ?
Гансахан инагуудаа һанана гү,
Гамгүй юртэмсын хайрагүйе гү?

Залуу түлэг наһандаа,
Заахан үхибүүдтэй байхадаа
Инаглаһан нүхэдөө гээгдэхүүлһэн,
Инаг дурантайгаа хахасаһан,

Гансаардан үлэһэнэй уйдхарые,
Гансахан бэсын зүдэрһэниие
Юртэмсэ яахадаа анхарнагүйб,
Юундэ хүнүүдтэ хайрагүйб?

Жэлнүүдэй үнгэрэн ошоходо
Зосоохи гашуудалынь мартагдадаг гү?
Ямаршые гансаардалые эдэгээдэг
Ямба ехэтэй дэлхэй гү?

Эхэнэрнүүд дуулана, гоёор дуулана,
Эльгэ зүрхыем хүдэлгэнэ.
Нүхэдөө гээһэниинь мартагдаа гү,
Нарата дэлхэйн гуримые ойлгоо гү?

Али шэнээр байдалаа эхилээ гү,
Алтан дэлхэе дахин һайшаагаа гү?

Уйдхаргүй хууһандаа баярлаа гү мүнөө,
Үрийнгөө хүлые дүрөөдэ хүргүүлһэндөө?

Яагаа дуулдаагүй һонин дуун бэ,
Ямар һайхан хоолойтой эхэнэрнүүд бэ...
Бүхы наһаараа жаргалтай хууһан мэтэ,
Барандаа зоболон гутарал үзөөгүй аалта?

Дуулыт, эхэнэрнүүд, дуулыт даа дуугаа,
Дуунууд сэдхэлыетнай эдэгээхэ аалам.
Наһанайнгаа шэмэг болгооһон дуугаа
Найрлан дуулаха заяаниинь аалам.

Һайхан эхэнэрнүүд дуугаа дуулана,
Һанаа сэдхэлээ тиигэжэ заһана.
Амар мэндые хүсэнэб таанарта,
Арюун сэбэрые үрэнэб бултанда.

2017 оной феврилиин 11–13

САГААН ЫАРА

ҮБЭЛЭЙ ЛИРИКЭ

*Хүбхэгэр сагаан саһан хүнжэлөө
үбэлнай һэжэржэ эхилбэ даа.
Оюна, 2015 оной ноябрь һара*

Хүбхэгэр сагаан саһан хүнжэлөө үбэлнай һэжэржэ эхилбэ даа,
Хүлхэгэр дулаан нэхы үмдээ үмдэхэ сагнай ерэбэ даа —
Хүдөө таламнай саһан дэгэлээ одоо нэмэрбэ ха юм даа,
Хүбшэ тайгымнай хүбэн дахаяа хэдэрхэ болзор дүтэлбэ даа...

Һанаа үнөөндэ нэгэтэ ехээр абтахадаа
һуугаа бэлэйб хүнгэн хашабаа шаргадаа,
Һалхин мэтэ хиидээ һэмби амарагтаа,
Һарын гэрэлээр дуугаа дуулан шамхандаа.

Тала дайдым агаар яагаа һайхам даа,
Түрэнэн нютагайм шарай ямар дулаам даа,
Тангил гансым мийэрэл яагаа һайхам даа,
Таалажал байхаар хасарынь ямар ягаам даа.

Түби дэлхэйн табисуур тиимэ ха юм даа —
Түбхинэн һуухын газар гэгдээ һэмнай даа.
Түрэнэн бэеын жаргал эдлэн һууял даа,
Түрэл зондоо хүндэ ямбатай ябаял даа.

2015 оной ноябриин 29

ГАРАХАЯА БАЙНА САГААЛГАМНАЙ

*Гарахаяа байна Сагаалгамнай.
Оюна*

Гарахаяа байна Сагаалгамнай,
Гунгарбаагаа нээхэмнай,
Ганжуур, данжуураа дэлгэхэмнай,
“Тонцзогой” хургаал шагнахамнай.

Уурагай үе хүрэжэ ерэбэ,
Үнээд тугаллажа эхилбэ,
Үри хүүгэднай баярлаба,
Уурагаа эдижэ найрлаба.

Сагаан Һараяа угтаялши,
Сэржэмээ дайдадаа сүршээлши,
Нэрэһэн архияа гаргалши,
Нэжээдээр, нүхэрни, бариялши!

2016 оной январин 24

САГАА ҺАРААР!

Сагаа Һараар!
Сагаалганаар!
Буруунтнай булшантай,
Даагантнай далантай,
Сагаан эдээн дэлгээтэй,
Садан үринэр садхалан гү,
Бэе тамир лагшан гү,
Бүгэдын сэдхэл амгалан гү?!..

2015 оной ноябриин 6

САГААЛГАНАЙ УГТАМЖА

Дабталга:

Сагаа Һараар

Мэндэ ама-аар!

Сагаан Һанаа Сагаалгамнай асараа,

Сагаан эдеэн хаагуур яагуур билтараа!

Үбэлэй бүрүүл үүр хираанаар

Уняар тунаһан Буряад дайдадам

Угсаата арадайм ёһо заншалаар

Урилан ерээл Сагаан Һарам.

Урдынхидал угаар татуулһан дуунууд

Үргэн дайдаар, хүдөө талаар зэдэлээ,

Улад зонойм сахижа ябаһан Һургаалнууд

Эдир залуу хүүгэдтэ дамжагдаа бэлэй.

Эхын сасаһан Һүнэй дээжэ удхатай,

Эсэгын захиһан үгын дээжэ заабаритай,

Элинсэгэйм үрээл-захилнууд заршамтай,

Эрлигэй аюулһаа зоноо аршалһан түүхэтэй.

2016 оной январин 4

САГААЛГАН

Хүлэг моридоо атар таладаа хатаруулаад,
Хашабаа шаргаяа саһан дээгүүр шахинуулаа.
Сагаан тооһо сагаалхитар бурьюулаад,
Суурья гарган хүхюун дуугаа дуулалдаа.

Дабталга:

*Сагаан, сагаан — Сагаан нараар!
Сагаа, сагаа, — Сагаалганаар!
Сагаа нараар! Сагаалганаар!
Садхалан эдеэтэй сагаан хаһаар!*

Ёһын түүдэгы тэнгэри өөдэ аһаагаад,
Ёохор наадаяа тойрон ябажа хатаралдаад,
Ухаа зааһан үрээлнүүдээ үрээгээд,
Улад зомной Сагаалгаяа бүтээгээ.

Дабталга

Амтатай буузын үнэр талаараа анхилуулаад,
Орон дэлхэйгээ үргэл мүргэлөөр баясуулаад,
Сагаан сэдхэл дэлгэн байжа сагаалаа,
Сагаан найхан заншал мандаа дамжуулаа.

Дабталга

2015 оной ноябриин 5

САГААЛГАНААР!
(Хүгжэмынь Вл. Пантаевай)

Дуугаа дуулан сэнгээшэ
Дууша буряад арад гү,
Сансар өөдэ сасаашань
Сагаа нарын дээжэ гү.

Дабталга:
Саһан хүнжэл хэдэрһэн
Сагаан үнгэтэй дайдал юм,
Сагаан эдеэ дэлгээһэн
Садан уласайм заншал юм.

Сээжын сэсэгэй ундалһан
Сагаан, сагаан бодолнууд,
Сагай гүйдэл ашаалһан
Сагаан, сагаан үүлэнүүд.
Дабталга

Сагаа нарын хайндэртэй
Сагаан сэбэр ханаатай
Буряад түрэл араднай
Буддын хэшхэл, хургаалтай.
Дабталга

2015 оной декабоин 2

АЛТАРГАНА

“АЛТАРГАНА”, 2014 ОНОЙ ИЮЛЬ ҮАРА

Хэнтийн аймагай Дадал номондо ажаһуудаг багша Бальжини-мын Зиидэгмаа хөөрэнэ:

– “Алтаргана” наадан улам үргэн дэлгэр боложо байна. Мүнөөнэй “Алтарганын” мұрысөөнүүдтэ орожо байгаа зонуудай зариманиинь хүсэд бэшэ буряад хэлээршье, монгол хэлээршье яринал даа. Хожом хойно эндэ хабаадаһаншье, мұрысөөндэ орожо байгаа зонуудшье нэгэшье ондоо хэлэ оруулангүй булта буряадаар яриха байха гэжэ найданаби.

Буряад улад гээшэ булта нэгэ шуһанай, дээдэ үеынхинэй үрээлтэй зон туладаа, ХЭЛТЫҺЭНЭЭ ТҮШЭЛСЭЖЭ, ХЭСЫҺЭНЭЭ ТУЛАЛСАЖА, ХЭБТЭҺЭНЭЭ ТАТАЛСАЖА, ХЭРЭГ ЗОРИГОО ХАМЬАЛСАЖА БУЛТАДАА ЯБАЯБДИ гэжэ хэлэхэ байнаби.

Сурбалжсалагша Янжима Дашидоржин бэшэжэ абаба.

ДАДАЛА НОМОНОЙ СОЛО

Дадала номондо мүнделһэн

Дали бүхэтэй “Алтаргана”.

Буряад арадаа хүлгүүлһэн

Буян хэшэгтэй “Алтаргана”.

Буряад арадаа хүлгүүлһэн

Буян ехэтэй Дадала номон.

Дадала номоноо суурхуулһан

Дагшан буянтай улад бэ.

Арад түмэнөө баясуулһан

“Алтаргана” ехэ Наадан бэ.

Буряад арадаа баясуулһан

Буян ехэтэй Дадала номон.

Богдын газары сахиһан
Буян ехэтэй Дадала һомон.
Буряад арадаа нэгэдүүлһэн
Бүхэарадай бүжэг Наадан.
*Буряад арадаа нэгэдүүлһэн
Буян ехэтэй Дадала һомон.*

2016 оной январин 8

БУРЯАД БОЛОН МОНГОЛ ДУУНУУДЫЕ ДАГУУЛҮҮН “АЛТАРГАНЫН” ПОПУРРИ

Алтанхан эшэтэй һөөгхэн
Ашагтай бэшэ юм гээ гүш,
“Алтарганымнай” наадан
Арадайм байха юм ходо.

Түрэл нютаг Улаан-Үдэдэмнай
Түмэн арадууд жарган түбхинэһэн.
Аса бүхэтэй алтарганамнай
Арад зоноймнай хүлдэ болоһон.

“Хайсан борым хатарааша
Хабтагай Сэлэнгын долгиншуу.
Ханилһан нүхэрөө харахадам
Хадын оройн сэсэгшүү...”

Арюун хабарай ерэн гэхээн
Алтарганамнай сэсэглэнэ хөө.
Хайрын үгэ шэбэнэн һуухадаа
Хараад баясааб алтарганаяа хөө.

Санзайгаар анхилһан Буряадтамни
Сэбэр аршаан булагууд.
Арынгаа хады хараһамни
Алтарганымнай сэсэгүүд.

Анханай заабарьяар хууһан арадай
“Алтарганымнай” найр нааданууд согтой.
Буряад зоной уртын заншалнууд аятай
Буурал холоһоо буужа ерэнэн түүхэтэй.

Зуун жэлнүүдэй түүхые дурдаад,
Зон аймагаа магтан дуулаабди.
Аза жаргалтай хуухые захяад,
“Алтарганаяа” татаабди.
“Алтаргана”,
Этигэл найдалаар дүүрэн.
“Алтаргана”,
Эгүүридэ мүнхэ дуран.

Алин ехэ Аази түбиин заха үзүүр
Ажана үргэн альган дайда дээгүүр
“Алтарганы” зэдэлүүлһэн арадта һүгэдэнэм,
Ажалайнь жолоое, замые арюудханам.

Дуулим намжаа хүдөөдөө
Дуугаа дуулан сэнгэе,
Дууша дорюун нүхэдтөө
“Алтарганаяа” татуулая.

Эбтэй, эетэй, амар мэндэ ябаял даа,
Элинсэгэйнгээ алтарганые нанан,
Энэ дэлхэйдэ жаргал эдлэжэ хууял даа,
Эжы, абын ашыень харюулһан —
Ал-тар-гана!

2016 оной 5-дугаар нарын 30

“АЛТАРГАНЫН” БОДОМЖОЛНУУД

Наян-Наваа зүүдэтэй,
Нагаса Байгал далайтай,
Баян дэлгэр нютагтай,
Буряад-монгол нэрэтэй,

Агуу Гоохон дүүхэйтэй,
Аламжа Мэргэн хүбүүтэй,
Алтан Хайша хадамтай,
Абай Гэсэр баатартай
“Нюуса тобшо” мэдэхэ гү,
Нүүдэлшэ ойрад хэлэхэ гү,
Хүүннүүд ерэжэ хөөрэхэ гү,
Хэн юм буряадууд гэхэ гү?
Хаанаһаа бууһан улад бэ,
Хэн тэдэний нэгэдхэн бэ,
Сэдьхэлынь ямар уужам бэ,
Сэбэрынь алиһаа үгтэн бэ?

2016 оной январин 8

ЧИНГИСХААН (магтаал)

“Алтаргана-2016” гэжэ Бүгэдэ бурядай
Уласхоорондын XII үндэнэн Ехэ нааданай үедэ
энэ магтаал шэнээр заһагдаад, уншагдаһан

Шэдиин аргаар нэгэтэ
Чингис Богдо хаантай
Ярилдаха ушар гараба,
Яһала хөөрэлдөөн болобо.

Хорин нэгэдэхи зуунһаа
Хүрэжэ ерэнхэндэм гайхаба:
– Хэншье намда Газарһаа
Хандахы зүрхэлөөгүй юм! — гэбэ.

Тиибэ яабашье, хөөрэлдөөмнай эхилбэ,
Тэрэ хүндэ асуудал табижа захалбаб.
Бодоһон һанаһанаа бултынь нюуртань хэлэбэб,
Бодолтой сэхэ харюунууды өөрһөөн абабаб...

Богдо Чингис иигэжэ хэлэбэ:

– Зэбүүн шуһата сагта түрэнэн бэлэйб,
Залуу һанаһаа үншэрхэ зобохые үзөөб.
Зэрлиг аашатанин сохин даража хүнөөгөөб,
Зон аймагаа аршалжа, үндэртэ хүргөөб...

Эгээн түрүүшынхиеэ дурлаһан минии хүүхэн
Эрые үзөөгүй басаган байһан залуухан.
Дэлхэйн бэрхэ дуушады бултыншыё асараа хаа,
Дангинын сэбэрые бэшэжэ шадахагүй байгаа...
*Чинигсхаан бага зэргэ бодомжолоод, саашань
үргэлжэлүүлбэ:*

Бүгэдэ арадуудта найдал түхөөхы һэдээб,
Бурхан шажанда шүтэгшэдые хаанашыё дэмжээб.
Эбгүй уладыё үзэн ядадаг болооб,
Эбтэй байдалы уласуудта асархы зорёоб.

Би мүнөө шэнээр түрэлөө урилһанби,
Бүхы дэлхэйдэ дахин мэдээжэ болохоби.
Эзэмдэхы даие хэхэеэ хойшодоо болихоб,
Эб найрамдал бүмбэрсэг дэлхэйдэ асархаб.

Таниие шагнаһам, зариман намайе хэлэхэдэ,
Тэнсэлгүй хатуу, хэрзэгы байһан гэнэ,
Байлдаа эрхилжэ, хахад дэлхэйе эзэмдэхэдэ,
Бузараар дараһан, дарлаһан зониие гэлсэнэ.

Энэл талые анхардагынь шаналтай гээшэнь.
Энээн тухайл хэлэдэгынь гайхалтай бэшэ:
Диилэһэнии муушалангүй яажэ тэдэнэр байхаб даа,
Диилдэһэнээ хайшаажэ, хэн тэнэг хэлэхэб даа.

Эзэмдэгшэ ноёдой хоёр нюуртайе мэдээб,
Өөрынгөөл хубиие харадаг байһыень ойлгооб –
Хулһан ташуур, хурса хэлмэ хэрэглээгүйдэ
Хүнүүдтэ туһатай үйлэ үүсхэдэггүй тэдэ.

Хүсэл зориггүй, эрмэлзэл талаангүй эрые
Холуур бэеһээ һэе орогүй намнадаг һэм.
Урагшаа ханаатай, ухаан бодолтой нүхэрые
Удамарша болгожо, түмэнөө даалгажа үгэдэг һэм...

Яһан бэеыем олохоёо зариман оролдоно гэнэт,
Япон түхэлэй оньһон аргаар бэдэрнэ гэнэт...
Би иигэжэ танда хэлэхэмни:
Бурханаар табигдаһан Чингисхаанай шарил
Бэдэрэгдэжэ малташагүй — нүгэлэй ехэ нүгэл!

Гурбан түбнөө булашам хатуу харуултай,
Газарын мэдэхэ үбгэжөөл тэндэ байртай.
Зуун жэлнүүдтэ үеһөө үедэ дамжуулжа,
Заажа үгэдэг юм, шарилайм хэбтэһые харуулжа...

Түрэн арадтаа юу хэлэхэбши гэнэ гүт,
Түрэл зондоо юу үлдээһым асууна гүт?..
Хүхэ тэнгэриһээ олгогдоһон оюун ухаае,
Хамагые илаһан габьяата хаанай дурасхаалые
тогтоожо абагты!

Тэнжээһэн, тэдхэһэн, үргэһэн намайе арадайнгаа
Тэмүүжэн хүбүүгээ мартаагүйдэнь омогорхоном,
Ульгамаар эрхилһэн дайшалхы бүхы ябадалайнгаа
Ухаансар уласайнгаа үрээлээр бүтэһые ойлгоном.

Хүхэ мүнхэ тэнгэридээ зальбаржа ябыта,
Хүн түрэлтэнэй нэгэ хубитайень мэдыта,
Агаарта, газарта, уһандаа нарин байгыта,
Ажамидаралда эдэнэй шухалые мэдэрыта.

Эхэ найхан элдин баян газартнай
Эгүүридэ мүнхэдөө сээсэглэн һалбаржа байг лэ,
Гол мүрэнүүдтнай, уһаар дүүрэн сөөрэмүүдтнай
Ган гасуурһаа хохидуулангүй аршалаг лэ.

Оюун ухаатай ажалша малша араднай
Одо заяатай, амар жаргалтай һууг лэ.
Дууһашагүй бэлигтэй, сагаан һанаатай зоноймнай
Дура сэдхэһынь дундаршагүй ходоодо байг лэ.

Арадтаа мүнөөдэр хандажа хэлэһэмни удхатай,
Алдар суугай МАГТААЛ болохын хараатай.
Би хэлэхээ хэлэжэ дүүргэбэб. Ябахамни.
Бурхан харалсажа, аршалжа байг лэ таанадымни.
Баяртай.

2011 оной августын 29

ТҮРЭНЭН ДАЙДА, ТҮРЭЛ НЮТАГ

ТООНТОДОО

Хэнэй бэлэйбиб, мэдэнэгүйб,
Хэзээ бэлэй, һананагүйб,
Хэдытэй һэнбиб, хэлэхэгүйб.
Түрэнэн нютагаа ерэбэб,
Түрэл зонтойгоо уулзабаб.

– Сайн байна-аа, Баханхай.
– Сайн, хэмши? А-аа — Валера хайш.
Яагаа ондоо болошообши,
Ямар бэрхэ хүбүүмши,
Яһала шанга ябаналши.

– Бодо малнууд бүтэн гү,
Бэе махабад лагшан гү,
Багашуул, хүүгэд мэндэ гү?
– Бүтэн бүрин, хайнбди,
Бурханай хайраар байнабди.

– Сайн байна, Доржохай,
Хамаг ажалаа хэһээр лэ хайт?
Хобоогоор уһан халинхай,
Бүгэдэ зоноймной баярай дээжэ —
Баян ургаса абтахань лэ гээшэ.
– Сайн байна, Санжабгай,
Мүнөөхи хүдэр тракторнай
Мүнөө болотор ашаглагдаһаар юм гү?
Манай хахалдаг хорин дүрбэн гектартай
“Мүнхын газарые” ашаглаһаар юм гүт?

– Сайн байна, Дэрмэбгай.
– Валера гүш даа, хоолойгооршни танибаб?
(Дэрмэбгаймнай нюдэ муутай болоһон юм)
– Бил би даа, Дэрмэбгай,

Бэе мэндэ, сарюун байһытнай ойлгобоб.
Буряад дуунуудаа хангюурдыт даа, Дэрмэбгай.

– Сайн байна, Сэдэнхай.
Хоёр эшэгэдүүдшни, поршоонхонуудшни
Хэр ондо ороо хэм?
Харуул манааша машина, тошиилануудшни
Хэр бүтэн бүрин хэм?..

Хүн бүхэнтэй байгаад, хөөрэлдэнэм,
Хамаг һонин дууланам, дуулганам.
Хамагай һүүлдэ гэр тээшээ гэшхэлнэм,
Хайрата эжынгээ хайраһан
Халааша эдихээс яаранам...

2017 оной январин 5

“АЯ ГАНГЫН ХАНГАЛААР АНХИЛААДХЁО ГЭНТЭ АРШААНТА СЭЛГЕЭ НЮТАГНИ, АМАР МЭНДЭ!”

2016 оной августын 4-дэ Шэбэртэдээ Дашиимаа Володи унаган нүхэрэйдөө хоножо гараад, саашаа ябажа, һургуулида сугтаа һураһан, мүнөө үедэ Москвада ажаһуудаг нүхэр Уржумов Володитойгоо хамта 10 модоной газарта оршодог Сэбэгжабай Сэдэн Дулгармаа хоёрой хүбүүн Дугарай һэргээжэ, һалбаруулжа байһан Заганай Аршаан дээрэ буужа, арюухан шэдитэ уһандань хүртэжэ, шэлбүүһэ, набша, сээг ногоонуудые худхан буйлуулжа бэлдэһэн родоново торходо орожо, шэнэһэтэ, нарһата, хушата, жодоото, хуһата, уляһата ой соогуурнь сэнгэжэ, мөөг-һархяагыһе түүжэ, хүдөө нютагтаа амжалтатай ажаллаһанайнь түлөө Дугарай гэр бүлынхиндэ байгааһинь бэлэглэһэн сэбэр, элбэг дэлбэг эдээнһээн аmsажа ерээбди. *(Хайратай, харамтайнь: 2017 оной январь һарын һүүлээр залуу хүн Дугарнай гэнтэ наһанһаа нүгшэбэ).*

Эдэсмэр хүн эдихэнээ хөөрэдэг, эрдэмтэй хүн ябаһанаа хөөрэдэг гэдэг лэ байһан байха буряад зомной, теэд яахабши, үдэрэй дүрбэ дахин хоол баряад байһанаа дурдаагүйдэ аргагүй. Һайхан эдээнэй заримые тоолохо болоо һаа, ормог, гэдэһэн, шуһан, тарган хониной хабһан, хониной һэмжээр орёжо шараһан эльгэн, бууза, лабшаатай шүлэн, зөөхэй, твороог, бала гэхэ мэтэ гээд лэ дүүрэн бэд даа.

Шэбэртынхинэй хаяхан бодхоонон Хүндэлэндэхи субарга ошожо хараабди.

Үлзытын Дондогойнгоо бууса-музей үзэжэ гараабди.

Хайран нүхэрөө хайшань үдэшөө хаб хүүхэн,

Хайлгана, хэлыш, үбһэ ногоон үгэлыш, зүү!

Цырен-Дондок Хамаев-Һамаёнайнгоо гудамжаар гэшхэлээб.

Шүүдэр соо умбахаяа,

Шүлэг зүйжэ шалахаяа,

Сэсэгһээ сэсэгтэ ниидэхэээ,

Сэнгэжэ тантай һуухаяа

Хүрьһэтэ ногоон дэлхэй дээрэ

Хүбүүн боложо түрөө хаб даа...

Һайрамай хүйтэн уһые

Һааритай хүлөөрөө ойможо,

Һайхашаадаг саг байгаа.

Булгайр шархи гуталаа

Бургаһан соош гээжэрхёод,

Бусадагш саг байгаа.

Наадажа үдэһэн нүхэдөө

Наншалдаагаар айлгажа,

Намнадагшые саг байгаа...

Хайсан борым хатарааша

Хабтагай Шэбэртым халхиншуу.

Ханилһан нүхэрөө харахадам,

Хадын оройн сэсэгшүү.

Эсэстээ эжынгээ дүү, 97 наһатай, яндагар бэе тамиртай Хандасуу хүгшөөе золгожо, мартагдашагүй бодолнуудта абтажа бусаһамни энэл даа.

ҺАНАМЖАНУУД

Бидэ хотоной үхибүүд байһамди. Эжынэрнэй бүхэли үдэртөө хонин ажалда халирха. Тиихэдэнь харууһагүй бидэ Шэбэртын дүүрэн хүбүүд, баһал бүхэли үдэрөөрөө дураараа наададаг, тэнэдэг һэмди.

Зүүн, баруун хотонуудай үхибүүд гэжэ заримдаа хубаараад наадахабди. Бидэ, тэрэ тоодо Намажабай Петя (Цырен-Дондок Хамаев), Володя Жалсанов болон бэшэ олон хүбүүд Буруун хотондо нуудай байһамди. Харин Буяа Дондог (Дондок Улзытуев), Бальжанима Намдаков болон бусад Зүүн хотондо нууха. Тиигээд үхибүүд лэ хадаа үхибүүд, заримдаа наадажа-наадажа эсэхэдээ, хэрэлдээд абахабди, ябаха дээрээ шулуугаар шэдэлдэхэбди, тэрэ үедөө бээ бээ элдэблэхэбди, нэгэ бүлэгэйхидынь хашхарха: “Зүүн хотондой зүнтэгүүд!”, нүгөөдүүлэнь урдаһаань: “Баруун хотондой барнаагууд!” гэхэ.

Тиибэшье үнэхөөр наншалдадаг үгы, харин шалаагаа гаргахаяа хүдэр хүбүүд тухируулаад, барилдадаг хэн. Хүхюун ушарнууд болодог бэлэй. Гонгор Дамбатай Дэзмэ абгай барилдаха, Петя (намын) Валентинтай (Пурбуев), Пайбал Дамба Мүнхэ абгайтай гэхэ мэтэ олон бэд даа.

17.12.2016. Светлана Банзарацзева.

Манайда Заган Дабаан дээрэ буулгаһан нэгэ фотозураг бии, тэндэ тамнай Халзуу баабайтай (Чимитцу Дылгыровна, Ц.Дондой намган), Валентина Лубсановнатай (Дондок Улзытуевэй намган) ба Петя абгайтай (Цырен-Дондок Хамаев) буулгагдаһанта. Заган Дабаанаараа олон жэлдэ урагша хойшоо ябажа, түрэн нютагайнгаа соло дуулан ябахатнай болтогой, Валерий Цыренович!!

ТҮҮХЫН ТООНОН БОЛОНХОЙЛ ДАА

Тэрэ жэл Дондогоймнай түхэрэн түрэн үдэрые тэмдэглэлсэхээ хотондо Дугаржаб Дашиев, Ольга Аюрова, Болот Бороев. Дарима Линховоин, Цырен-Дондок Хамаев, Ц.Дондой намган Халзуу хээтэй, Дондогой намган Валя болон бусад олон хүнүүд Шэбэртэ ерээ хэн. Би тиихэдэ өөрынгөө машинада нуулгаад, Халзуу хээтэй, Валя, намаёон гурбаниие асараа хэм. Хада мэтэ хүдэр томо намаёонойнгоо Заган Дабаан дээрэ түрэл дэлхэйдэ сэржэм сасажа байһыень фото-зураг дээрэ буулгажа абаһамни тэрэ.

Тиихэдэ болоһон зарим ушарнууд ханагдана:

1. Сэдэнхэймнай (Сэдэнжаб Будажапов-Дашиев) шэнэ клуб соохи нуурунуудай түрүүшын хандалида нуушанхай. Дугаржаб Дашиев дуунуудаа дуулаад, асууна: “Зай, дан оройшоо боложо байна ха, таниие эсээжэрхибэ гээшэ гүб, дуулаа наа үглөөгүүршье болотор

дуулахабди, иигэд гээд дүүргэе даа”, — гэхэдэнь Сэдэнхэй хашхарна: “Үшөө “Буурал эжые” дуула!”. Дуулахал баатай болоо хэн.

2. Шэбэртэтынхид яаралтайгаар бэлдэлгэ хэһэн байгаа ха. Музей соо ороод хаража байтараа Дугаржаб Дашиев эрьелдэхэдээ, үмдэнэйнгөө хойто талые сагаан юумээр будажархиба, дан шэрэшье бэшэ хэн ха. Болот Бороевто бүд-тряпка барюулаад, аршажа үгэхыень хэлэнэ. Болот үмдыень ара талаһаань сэбэрлэжэ байһанаа, һайса аршаха гээд, “тонгойгты” гэнэ. Тиигэжэ хэлэхэдэнь Дугаржаб ехээр сухалдаад, эрьелдээд, “юун гэжэ хэлэнэбши” гээд Болодые шүдөө зуун зэмэлжэ оробо. “Ехэ хүниие” тииһэндээ (хүн зоной хараһаар байтар Дугаржаб тонгойшоод бүгсээ аршуулжа байха хэн гү), үлүү юумэ дуугаржа гэмдэ ороһон Болот абяагүй, халта дороо энеэбхилэд гэн үмдыень сэбэрлэжэ байгаа хэн даа.

3. Концертын һүүлдэ артистнууд булта Дондогойдоо сайлганда урилгаар ерээ. Хахад хүниһөө нилээд үлүү үнгэршэһэн саг. Тэрэл үдэшэндөө тэдэнэр хотоёо бусаха ёһотой байһан. Һамаёной үгэ хэлэжэ байхада Дугаржаб Дашиев: “Цырен-Дондок Хамаевич, тобшоор хэлыт даа, орой болошоо”, — гээд хэды дахин дабтана. Һамаёон урдаһаань юумэ хэлэнгүй, энеэбхилэн, хэлэһэнээ хэлэжэ, амарханаар дүүргээ хэн.

4. Ольга Аюрова тушаа “өөрымнай Бүсүүрэй аймагай Алташын бэрхэ, суутай дуушан” гэжэ һайшааһан хөөрэлдөөн эхэнэрнүүдэй дунда болоно, тэдэнэр “Аюрова, Аюрова...” гэлдэнэд. Луу жэлдэ түрэхэн хэсүү Ольга тэсэжэ ядаад, сухалдаад: “Что вы все “Аюрова, Аюрова” говорите, меня зовут Ольга”, — гээд шангарна.

5. Дугармаа хээтэй Дондогой олон шүлэгүүдые сээжээр уншажа үгэнэ. Хэншье, үнөөхи яараһан Дугаржабнайшье, таһалангүй шагнаха баатай һуугаа хэн.

6. Тиимэхэн лэ ушараар аад, ондоо сагта Шэбэртэ ошолгондо хэн, Болот Бороев һогтонги, би тэрээндээ хэлэнэб: “Шэбэртын сэбэрхэн басагадуудта дуратай гүш, эдээн сооһоо алиниинь шэлэхэбши, аба, абаша”, — гэжэ энэ тэрэ эхэнэрнүүд тээшэ заанаб. Тэрэмни угаа дуратайгаар коридор соогуур тэдэниие бариха гэжэ намнана, басагад хашахаралдаад, һогтуу тэрээнһээ тэрьелнэ. Тиимэ нэгэ наадан бологшо бэлэй. Сэрмаа, Болодто намнуулһанаа һанана ёһотойш.

18.12.2016. Светлана Банзаракцаева. Бэшэһыетнай мама ехэ һонирхон шагнаба, оройдоош мартагдаад байһан үе саг болонол даа, һайнта даа... Тэрэ үдэшин сайлалгада 10-10 солхообоор суглуулһан

айлнуудай списокшые музейдэмнай бии ... Олон жэлнүүд үнгэрөө юм байна, ум маани бадмэ хум...

ДУРСАЛГА

Дондок Улзытуевта зорюулагдана

Володишни¹ үгы,
Бальжанимашни² үгы,
Намаёоншнишы³ үгы.
Тугсүүлтэдэ тамардаг,
Мори Буладагта шунгадаг,
Ехэ Заганиее гаталдаг
Нүхэдүүдшнишые үгы —
Хуу булта амархаяа ошоһон,
Хүрьһэтэ дэлхэйгээ орхиһон.

Бээ тойруулжа сабшаһан,
Барюулынъ тааруулжа уяһан
Хажууршнишые хаягдаһан.
Гараар сабшахаяа үни хада болиһон,
Гаһар хүсэтэй техникэтэй болоһон.
Асаар бухалаа асалхаяа болиһон,
Асари томо нэрээтэй болоһон —
Хүлэртэрөө мандал хүдэлхээ болиһон,
Кнопка дараад лэ һуудаг болоһон.
Барбагар һахал табиһан
Балташа, түмэршэ дархан
Болоод ябаһанши һайсахан.
Хүүзинсэш үни үгыл даа,
Хумхиин тооһон болоһон даа,
Хүүедэг МТМ-эйшые хооһорһон,
Хана, бахананууд лэ үлэхэн —
Адья Дамбын шогтой зугаа замханхай,
Махутовой сэсэн үгэнүүд таһалданхай.

¹ Володя — поэт Владимир Жалсанов.

² Бальжанима — сэтгүүлшэ Бальжанима Намдаков.

³ Намаёон — уран зохёолшо Цырен-Дондок Хамаев.

Аршаанта Улаан Хадашни,
Амарагаа тэбэриһэн Хуһаншни,
Арюун уһатай Булагшни,
Ая гангата Шэбэртэшни,
Үлзытэ, Хайранга, Бэлшэршни,
Эрээлжэ, Хара Хүнхэршни,
Эжын угтадаг Буудалшни —
Үнөөхил хүбүүдээ хүлээнхэй,
Үхэлгүй намтарынь иранхай.

Дуушаншье бэшэ хаа,
Дуугаа бари нам,
Шүлэгшэншье бэшэ хаа,
Шүлэгөө зорюул нам.
Нэгэ нютагта хууһанаа,
Нэгэ уһанһаа ууһанаа
Һанажал ходо ябадагби,
Һанаа сэдхэлтээ заһадагби.

2016 оной февралын 23

ХАБАР

Хабараар саһан анхилаад,
Хайнагтажа эхилбэ,
Хүйтэн үбэл тулгардаад,
Харихам ха даа гэбэ.

Хабарай наран шарахадаад,
Хайрамай уһа харьюулба,
Холшор гансам һанагдаад,
Халуун зүрхым бурьюулба.
Хадада ургын бултайхада
Хонин хүрэгүүд шуумайгаад,
Хуһанай ногоорон байхада
Ханилһан нүхэдни дурсагдаа.

Хайрангын үбэры шэртэхэдэм
Халюуран дайдам зэрэлгээтээд,

Хуурын хүбшэргэй дүнгэхэдэм
Хуушанай хүгжэм зэдэлхэл гээ.

Хүрьһэтэ дэлхэй һуныагаад,
Хүмэдхөө үргөөд хараашалба,
Хадын оройһоо алхалаад,
Хабаржаандаа гаран яараба.

2016 оной февралын 14

МАРТЫН НАЙМАНАЙ ДУРДАЛГАНУУД

Эжымни хөөрөөнүүдһээ хоёр багахан хэлэг.

1.а. Урдань Мартын Найманиие угтуулжа, колхозой клуб соо баярай суглаан болодог һэн бээ даа. Элидхэл хэгдэхэ, эрэшүүл тайзан дээрэ гаража, амаршалгын үгэнүүдые хэлэхэ. Шадии абгай, хүдөөгэй бэрхэ ораторнуудай нэгэн, эхэнэрнүүд тушаа уран гоёор хэлэһэнэйнгээ удаа дурдалгаяа: “Мартын Найман мандахань болтогой, манай эхэнэрнүүд түрэхэнь болтогой!”, — гэжэ түгэсхэжэ, зониие ехээр хүхээлгэһэн юм гэжэ эжы Дарисуу нагаса хоёрни хөөрэгшэ һэн.

1.б. Дайнай эхилхын урда тээхэнэ эжымни колхозой хонин ажалда эрхим найнаар ажаллаһанайнь түлөө (зуун эхэ хонинһоо 126 хурьгадые абадаг байһан) Буриад-Монголой АССР-эй түрүү ажалшадтай хамта гүрэнэй ударидагшадтай уулзуулхые, нийслэл хотын үзэсхэлэнүүдые үзэхыень Москва эльгээһэн юм. Тэндэ эжыдэмни “Хүндэлэлэй тэмдэг” орден барюулһан.

Шагнал абаха үедөө бидэнэрэй, хүдөөгэйхидэй яагаад зүбөөр, зохидоор бээ абажа ябахын ухаа делегациимнай хүтэлбэрилэгшэ һайса заагаа һэн гэжэ эжымни хөөрэдэг бэлэй: “Нэрэ обогыетнай уншаад, дуудахадань, һууриһаа бодожо, танхимай хибэсэй тэг дунда гаража, сэб сэхэ тайзан тээшэ гэшхэлхэт. Тиигэжэ ябахадаа та-

Цыренова Басан (Баса) Москва ошохынгоо урда тээ. 1940 он

нилнууд тээшээ хараад, үбэштэй юумэндэл арзайса бү энээгээрэйгты. Урагша хойшонь толгойгоо эрьюулжэ харангүйгөөр, ханьяангүйгөөр, эндэ тэндээ маажан һабардангүйгөөр, иишэ тиишээ найгалзангүй залан ябаарайгты. Бата алхамаар Калининай урда ошоод, гарыень шангаар адхаад: “Здравствуйте, Михаил Иванович!” — гэжэ мэндэшэлхэт.”

М. И.Калининтай тус зурагта манай зүүн гарһаа тоолоходо Цыренова Басан (Басаа) дүрбэдэхи һууна (хара пиджагтай).

Делегацие ударидагша, партиин обкомой гэшүүн, ехэл шогтой, нааданша буряад хүн хэн ха. Тиин һургаал-заабарияа дүүргэхэдээ захиһан: “Хари, таанар Калининай урда ошоод, гараа хабсаргаад, наманшалжа байбат, тиигэжэ болохогүй бшуу даа. Али адиста хүртэхэмни гэжэ тонгойгоод, толгойгоо табижа байбат! Ойлгосотой гү? Тиимэшүү юумэн огто байха ёһогүй,” — гэн маниее хүхээлгэгшэ хэн гэжэ эжымни хөөрэхэ.

Эжымни баһа хэлэхэ: “Тэндэ, Хэрээмэлдэ байхадамнай эндэ тэндэһээмнай потраадыемнай сохижол байха юм. Би мүнгээ гамнажа, нэгэ хэдыел абаһан хүм”.

Буряадай делегациин гэшүүдэй М.И.Калининтай сугтаа абхуулхан “потрадынь” (фото-зураг) мүнөөшье бии, эжымни тэндэ буулсана.

Эндэ Басан Цыренова түрүүшын эгнээдэ манай баруун гарһаа тоолоходо гурбадаху (хара пиджактай, ордентой) бууна.

2. “Буряад үнэндэ” хүдэлжэ байһан Цырен-Дондок Хамаев хамта ябаһан Цыден-Жап Жимбиев бидэ хоёртой хахасахадаа: “Зай, битнай ябахамни даа. Ажалай һүүлдэ манай эрэшүүл Ногоон Дари, Сагаан Даринуудаа хүндэлжэ, амаршалха ёһотой хүмди”, — гэжэ хэлээд, корпоративна үдэшэдөө ошоо бэлэй даа.

3. Дондок Улзытуев.

Сэсэгни, Сэсэг!
Байсын үндэрэй оройдо
Байһыш элихэн хараналби,
Нариихан хуһанай хажууда
Нахилзан зогсоһыш һананалби.
Зээрэн шэнгэхэн бэеһеһ
Хээрын һэбшээн эльбэнэ,
Таамаг шэнгэхэн аялгаар
Таалан таалан шэбэнэнэ.

Нарихан матаргайн уянда
Нахилзан үнгэрхыш харахадаа,
Наһанайнгаа ошоһые мартаалби, –
Намайгаа бүүхэн гасаалыш.

Урихан тэрэ басагантай
Уулзаагүйш наа дээрэл хэн, –
Уулзаһан тэрэ үдэрһөө
Ухаан минии балартаа.

Номин тэнгэрийн хаяа дор,
Ногоон хүбшын намаа дор,
Хүндын голой шааяан соо,
Хүхын дуунай суурьян соо
Эдир һайхан шамтаяа
Эхин дураяа угтаа хэм,
Намжаа тэрэ хабарые
Наһан соогоо магтаа хэм.

2016 оной мартын 6

ЗАЛУУ НАҢАН (уянгата дуун)

Харыш, инагни, харыш, алтамни,
Хэды Юртэмсэ һайхан бэ,
Анхарыш тунгагынь, амилыш агаараарнь,
Амилжал, амталжал байхаар бэ.

Ямар гоёб!

Дабталга:

*Намдаа ерыш даа,
Намайгаа таалыш даа,
Намдуу хожуулан һууял!* } 2 дахин

Үдэшын наранай орохы үдэшөөбди,
Үеын үедэ жаргахы хүсөөбди,
Харанхы хүниие хоюулан манаабди,
Халуухан зүрхэнэй сохилхы шагнаабди.
Ямар гоёб!

Дабталга

Үүрэй туяае, амарагни, тодоолди,
Үүрэй арюунии хоюулан сайлгаалди,
Үглөөнһөө гургалдайн дуулахы шагнаалди,
Үглөөнэй улаахан нарые угтаалди.
Ямар гоёб!

Дабталга

Үнжэгэн мананай саагуур хоргодообди,
Унъярлаад агаарта хөөрэхынь хараабди,
Сэсэгтэ нутаараа тэбэрилдээд гүйлдөөбди,
Сэбэрхэн гошойнгоо уһандань шунгаабди.
Ямар гоёб!

Дабталга

2016 оной январин 10

ШЭБЭРТЫН ҮХИБҮҮДЭЙ ДУУНУУД

Шэбэртын хургуулийн 7-8-хи ангида нуража байхадаа Владимир Жалсанов, Дондок Улзытуев, Бальжанима Намдаков, Цырен-Дондок Хамаев болон бусад олон хүбүүд хамтааран бодомжолжо, дуунуудай үгэнүүдые зохёожо бэшээд, өөһэдөө аянгада тааруулһан. Тиин хотоной басагад, хүбүүд булта тэдээнিয়েн дууладаг болоһон юм.

Мүнөөшье ямар нэгэ ушараар уулзахадаа, үндэр наһатай болоһон нютагаархидын үнгэрһэн зуун жэлэй табяад онуудай хахадаар дуулаһан тэдэ дуунуудаа залуу наһанайнгаа жаргалта үеые ханажа дуулалдадаг даа. Дуунуудай үгэнүүд иимэ юм, хануулнам.

ҮДЭШЭЛЭН СТАНЬАА

Үдэшэлэн станһаа хотондоо яаража,
Учётчик хүбүүн түхээрбэ.
Хатарша халзанаа эмээллэн унажа,
Хазаарайнь амые дүнгэбэ.

Дабталга:

*Тодо элихэнээр үдэшын дуулимда
Тахын хангираан сууряатана.
Хүлэгынь хатарана талын уужамда,
Хүбүүн яарана инагтаа.*

Уншалгын байшанда
ороһоор мэндэшэлээд,
Уулзаха болзороо хэлсэхэб.
Үелжэ шамтайгаа ябахаб гэхэдэжэ,
Үнэнһөө өөртөө этигэнхэйб.

Дабталга:

*Тодо элихэнээр үдэшын дуулимда
Тахын хангираан сууряатана.
Хүлэгынь хатарана талын уужамда,
Хүбүүн яарана инагтаа.*

ДУУЛЫШ, ИНАГНИ

Дуулыш, инаг,
Дуранайм дээжын доһолхы,
Дурлаһан хүбүүнэй
Дура сэдхэлэй сохилсы.

Харыш, инаг,
Халуун дурлалай үеые,
Хабарай сагай
Хонгор дуулим үдэшые.

Хэлыш, инаг,
Ханилан ябамаар хүбүүмни,

Хэды саг соо
Жаргал хүлээн ябахабиб.

Буряад дайдын
Баян үргэн талануудаар
Бидэш хоёрой
Жаргал нийдэн ябаалам.

ЬОНИН УШАРНУУД БОЛОДОГ ДАА (Шэбэртэдэ болон Хэжэнгэдэ болоһон үйлэнүүд)

2017 оной мартын 23-да Шэбэртэ нютаг дээрэ Буряад Уласай элитэ уран зохёолшо, поэт, сэтгүүлшэ Цырен-Дондок Хамаевай түрээһөөр 80 жэлэй ойдо зорюулагдаһан “Ургуулһан сэсэгни үнгэтэн һалбарһай” гэжэ нэрэтэй, тойрогуудай хэмжээнэй фестиваль боложо, талаан бэлигтэй үхибүүдые элирүүлхын элдэб конкурснууд эмхидхэгдээ. Забайкалиин хизаарһаа, Хурумхаанай аймагай Элһэн нютагһаа эхилээд, Нэгэдэхи лицей-интернат гээд олон һургуулинуудай шабинарай хабаадалгатай тон һонин үйлэ хэрэг Шэбэртын һургуулиин багшанарай ашата оролдолгоор үнгэргэгдөө.

Харин тэндэ байхадамни тушаан боложо, Цырен-Дондок Хамаевай “Хэнзэ ногоон” гэжэ романай удхаар табигдаһан зүжэг Хэжэнгынхидэй харуулхын үедэ болоһон ушар намда гэнтэ һанагдашоо.

Тэрэ зүжэгыг режиссёр Баярма Жалцановагай ударидалга доро Хэжэнгэ Эдэрмэг хоёрой арадай театрнуудай һайн дуранай эгээн бэрхэ артистнууд хамтаржа бэлдээд, 2014 оной декабрь — 2015 оной январь һарануудта Хэжэнгэ болон Улаан-Үдын тайзангууд дээрэ табижа, Буряад Уластахи арадай театрнуудай хоорондо үнгэргэгдэһэн урилдаанда илажа гараа һэмнай даа.

Мүнөө Шэбэртэдэ Ц.-Д.Хамаевта зорюулагдаһан тус фестивалиин үедэ нютагайнгаа олон хүнүүдтэй хөөрэлдөөл һэн бээб. Тиин һургуулиин һуралсалай талаар эрхилэгшэ Баяр Цыренович Цыдыпов намда иимэ юумэ хөөрөбэ: “Энэ фестивалиин үшөө эхилээдүй байхада харахадамни коридор соо нэгэ халзан толгойтой, ута гээгэтэй, харгыда үмдэдэг юрын хубсаһатай хүн һурагшадтай хөөрэлдэжэ байна. Энэ ямар БОМЖ хаанаһаа бии болошоо юм, хашартай, һаалта хэхэнь гээшэ гү гэжэ һанаад, хажуудань ошожо:

“Эндэ Ц-Д.Хамаевта зорюулагдахан Буриад Уласай нургуулийн үхибүүдэй фестиваль үнгэрхэ гэжэ байна, та хаалта бү хэгты, эндэнээ гараад ябагты даа”, — гэбэб. Тэрэмни урдаһаамни энэбхи-лээд, намда юушье хэлэбэгүй, гаража ошобошьегүй. Нүүлдэ ойлгоһомни тэрэ хүмнай Буриадай мэдээжэ режиссёр Олег Юмов байшаба. Тиигэжэ бидэ хоёр танилсажа, бинь хүлисэл гуйжа, хайн нүхэд болон тараа хэмди”.

Тон адли ушар намтай болоһон юм.

Хэжэнгын аймагай соёлой таһагай дарга Бальжит Чимитовна Батуева намда хонходобо гээшэ: “Хэнзэ ногоон” гэжэ зүжэгьетнай хоёр үдэрэй туршада удаа дараа Хэжэнгэдэ табихамнай, та өөрөө ерэжэ, премьерэдэ байлсыт даа”. Тиихэдэнь “тэндэ ошожо, хүрхэй автор гээшэб гээд юу хархайхабиб” гэжэ бодоод, ошохо аргагүйгөө дуулгабаб. Соёлой таһагһаа хэды дахин хонходобо, уриба. Бинь таһа арсаад лэ һуубаб.

Тиин байтараа “нээрээшье, али ошожо хараха юм гү, ямарханаар, хэр зэргээр табигдадаг юм ааб” гэжэ бодоод, үдын нүүлээр гаража, үбэлэй үдэшин харанхы боложо байхада Хэжэнгэ хүрэбэб. Тэндэ нэгэ хайн ханаатай, хайхан эхэнэр багша оролдожо, намда зочид буудалы олгожо үгэбэ. Тэрэ багшадашье, хэндэшье зүжэгтэ хабаатай байханаа хэлээгүйб, Бальжит Батуевада ерэнэн тухайгаа дуулга-агүйб.

Соёлойнь байшан ошоходомни зүжэг түлэг дуундаа ябажа байна, хахадһаань үлүү үнгэрөө хэбэртэй. Фойе соо нэгэл хүн. Досогоурнь гараад, танхим соонь орохо ханаатай үүдэндэнь дүтэлжэ ябатарни тэрэ хүн бүдүүлэгээр ооголжо: “Орожо болохогүй! Спектакль табигдажа байна”, — гэжэ намайе байлгаад, урдмни гаража зогсобо. Би хэлэнэб: “Аалихуун ябаад ошохооб, хэндэшье хаалта хэхэгүйб, оруулыт даа”. Тэрэ хүн: “Үгы! Артистнуудта хаалта хэхэт, харагшадта хашар болохот. Сүлөө һуури танхим соо үгы, тиимэнээ орожо болохогүй!”. Зүб юумэ хэлэнэ гэжэ ойлгоһоншье хаа, үшөө нэгэ гуйгаад туршаха гэжэ бодоод: “Би аяар Улаан-Үдэнһэ тусхайта харахаяа ерэнэн хүнбил даа, оруулыт даа, хүл дээрээ зогсоод харуужаб”, — гэжэ гомдолтойгоор гуйбаб. Үгы даа, тэрэмни шанга журамтай, администрациһаа даалгаһан уялгаяа ёһотой бата наринаар сахидаг хүн байшоо: “Болохогүй гэнэм! Ямар ойлгохогүй, муухай хүмта! Улаан-Үдэдэтай абаашажа табиха, тиихэдэнь ошожо хараарайт!”. Яахаб, тиигэхэл ушартай болобоб.

Энэ үед танхим сооноо нэг эхэнэр үбгэн хүние дүмүүхэнээр гархаань барижа, удаахан гаргаба. Харуулшанда хэлэнэ: "... баабайн бэнь ядуушаг байгаад, нуухань хүндэ болобо, тархиниинь эрьехээ ханаба". Үлгэсын тэндэ абаашажа үбгэниие хубсалуулаад, фойе соо гансаараа байһан намда, БОМЖдо хандажа:"Энэ үбгэниие гэр хүрэтэрнь хүргэжэ үгэгты!", — гээд, өөрөө дахин танхим руугаа орохоёо ошобо. Би "зай" гэжэ хэлээд, үбгэниие болгоомжотойгоор нугадаад, соёлой байшанһаа гаража ошоһомни тэрэ бэлэй.

Үглөөдэрын бодожо, гудамжануудаарнь ябажа Хэжэнгыг хараад, сангай байшанда орожо, библиотекарь эхэнэрһээ асуубаб: "Танда Цырен-Дондок Хамаевай "Хэнэ ногоон" гэжэ роман бии гү?". Харюусана: "Тэрэ роман манда ороогүйл. Та уншаха гээ хэн гүт?". "Тиигээ һэм даа", — гэжэ хэлээд, гараб.

Соёлой байшан ошобоб. Үнөөхи фойе соо хүлгөөтэй, хүнүүд дүүрэн, артистнууд сүлөөгүй иишэ тиишээ, кабинедүүдһээ кабинет руу яаралтайнууд гэшхэлэлдэнэ, энэ тэрэ зүйлнүүдые зөөнэ. Кассадань ошожо, билет нураһамни: "Билет үгы, дууһаа", — гэжэ харюусана. Яагаад спектакльдэнь орохо юм гээшэб гэжэ ханажа, зогсожо байтарни нэгэ эхэнэр ерэжэ кассирта хэлэнэ: "Бидэнэр үлүү билет абашаһан байгааби, бусаахамнай". Шамдуугаар "үгыт наашань" гэжэ кассирта хандахадамни, нэгэ билет намда худалдаба: һүүлшын эгнээгэй урдахи, эгээ захын нуури байгаа хэн.

Спектакльһе хараб, дүүрбэ. Һүүлээрнь нэрбемэ удаан альга ташалган, амаршалган болоно, аймагай гулваһаа эхилээд, элдэб тушаалта хүнүүд гаража, һайхан үгэнүүдые хэлэнэ, бэлэг сэлэгүүдые артистнуудта барюулна, Буряад Уласай жюриин түрүүлэгшэ уридшалһан һанамжаяа дуулгана. Һүүлдэ би тэндэ байһанаа мэдүүлжэ, тайзан дээрэ уригдажа, зоной баярай альга ташалганда хүртэбэб, бэлэгхэнһе намда барюулагдаба. Бальжит Чимитовна намайе тайзан дээрэ артистнуудай урда тэдэ ноёдтой хамта зогсоод байлгаха гэнэ. Тиихэдэнь би арсаад, саашаа ошоо һэм. "Ямар һонин хүн гээшэб (скромно)", — гэжэ соёлой дарга гайхана.

Тэндэһээ буухадамни, үнөөхи зочид буудал бэдэржэ намда олгуулһан һайхан багша багахан гайхаһан юм гү, гар дурасхаалыемни (автограф) абана, харин библиотекарь эхэнэр хэлэнэ: «Та одоол намайе бахардаабат даа!».

Һүүлдэ, сайлалганай үедэ шагнахадамни нэгэ залуу хүн нүхэдтөө хөөрэнэ: "Энэ хүниие авторынь байжа болоо гэжэ тухайлаад, ажаглаа һэм. Харахадамни бархиржа нуугаа хэн", — гэнэ. Спектаклийн

үедэ тэрэ хүнэй намһаа холо бэшэхэнэ һамгантайгаа һууһыень би-
шье анхараа һэм, теэд ямар хёрхо хүн бэ гэжэ гайхабаб. Үнэхөөр,
тиимэ бэрхээр хүдөөгэй артистнууд (Сэсэгмаа Нимаевна Шойдоко-
ва түрүүтэй) наадажа шадаха юм гэжэ ухаа заяандаа оруулаагүй би
Һамаёноо (Хамаеваа) һанажа, сэдхэлээ ехээр уяруулаад,
нюдэнһөөмни уһанай эзэлүүдгүй дуһажал байхадань аршажал, ар-
шажал һуугаа һэм.

Үшөө нэгэ хүн намда: “Үсэгэлдэр таниие спектакльда оруула-
агүй тэрэ хүн (нэрыень нэрлэнэ) таниие харажархёод, ехээр
түбэгшөөжэ, эшээд гаража ябашаба. Авторынь байгаа юм байна,
теэд би тэрээниие оруулаагүйб, ямар бузар аягүй юм гээшэб
гэнэ”, — гэбэ. Тиихэдэнь би хэлээ һэм: “Бү эшэг гэжэ тэрэ хүндэ
дуулгаарайгты. Би муу һананагүйб. Спектаклийн үедэ артистнуудта,
танхим соо һуһан зондо һаалта хэжэ болохогүй бшуу. Тон зүб ти-
гээ”.

Тиимэ ушар болоһон юмэл даа.

Ажаглалта. 2012 оной июнь һарада баһа Хэжэнгэдэ намтай
тиимэшүү ушар болоһон: аяншалжа ябахадаа нютагай Балданов
Владимир Цыреновичтэй хамта нэгэ айлда хөөрэлдэхээс ороһон
аад, тэндээ гэрэй эзэн эхэнэртэ хараалгаад, үлдүүлээд, намнуулаад,
шабхадуулаагүйхэн түргэн гаража ошоһон хүмди. Үшөө нэгэ дахин
тушаан болоболнь, юунэй тиихэдэ болоһые тодорхойгоор хөөрөжэ
магадгүйб.

ГАЛ МОГОЙ ЖЭЛ

ДАЙН

75 жэлэй саана дайн эхилэн

I

Халагыньшые халаг даа гэлтэй,
Хүрьһэтэ дэлхэй хайратай:
Нарые зариман огто тоохоёо болиһон,
Нарата түбиин өөһэдөө эзэд болоһон.

Юун гээшэб даа, харагты даа:
Юсэн тугтай Эзэн Чингис байхадаа
Арад зониие эблэрүүлхы оролдоһон,
Арбан нүгэлы усадхахы бодомжолһон.
Найшаахаар одоо, харин мүнөөдөө
Найрхахаар юумэн үгы дөө.
Үхэлтэ тэмсэлнүүд үргэлжэлһөөр,
Үнөөхил дайнууд хүжэрһөөр.
Гайхамаар олон янзанууд,
Гоё гоёор нэрлэгдэһэнүүд:
Эзэлһэниие хэһээлгын,
Эзэмдэһэниие хүнөөлгын,
Сагаантаниие сохилгын,
Шажан мүргэл абаралгын,
Эрхын түлөө тэмсэлгын,
Эсэгэ ороноо хамгаалгын

Улаан, улабар шаранууд,
Ухаанда ороогүй тулалдаанууд...
Хүйтэн, халуун байлдаанууд,
Холимог-эрлииз дайралдаанууд...
Хүнэй хүбүүд саашадаа
Ханилан яажа һууха юм даа?
Хайшан гэжэ хойшодоо
Хүмүүн бэе олохо юм даа?

2016 оной 5-дугаар нарын 31

ХЭН ГЭМТЭЙБ?

(баллада)

*Гал улаан могой жэлдэ эхилээд (1941 он),
түмэр гахай жэлдэ (1971 он) түгэсэһэн үйлэ*

Дайсанай довтолжо ороһон тэрэ жэл һэн.
Дүшэн нэгэн оной намар байһан.
Дурна тээшэ бараанай поезд тэгүүлнэ,
Үрнэ тээһээ хохидоһон зониие нүүлгэнэ.

Саарһа дансаяа арай үрдижэ суглуулһан,
Зүһэм хилээмэ, хубсаһа хунараа орёоһон
Тэдэ улад соо хүбүүтэй эхэ ябалсаһан,
Тэрэ хүбүүнийнь долоон наһа гүйсэһэн.

Гэнтэ дээрэнь дайсанай ниидхүүр ерээд,
Гансата тэһэрээн, нэрьсээн шууяан эхилээд,
Дүрэжэ эхилһэн вагонтай поезд зогсошобо,
Дутын ой руу айһан хүнүүд гүйлдэшэбэ.

Эхэнэр хүбүүгээ хүтэлөөд баһал гүйшэбэ,
Энэ үедэ хажуудань юумэн тэһэршэбэ.
Хуйларһан шуурганда сохюулһан мэтэ,
Хоёр тээшээ шэдүүлжэрхибэд тэдэ.

Бүтүүгээр гэмтэһэн хүбүүн эхээ ооголно,
Бэе мүсэнь, шэхэнийнь, толгойнь үбдэнэ,
Үхэхэн, шархатаһан хүнүүд соо эхээ бэдэрнэ,
“Эжы, эжы!”, — гэхэнь хүбүүнэй дуулдана.

Эсэстэй хүнүүд хүбүүе хүтэлөөд абаашаһан,
Эхэ хүбүүн хоёр тиигэжэ хахасаһан.
Хэды шэнээн хүүгэнэй зобоһы тоолошогүй,
Хэды ехээр эхээ хүлээһын хэлэшэгүй.

Үхибүүдэй гэртэ байралуулһаншье хаа,
Үлэхэ дурагүй, хүдөө нютагуудаар тэнэхэн.
Он жэлнүүдэй хубарин үнгэржэ ошоһоншье хаа,
Ойндонь эжынь залуу зандаал үлэхэн.

Бүтүүгээр гэмтэһэнэй хойшолонгынь эдэгээгүй,
Балартаһан ухаанайнь манан һайса тараагүй,
Ганса бээш һаа, хүбүүн сүхэржэ ябаагүй,
Гушан долоо наһа хүрэхэнөө мэдээгүй.

Харин эхэнь, амиды гараһан эхэнь,
Хэды ехэ бэдэрэлгэ гүрэнөөр хүүлээ һэм.
Олон жэлэй хугасаада хүбүүгээ бэдэрһээр
Олоо бэлэй эсэстээ нэхэ нэхэхээр.

Гушан жэл эхэнь хүбүүгээ бэдэрээ,
Гушан жэл хүбүүн эхээ хүлээгээ,
Гушан жэл тэдэ барһад харалсаагүй,
Гушан жэл амиды, үгыгөө мэдэлсээгүй.

Гэнэн хонгор ябаха үедэнь хахасаһан
Ганса һанаха байха хүбүүгээ олоһон
Эхын баярые ямар үгөөр дуулгахаб,
Энэ дэлхэйн жаргал гээшые гэршэлхэб.

Гажарһан эхэ, ганса эрэ хүн — хүбүүнийнь...
Гайхашаан хүлээһэн суглараашад...
Уйлана эхэ... Уйлана эрэ хүн — хүбүүнийнь...
Уйлана булта тойроод байгаашад...

Хүлисыг даа намайе, уншагшад,
Хүн жаргалаа олодог гээшэдэ этигэгшэд.
Хүрьһэтэ дэлхэйн журам заримдаа ойлгосогүй —
Хүбүүн эхээ танияагүй, тоогоогүй, мэдэрээгүй!

Долоотой хүбүүнэй һайн мэдэхээрнь,
Долонгир дундаа эхээ хараһаарнь,
Залуу бээтэй тэрэнь сарюун эхэнэр һэн,
Зүһэ шарайнь сэбэр һайхан байгша һэн.

Харин, “энэ бүгтэгэр, уршагар нюурта,
Хараа нүдээ буураһан, буурал үһэтэ,
Таяг тулаад, дохолон һагад ерээшэ
Тонилог саашаа, минии эжы бэшэ...”.

Тиимэ юумэн эндэмнай болоһон юмэл даа,
Тиигэжэ тэдэнэр хахасан хахасаа бэлэйл даа.
Хэниие эндэ зэмэлэлтэйб,
Хэндэ юун гэжэ хэлэлтэйб?

2016 оной апрелин 5

КОНЦЛАГЕРЬ

*Апрелин 11-дэ Уласхоорондын фашизмын хаалтын
шорондо хуугшадай үдэр тэмдэглэгдэдэг*

Хүн гэжэ юун амитан юм?
Хэн энээниие эндэ,
Харьяата манай Газарта
Харын муугаар табиһан юм?
Зорюута зобоохын түлөө гү,
Зол жаргал бэдэрхын гү?

Гэрэл зураг харанаб,
Гайхан этигэжэ яданаб:
Үхибүүгээ тэбэрээд, халхалһан
Эхэнэр тэрьелхээ забдана.
Араһаань тархи руунь шагаһан
Буугай сэмгэн харагдана.
Секунда-хоёр үнгэрхэ,
Сэрэгшэн шабха дараха.

Хоёрдохи гэрэл зурагта
Хүнүүд баһа концлагерьта —
Шараа нюсэгэн эхэнэрнүүд,
Шалдагалуулһан үхибүүд.

Тойроод хүүрнүүд,
Эхэнэр хүнүүдэй бээнүүд.
Нюсэгэн басагаяа тэбэриһэн,
Нюурынь нюураараа халхалһан
Нюсэгэн эхэнэр хандайлһан,
Тархи руунь пистолет залагдаһан...

Треблинка. Концлагерь —
Хии хоротой камерын шадар.
Хоёр бишыхан үхибүүдтээ,
Хубиггүй балшар хүүгэдтээ
Үльгэрөө хөөрэхөөр, үргөөд хамааруулан,
Үхэлэй богонхо алхажа ороно эсэгэнь...

.....
.....

Алтан дэлхэй, алтан дэлхэй гэлдэнэбди,
Ахирхан заяатай хүн түрэлтэн гээшэ гүбди.
Бэе бээ хардаха, зэмэлхэ заршамтай,
Буу баряад, алаха хюдаха табисууртай,
Түбэг хойбо татахын анханһаа дүршэлтэй,
Түби дэлхэеи хандаргааха заабаритай,
Хүрьһэтэ Газарые хосороон халгаха бирэд гү,
Хорон ханаата аюулта баршадай эзэд гү?

Нэгэн дуугаар арад зоноороо хунгагдадаг
Ноёд хайдууд, фюрер, дуче, президентнууд,
“Бурханай заабаряар” гүрэн түрэдэ олгогдодог
Булай ухаатай, хэлэ аматай андабарнууд —
Дэлхэйн уладые дайн дажар руул шэглүүлнэ,
Дээрэхээ табисууртай “бурхад” байһандаа этигэнэ.

Эды бузар “амиды бурхадһаа” боложо,
Элдэб шажанай хургаалнуудые дагажа,
Үнэншэһэн хүнүүд үхэлэй харгы шэлэнэ,
Үнөөхил дэлхэйн даие эсэстээ дүтэлүүлнэ.
Баяд ноёдой, бурхан шажанай хургаалһаа
Бүхы амитадай ходоржо нэгэтэ халадаг хаа...
Амардаг хаа...

2016 оной апрелин 11

ГЕНЕРАЛИССИМУС

I

Москва шадар булимтарагшадые сохилон,
Сталинградһаа найдал арад зондоо асарһан,
Арбан нэрьемэ сохилтоор дайсаниее хүнөөһөн
Алдар суута Улаан Армиин сэрэгүүд һэн.

Харана гүш, генералиссимус, мүнөө эдэниие,
Хорото этэгээдые дараһан хүнүүдэй үринэрье:
Тэмдэглэнэ тэдэнэр Агуу Илалтын һайндэрье,
Таанарай ударидажа, дайгаа дараһанай баярье.

Нэрьенэ, хүүенэ, намилзана Ехэ Һайндэр,
Номгон далайһаа Балтийн далай хүрэтэр.
Үнгэтэ тууза, тугууд, зурагууд — захигүй,
Улаан тугууд, Илалтын тугуудшые дутуугүй.

Генералиссимус, һанана гүш даие эхилһэнээ,
Гитлерэй харата һанаанда этигэлгүй гэхэнээ,
Европые тэрэнтэй хубаажа эзэмдэхые һэдэхэнээ,
Ерээдүйн даие өөрсэ һанаагаар хүжэрүүлэлсэхэнээ?

Хэн Финляндиин даие эхилээ бэлэй,
Хэн Прибалтийн гүрэнүүдые эзэмдээ бэлэй,
Хэн Балканай гүрэнүүд руу һанаашархаа бэлэй,
Хэн тэдэниие эзэлхые дабшаа бэлэй?

Нацис хархистада үгы, мэхэлэгдээгүйш, —
Нюураа алдажа, добтолхынь хүлээгээ бэлэйш.
Тэрэл саһаа гүрэнэй хүсые зангидуулааш,
Түүхэтэ Ехэ Илалтые арадтаа туйлуулааш.

Шэн зоригто табан жэлнүүдэй габьяагаар,
Шанга ээбсэгтэ хүсэнүүдые бэлдэхэнэй ашаар
Зүблэлтын гүрэн нацистаниие даража шадаа һэн,
Зониинь “хүрибтэр тарбаган-тахалһаа” абарагдаа һэн.

Ленд-лизээр ээбсэгтэ хүсэнүүдтэмнай туһалһан,
Хархис дайсаниее хамта мантай даралсаһан,

Хани барисаатай дайшалхы найзанар ябаһан
Холбоото Штадууд, Ехэ Британиин гүрэнүүд һэн.

Тээд тэдэ дайшалхы нүхэднай алин бэ,
Таһараад эбээ, муудалдаһамнай юун бэ.
Джебхат ан-Нусра, ИГИЛ мэтын дайсадтай
Дайлалдабал сугтаа дээрэ бэшэ һэн гү, ашагтай.

Унаһан үбгэ эсэгэнэрэйнгээ зурагуудые барин,
Үринэрынь гэшхэлнэ Илалтын Үдэрые мүнхэлэн.
Нүхэр генералиссимус, юун гэхэбши энээндэнь,
Нүгэлтэй гээшэ гүш, бусаагүйдэ тэдэнүүдэйн.

Заншалта “илалтын” үдэрэй байгаа хада
Зүбтэй һэн ха “гашуудалай” үдэрые тогтооходо.
Илалтын һайндарнай баярай үдэр юм гэхэдэ
Ямар юм энэрэл хайрын үдэрэй үгүдэ...

II

Илагшын жагсаалда сэрэгүүдые алхалуулдагынь,
Эгэршэгүй хүрөөтэй буу зэбсэгүүдээ харуулдагынь,
Илалтын үдэрые иигэжэ тэмдэглэхые
гуримшуулһаниинь —
Эгтээ занан харуулһан гүрэнэймнай шухала һайндэрынь.

Дайсанһаа Эсэгэ ороноо хамгаалһанай баяр гү,
Дайлалдаа байлдаа һаа, бултые диилэхэбди гэнэ гү.
Дүрбэлгүй хүсэтэй гүрэн байһаараа һайрхана гү,
Дэлхэйн улас түрэнүүдтэ али зангана гү?

НАТО гэдэгэй хорин найман гүрэнүүд,
Нэн түрүүлэн Америкын Холбоото штадууд
Манай гүрэндэ добтолон орохоо забдана аал,
Маниел юундэшьеб үзэн ядадаг альянс аал?

Тэрэ мүртөө, нүхэр генералиссимус, угаа һонин шуу,
Тэндэ шамайе огто дурдадаггүй, үгы юм шуу.
Шиний Илалтые эзэмдэн абаһан юумэшүү,
Шамайе һугалаад, холо руу шэхэһэндэ адлишуу.

Тээдшые, хара даа, юугээрээ найрхадаг болохыень,
Түрэ гүрэндэмнай ондоо илалтын үгы юм шэнгинь.
Урагшаа харахагүй, гэдэргээл эрьедэг болохыень,
Улад зоноо гэдэргэ заршамда дадуулхыень.

Үхэхэн хүнүүдээ баряад ябаашамнай — урдаа.
Үхөөгүй хүнүүдээ анхараа наамнай ямар юм?

Ядархан зоноо, наһанай амаралтада гарагшадаа
Ядуу байдалһаа нугалхы бодоо хаа, яадаг юм?

Харалши, генералиссимус, юун гэхэбши энээниие,
Хара хирээгэй гүрэн түрэдэмнай оролсоһые,
Хулууша, луйбарша мэхэшэдэй толгойгоо үргэһые,
Хүдэлмэришэ ангиин хооһорон туйладаа хүрэхые?

III

Хэды ехээр, генералиссимус, зониие зобооһомши,
Хэды хүниие ГУЛАГ гэгшэдээ хосорооһомши,
Хорото алууршан байһан шамайе гэлсэдэг,
Хүнэй яһаар гүрэниие тэдхэхэн гэжэ хэлэдэг.

Дайнай эхилхэхээ туйлын хандарал үзүүлэнши,
Дайсанай буутай сагаалса сэрэгшэды болгоһонши —
Зэбсэггүй хүбүүдые дайсанай урдаһаа тууһанши,
“Заградотрядаар” ара нюргандань буу тодхоһонши.

Зоной ханаан, сээжэнь һонор юм яашагүй,
Зобоһон тулиһанаа, илалта туйлаһанаа мартагшагүй.
Хэзээ нэгэтэ түүхые үринэрынь уудалжа үзэхэ,
Хэнэй гэмтэйе, хэнэй зүбтэйе дахин шэнээр элирүүлхэ.

Харин мүнөө түүхын хуудаһан саашаа ирагдана,
Хүн түхэлөө алдахагүйгөө хүнүүд дахинаа оролдоно.
Крымые ашаалһамнай хэндэ туһатай юм гэлдэнэ,
Хари загтаа Украина, Сири руу добтолһые муушална.

Харинхид мание “агрессор” гээшэд гэжэ хэлэнэ,
Һожоргүй манайхид “тиимэ бэшэбди” гэлдэнэ.
Украин эхэнэр гал руу тоһо нэмээнэ,
Ууяһан унай түймэр болохоор забдана.

Сэхынь хэлэбэл, генералиссимус, манай байдал
Шинии үеынхидэл тогтууригүй, хүрөөтэй зандаал.
Дотоодошье, гадаадашье байдалы ойлгохоор бэшэл,
Дахинаа хубисхалай, дайнай хүжэрхөө байһандал...

2016 оной 5-дугаар харын 9–29

ХҮН (Зүрилдөөтэ юртэмсэ)

Хүн түрэлтэн хүүенэл, дүүенэл, шууянал,
Хүсэтэйгөө харуулхые булшангаа зангиданал,
Хүрһэтэ дэлхэй нэлынэл, абяагүй зэнхынэл,
Хүнүүдэй байлдаа, дайлалдаа анхараагүй юумэдэл.

Хүнүүд хуушаараа үрдилдэн шармайһаар зандаа,
Хубиингаа баришын дурдаһаар, бариһаар урдаа,
Хэдэн дүншүүр¹ жэлнүүд урасхалда абтаа,
Хүн үнөөхил хэрэлдээгээ үүсхэхээр зандаа.

Урдань байгаалидаа, дайдадаа мүргэдэг заншалтай хаа,
Уһа голоо, тайгаяа, газараа хүндэлдэг хаа,
Үнгэрһэн хэдыхэн мянган жэлнүүдһээ болёо —
Өөһэд өөһэдын бурхан шажантай болоо.

Итали гүрэнһөө ерээ һэн мэдээн — фашизм,
Германи гүрэнһөө мүндэлөө һэн аюул — нацизм.
Харансууз² үгэ дэлхэйгээр тараа — фанатизм,
Хажуугаарнь үшөө нэгэн нэмээгдээ — национализм.

¹ Дүншүүр — миллиард

² Харансууз — француз

Элдэб шүтөөнүүд дэлхэйгээр дүүрэн дэлгэрээд,
Эгээн үнэнийн манайл шажан юм гэлдээд,
Хоридохи зуунай хүүлые хөмороотой дабаба,
Хорин нэгэдэхидэ үнөөхил байлдаагаа дагаба.

Америкын “эхир байшангууд” довтолгондо оробо,
Ази, Африкада “улабар шара” хубисхалнууд хүжэрбэ,
Дүтэ ойрын Зүүн гэдэгэй газар дүлэндэ абтаба,
Дурнын¹ хизаарһаа урна² тээшэ зон тэрьелжэ нүүбэ.

Наран, хара, тэнгэри, бүмбэрсэг дэлхэй
Нахидшые гэбэгүй — өөһэдын мүрые харанхай,
Үнөөхи бурхадынь уладта ханаагаа табибагүй,
Үхэтэрөө зүдэржэ хосороошые хаань, хамаагүй.

Юунһээ, яагаад, хэзээдээ ухаа орохо юм,
Юундэ Газар дээр иимэ амитад түрэдэг юм,
Юундэ хуурмагаар “дуран, дуран” гэлдэдэг юм,
Юундэ дуранай ашаар түрэнхөнөө мартадаг юм.

Оо, хүрьһэтэ Газар, үндэр Тэнгэри,
Орон дэлхэйн Үйлын үрэ,
Хэзээ хүнүүд ухаан түгэс болбосорхо юм,
Хэзээ эзэрхүү мунхаг аашаяа орхихо юм?

Улаан Үдэ, 2015 оной октябриин 15

НЭШХЭЛ

2015 оной сентябриин эхээр Дундада далайн эрьедэ, Түүрэг гүрэнэй Бодрум гэжэ суута курортын элһэн дээрэ жаахан хүбүүнэй амигүй хэбтэһые тэндэ амараашад хараад, жандармын эмхидэ дуулгаһан юм.

Үйдхартай хүгжэм аалихан эдэлнэ.
Үхибүүнэй гэрэл зурагууд удаахан һэлгэгдэнэ.
Үгэнүүд бодомжотойгоор уншагдана...
Далайн эрье. Эльһэн дээрэ хүбүүхэн хэбтэнэ,

³ Дурна — Зүүн зүг

⁴ Урна — Баруун зүг

Халта доошоо, халта наашаа харахан.
Хөөрхэн толгойень далайн долги́н эльбэ́нэ.
Хүбүүхэн хүдэлнэгүй — мүнхын нойрто абтахан.
Улаабтар богони самсаниинь, шоорто үмдэниинь
Халхалнагүй гэдэһыень, булсагархан мүсыень.
Хүлдэнь жаахан шаахай гуталханууд үмдөөтэй,
Хүбүүхэн өөрөөшье жаахан — түрэхөөр гурба наһатай.
Хөөрхэн тэрэниие хүнэхэниинь хахина ойронь,
Хурмастын хахиуһад даляараа дэбинэ дээрэнь.
"Харыт, анхарыт!" — гэхэншүү далайн лусадууд, —
Һэшхэлээ алдаа гүт, яанабта, байзыт, хүнүүд?"
Гээгдэхэн багань Айлан гэжэ нэрэтэй Һэн.
Галиб гэжэ табатай ахатай байһан...
Эхэнь эдэ хүбүүдээрээ хамта үгы —
Эхэнэр уһанда тамаржа огто һураагүй,
Дундада далайн долги́ндо булта булагдаһан.

Сиридэхи аюулта дайн байлдаанһаа тэрьелжэ,
Түүрэг гүрэнэй хилэ гаталан дабажа,
Эндэ ерэхэн зоболонтодые,
Эхэнэрнүүдые, үхибүүдые
Баярлан контрабандистнууд угтадаг болоһон —
Бариша олохын түлөөл тэдэнэр шунаһан.
*"Гэнтэ баяжаһан гэнэтэй,
Гэдэргээ унаһан үбишэнтэй.
Нүгэл хэжэ хубсаланхаар,
Нюсэгөөр ябаһаниинь дээрэ, мухаа"*
Эрзээн онгосонуудтай контрабандистнуудта
Эд мүнгэнэйл олзо орошо хэрэгтэй.
Эрхэтэнэй дайнай хохидолдо зоной ороһониинь,
Үлэхэн юумсээ хаяжа гэртэхээ гараһаниинь,
Үхи хүбүүдээ абархаяа оролдоһониинь
Олзодо обтоошодые огтошье зобооногүй —
"Мүнгэн үнэр гутадаггүй".
– Теэд алин бэ шажан мүргэлэйн захиралынь,
Дээдэхи бурханайнь абаралынь?
– Дөө, байгаал юм бээ бэшэгдэхэн,
Энэ тэрые дурдажа хорихон
Элдэб "нангин" саарһанууд,

Эхи захагүй хургаалнууд.
Хожомоо мечеть-сүмэ ошожо,
Бурханһаа абарал-хүлисэл гуйжа,
Арюудхана бээб сэдхэлээ, заяагүй,
Энээндэ ханаанай зоболго байхагүй.

Иимэ үйлэ тиихэдэ тэндэ ушарһан,
Иимэ аюулта тодхор тэдэндэ тудаһан:
Дан үлүүсэ ашаалһан онгосо һэмшэ гү даа,
Дошхон далайн аашые юу тэрэнь тэсэхэб даа.
Онгосо соороод, хийгээ табиһаар шэнгэнэ,
Уһан соо ороошод ухаа алдан тэбдэнэ,
Эндэ тэндэһээ тэдэнэр аһалдан мэгдэнэ,
Ооголно, арбагашалдана, шашхалдана,
Уйлалдаан хүүгэдэй дуулдана...
Эрьһээ онгосын холо ошожо үрдеэшьегүй һаа,
Айһан хүнүүдэй хэды хашхаралдаашье һаа,
Хэн тэдэниие дуулахаб даа,
Хэн хэниие хүнийн зоргоор бэдэрхэб даа —
Контрабандистнууд хилын харуулшадта баригдахагүй гэжэ
Харанхы хүни гараһан ха юм, уладые онгосодоо ашаалжа.

Бишихан хүбүүдээ шүүрэжэ Абдулла үрдинэ,
Тамаржа шадахагүй һамгаяа бариха гэнэ.
Тээд шортоо, хүсэ шадалынь хүрэнэгүй,
Хэды оролдоһониинь туһагүй.
Хүбүүдынь гарһаань мултарба, яахашье аргагүй,
Һамгаяашье гарһаань удаан барижа тэсэбгүй —
Лусадай хүсэнтэй тэнсэхэ шадал үгы,
Далайн эзэн хүнүүдые хүлисэбгүй.
Хоёр хүбүүдээ, һамгаяа гээгдэхүүлһэн Абдуллагай
һанаанайн зоболон, сэдхэлэйн гашуудал гайтай.
Хүдөөлүүлжэ байхадаа бээе барингүй уйлана,
Хажуудань өөрөө хэбтээ һаам, жаргал һэн гэнэ.
Энэ гансахан уйдхартай үйлэ бэшэл —
Хэдэ н оло мянган хүнүүдэй гашуудал.
Хосорол тогтоохо арга өөһэдтэнь олдоногүй,
Элинсэг дайдадань дайн дажар замханагүй.
Хэлсэжэ баталһан Декларациин ёһоор

Хүнүүдтэ гүрэнүүд туһалха ёһотой гэгдэһэн.
Үнэн алдарты шажануудайшыё номнолхоор
Улад булта Адам-Евын үринэр юм гэхэн.
Тийһээрнь бодоходо, Газар дэлхэйн хүнүүд
Тон дүтын шуһа мяхатан болоно,
Нагаса-абганар, бүлэ-бүлэнсэрнүүд —
Хуу бүгэдэ түрэл түрхэмүүдтэ ороно.
Баруунай руу нүүгээшэд үсөөрнэгүй,
Байрлуулхыё тэндэхидынь яаранагүй.
Өөһэдөө баяшуул ядуунуудбди гэлдэнэ,
Үлүү мүнгэн һандамнай байдаггүй гэнэ:
“Таанар ондоо шажан мүргэлтэй хүнүүдта,
Манай цивилизацида огто харша уладта”.
“Проблема, проблема” — зүг бүхэнһөө дуулдана,
“Проблемада” булта даруулшаһандаа аашална.
Хэн тэрэ “проблемынь” тэдээндэ асарһан юм,
Хэн энээгүүр тэрэ зоболон тарааһан юм?

“Тэмынь урдаа, гэмшэлынь хойноо”.
Ажабайдалайнь гэмүүд өөрын, өөрэхөө.

Улаан Үдэ, 2015 оной октябрийн 22

НҮҮЛДЭ

Мүнөөдэр нүгшэхэн миисгэйгээ хүдөөлүүлбэб...

Жаахан амитан, миисгэй,
Жамата дэлхэйһээ хахасаба,
Жэл хүрөөгүй, шуумгай,
Жаргажа байһанаа ябаба.

Ямар хайратайб, барһан,
Ямаршыё һаа, — амитан.
Яахаяа эндэ түрэхэм юм,
Ямар ушартай ерэхэн юм.

Хайратай, һанаам зобоно,
Хамаг юумэ бодомжолноб.

Хүрьһэтэ дэлхэй хайшаа юм,
Хүниие юундэ зобоодог юм.
Зобоохо гэжэ бүрилдэһэн гү,
Жаргуулхые хүсэһэн гү,
Журамайнь табисуур иимэ гү,
Жаргал, зоболон тэгшэ гү...

Дахин, дахин бодомжолноб,
Дахинаа бодожо асуунаб,
Дэлхэй, дэлхэй, иимэ гүш —
Дурашье, хахасалшье зохёонон гүш?

Зоболон ходо байха гү,
Жаргал заримдаа ушарха гү,
Зоболоной һүүлээр жаргал гү,
Жаргалай удаа зоболон гү?

Түгшүүрилтэй байдалтай
Тэнсүүригүй дэлхэйтэй
Миисгэйшье хаа, — амитан,
Муутайшье хаа, — хүн...

2016 оной январин 31

ЯАХАШЬЕ ХҮНҮҮДБИБДИ?

Ардагым барилсыш гэжэш байн даа,
Аргамжаш нарин аад, яахаш хүнбиб?
Буряад арадай дуун

Галабай эрьехын үедэ ажаһуухые бурхан зайлуул.
Хитадай үни урдын сэсэн үгэ

Байдалые хубилгажа шадахагүй болбол,
тэрээндэ өөрынгөө хандасые хубилгаарай.
Мүн лэ хитадай сэсэн үгэ

Байгал шадарай элинсэгүүдни,
Баабай, эжынэр, ахайнарни,

Хэды дахин галабай эрьехые үзэһэмтэ,
Хубисхалай хойшолонгуудта дайрагдаһамта?

Хөөрэхэн, бэшэхэн түүхыетнай
Ходолон шахуу анхараабди,
Хараһан үзэхэн юумыетнай
Халаг хүхылэн шагнаабди.

Саг сагтаа, сахилза хүхэдөө,
Сагай байдал мүнөө тад ондоо,
Һайншые, муушые гэхын аргагүй,
Һанаа заримдаа зобоогоод һаланагүй.

Жэгтэйхэн бээ, элинсэгүүдни,
Жэшээд үзыт даа, ахатамни:
Арадайнгаа дууе ханхинуулһаарбди,
“Ардагым барилсыш...” гүүлһээрбди.

Зүгөөр нүгөө талаараа
Зон аймагууднай бултаараа
Зэхээд бээ байһандал,
Зэбүүн сагые хүлээһэндэл...

Гүрэн түрэнүүд аймшагтай,
Газар дэлхэйдэ хүрөөтэй,
Гэнтэ байтараа байлдаан эхилнэ,
Гам хайрагүй хүнүүд хүнүүдые хюдана.

“Иимэ гүрэн огто хэрэггүй,
Иимэ шажан манда таарахагүй”, —
Иигэжэ эхилнэ Дүтын Дурнада,
Энэ тэрын сэрэгэй захиргаанда.

Хэнэйн зүбые, бурууе ойлгонгүй,
Хаража үзэжэ сэгнэхээс һэдэнгүй
Үнэндөө өөрынгөөл политикые дагана,
Үхэл асардаг ракетэнүүдые ниидхүүлнэ.

Гал дүлэн дэлхэйдэ соробхилно,
Гэмтэйншые, гэмгүйншые алдалан унана,

Гэмынь урдаа аад, гэмшэлынъ хэзээ юм,
Гэрэлтэ оршолон лэ гэршэлхэ хаям.

Газар дээрэ галаб эрьехэнь гү,
Гайтай хубисхал захалхань гү,
Ядерна дайлдаан эхилхэнь гү,
Ядарал зоболон асархань гү?

Галабай эрьехые үзэхэн элинсэгүүдни,
Газар дэлхэйгээр нүүхэн арадни,
Гурбан дайнһаа хохидоһон эрхэтэдни,
Гурбан аюулые дабаһан нютагаархидни,

Бөөгнэрхэн үүлые сараха гүбди,
Байлдаанай шуургые тэсэхэ гүбди,
Байдалаа хубилгажа шадаха гүбди,
Бэеынгээ хандасые хубилгаха гүбди?

Али байһараа юумэн байг гү,
Аашалһаар зандаа уласууд ябаг гү,
Юртэмсын заршам тиимэ ха гү,
Юһэн зоболон эдлэхын ёһо гү?

Һүүлшынгөө шалгалта барихамнай гү,
Хурмаста тэнгэридээ мүргэхэмнай гү:
Үри хүүгэднай энээниие бү үзэг лэ,
Үеһөө үедэ жаргалтай ажаһууг лэ!

2017 оной апрелин 11

ПОЭМЭНҮҮД

СЭРЭМЖЭД

Буряадуудай зоболонто нүүлгэнүүд,
ажаһуудалайнь ёһо заншалнууд болон
Бүхэ Сэрэмжэд тухай домог
(Трагикомическэ поэмэһээ хэһэг)

*Сэрэмжэдэй ябадал тухай Уржин Гармаевай
зээ басаган — Уржинэй Шэмэд хөөрэжэ үгэһэн*

Буряадууд дахин дайн дажарта дайрагдаба

*Үглөөнэй наранаар бү бодо,
Эдыхэнэй жаргалаар бү боло.
Хошоо үгэ*

Хуушанай үгэ бээлэгдэжэ,
Хуулын голой буряадуудай шармайжа,
Үнэржэн гурбан жэлдэ ажаллаһан,
Үсхэжэ тэжээжэ олоһон
Үхэр малтайгаа хахасаха сагынь ерэбэ —
Ябажа тэжээһэн хүрэг малнуудаа абаашажа,
Японой галинда тушааха болобо баалуулжа.
Тиигэжэ дахин буряадууд
Түрүүшынгээ тулюур байдалда оробо,
Эдихэ талха, хубсаһашье оёхо бүд
Эндэ олохонь дахяад хүндэ болошобо.

1945 оной зунай һүүл багаар.

Япониё хүнөөжэ Зүблэлтын засаг эхилбэ.
Ямаршьёб нэгэ үдэр аэроплан хүнхинэжэ ерэбэ,
Уула хадын дорьботор хүршэгэнэбэ,
Улад зониие ехэтэ гайхуулба, хүрдөөбэ.
Малшад бурхандаа зула, хүжэ бадарааба,
Мүнөөхи Шэгэмүнидээл зальбархаяа мэдэбэ.
Хэдыхэн болоод, олон машинатай ородууд ерэжэ,
Хонидыең хирган буудаад, машинануудтаа тээжэ,
Хайшаашье юм, абаад ябашаба,

Халаг хайраар буряадууд гэмшэбэ.
Дахин иимэ аюулда орохогүй гэжэ
Талын малшад иишэ тиишээ зөөжэ,
Эндэ тэндэ, уулын жалгаар хоробо,
Иигэжэ ябатараа шэнэ зоболондо оробо.
Ородуудай дунда дээрмэ хэдэг,
Эхэнэр хүнэй дэгэл үмдэдэг,
Хүзүүндээ хадаг зүүгээд,
Хүлнүүдээ газараар шэрүүлээд,
Зайдан морёор гүйлгэлдэдэг,
Заяагүй муухайгаар аашалдаг
Хүйхэрнүүд үзэгдэдэг болобо.
Хэнэйн, юунэйн сэрэгшэд байһые
Хэндэ ямар зарга барихые,
Хэлэхын, мэдэхын аргагүй байба.
Тиимэ нэгэ хүн нэгэтэ
Тэмтэрһээр оробо гээшэ гэртэ.
Ороходоо үүдэнэй тотого мүргөөд абаба,
Өөрын ямаршьеб бэлин шэбшэг дурдаба.
Һэншье гэнгүй Бүхэ Сэрэмжэд
Һүеэ машинадажал һууба.
Ородын ханада буугаа түшүүлээд,
Урдаһаань хараад һуушаба.
Анхаржа хараад, Сэрэмжэд тэрээндэ абаад,
Аяга соо зөөхэй хэжэ үгэбэ.
Аһан баярлаһан ородын зөөхэйень уугаад,
Амһартаяа “үшөө” гэжэ тодобо.
Энебхилэн Сэрэмжэд: “Шэшэхэш,” — гэбэ.
Эриһэн зандаа ородой байхадань,
Үшөө зөөхэй аягалжа үгэбэ.
Үгэһыень дахин уужархихадань,
Гайхаһан Сэрэмжэд шангаар энеэжэрхибэ.
Ородын эрхы хургаяа ёдойлгоод,
Аляа хүхюүгээр энеэдэн болоод,
Тэбэрихэ ханаатай Сэрэмжэдтэ дүтэлбэ,
Тэрэнь дүмүүхэнээр саашань ородые түлхибэ.
Гэбэшье, ородой халаха хэбэргүй байхадань,
Ганса дэгэлээ хахалуулхагүй гэжэ Сэрэмжэдын
Ородоо халта саашань түлхээд, дэгэлээ тайлаба,

Одоо үнөөхинь бүришье хүхижэ, үмдөө тайлаба.
Гарнуудаараа Бүхэмнай тэрэниие бажуужа абаад,
Газаашань гаргажа, обоо аргал дээрэ шэдэжэрхибэ.
Ород хүбүүн гайхахын ехээр гайхаад,
Обоо дээрэнээ бодожо, дахин Сэрэмжэдтэ аһаха гэбэ.
Тиин Сэрэмжэдтэй носолдожо оробо,
Тиибэшье ородынь диилэжэ ядаба,
Шадал тэнхээгээ эсэслэн бараба,
Шадалгүй байһанаа мэдэржэ эхилбэ.

Энэ үедэ хотон руу ороошо
Эмээл моритой ородууд харагдаба.
Газаа үнөөхи бар хүсөөрөө носолдоошод
Гэртэ орохо, хубсаһаа үмдэхэ баатай болобо.
Үнөөхи ородынь Сэрэмжэдэй бүхэ бэеые харана,
Үнэхөөр тэрэниие диилэхэгүй байһанаа гайхана,
Энхэрэн хорогүйгөөр энеэнэ,
Эрхы хургаяа харуулан магтана.
Буутай, моритой ородуудай буухада,
Бүхэ Сэрэмжэд тэдэнэртэ
Мяха бүхэлээр шанажа табиба,
Мүн баһа сагаан эдэз хэжэ үгэбэ.
Тиихэ үеэрнь хойто харгыда нэгэ бушуу,
Түргэн гүйдэлтэй машина харагдаба.
Наашалжа тогтоходоо, ехэхэн даргашуу,
Ноёншуу хүн машинаһаа бууба.
Байгааша эндэ ородууд
Бүргэд үзэһэн булжамуур мэтэ болошобод,
Байха орохо газараа оложо ядашабад,
Бээ сэхэлээд, зогсон байжа үгэбэд.
Үндэр тушаалта тэдэнэрэй буунуудые хуряагаад,
Унажа ябаһан моридыншые буляжа абаад,
Бүхэ Сэрэмжэдтэ бэлэглэн, бусаажа үгэбэ,
Бултыень өөһэдын ябагаар гэдэргэнь ябуулба.

Эгээл энэ үедэ хотондонь
Ород хэлэ мэдэхэ буряадууд бии боложо,
Тэрэ сэрэгэй даргатай ойлголсоходонь,
Дэлхэйн хоёр дугаар даие даража,

Япониис хүнөөн сохилсожо ябаһан
Зүблэлтын улаан сэрэгэй ноён хүн байгаа һэн.
Дээрмэ тухай сэрэгэй зургаанда дуулдаа юм,
Дарга тиимэһээ ерэжэ хэмжээ абаба ха юм.
Һөөргөө бусахадаа хэлэжэ, ойлгуулжа үгэһэн:
“Һэргэг байгаарайгты, элдэб дээрмэшэд ябадаг,
Һургаал мэдэхгүй манай сэрэгшэдэйшые дунда
Һэшхэлгүй элдэб хүнүүд ушардаг”, —
Һайн дарга энээниие уладта ойлгуулжа үгөө,
Хэрээгы ааша гаргааша сэрэгшэдэй түлөө
Хүлисэл бултанһаа гуйгаа һэн.

Буряадууд бүри саашаа тэрьелбэ...

Эндэһээ буряадууд гараба,
Үшөө саашаа зөөбэ,
Барүүн зүг барин ябаба.

*“Заян заяа заяа лэ,
Заяа набаа минии гү?
Байдам Байдам байдаа лэ,
Байда Егоо минии гү?”*, — гэн,
Эртэ үеынгөө нютагаа һанан, һанан,
Эдэ буряадууд угайнгаа дуугаа дуулалдан,
Эмхигүй газараар сар тэргээ хохинуулаа һэн.

Дайнай талтигдалһаа мултараашад,
Дээрмэшэдтэ зөөриез буляалгаашад,
Ябаганшые, моритойшые, тэргэтэйшые улад
Ябаа бэлэй тэдэнтэй хамта зугадаашад.
Тэдэнэй дунда Бүхэ Сэрэмжэд ябаһан,
Тулгатай шадалтай хүнүүдэй нэгэн һэн.
Тийһээр зөөдэлшэд тогтохо газартаа дүтэлбэ,
Бодонгын буряадай заха бэлшээридэ ерэбэ.
Хүрэнэн нютагтаа һайн бэлшээри шэлэбэ,
Хэдэн сагаан һээы гэрнүүд табигдаба.
Аяар энээ руу зөөһэн нютагай зониие
Абгын буряад гэжэ нэрлэбэ.
Шэнэхээндээ үлэнэн зониие
Шэнэхээн буряад гэдэг болобо.
Хуулын голдо зөөгөөд ерэнэн зониие

Хуулын буряад гэдэ.
Абгын буряадууд гэгдээшэднай
Бүдүүн Ринчин ноён түрүүтэй
1926 оной эсэс багта иишэ тээ
Шэнэхээнһээ ерэжэ тогтоһон түүхэтэй.
Яһала баһа тиихэдэ
Ерэнэн газартаа түбхинөө һэн,
Дала гаран үрхэтэ,
Дүрбэн зуу гаран хүн байһан.
Шэлын голые зубшан нютаглаха эрхэ олгогдобо,
Модонгын шэлын бэлшээридэ малшад оробо.
Данчин Эрдэни гэжэ хүн эдэнэй эзэн гэгдэбэ,
Бэшэ зон малыень харууһалха уялгатай болобо.
Бүдүүн Ринчин тиин эдэниие,
Өөрын малтай зониие,
Данчин Эрдэнидэ үгэбэ —
Бариса болгожо үргэбэ.

Х о ш о о ү г э н ү ү д:
*“Малша хүн модо барижа зогсохо,
Моритой хүн шогшуулха.”*
*“Хоёр ямаанай толгой
Нэгэ тогоондо багтахагүй.”*
Д у у н:
*Буугаа буугаа бууралхан
Булагай ногооной халуунтай,
Бодонгын шэлын буряадууд
Богдын сэрэгэй халуунтай.
Эмниг эмниг бууралхан
Эрьеын ногооной халуунтай,
Эндэхиинхи буряадууд
Ринчин ноёной халуунтай.*

1945 оной шэрүүн үбэл ерэбэ.
Бодонгын буряадууд,
Хуулын буряадууд
Хамтарха гэлсэбэ,
Хамтаржа тиигээд сугтаа үбэлжэбэ.
Үбэлынь, зүгөөр, үбшэн ехээр дэлгэрбэ,

Үхэр мал милантаад, олоор гарзалба.
Тэрэл үбэл Үржин Гармаевай гэрые нэгжэбэ,
Албандаа үмдэдэг байһан
Японой түшэмэлэй байгуулһан
Манжын генералай зэргэтэй хубсаһыень абаашаба.

Бурядууд байлдаанда оробо

Бурядуудта тэрэ үбэл гайтай ушарнууд болобо,
“Баалуу” ерэхэнь гэхэн үгэ хүүр дуулдаба.
Энэ баалуу гэдэгэй ёһоор даабари бурядуудта үгтэбэ,
Улаанай сэрэгтэ арһан үмдэ оёхо шийдхэбэри гараба.
Сэрэмжэд бултантай адли тиимэ үмдэ хэдые оёбо,
Зүгөөр тэрэ үмдэнүүдэ баалууда үгэнгүй үлөөбэ.
Ехэ арсалдаан бурядуудай хоорондо гараба,
Энхэ амар хабаржаха энэ удаа хубигүй байба.
Юундэ, яагаад энэнь эхилээб,
Юунһээ тиимэ арсалдаан болооб?
Эриһыень баалууда үгөө һаань дээрэ һэн гү,
Амар тайбан бурядууд тиигэжэ үлэхэ һэн гү?

Бурядуудай баяд ноёд, лама, бөө, удаганар арсалдаба,
Баран нэгэ һаналда ерэжэ шадабагүй, буляалдаан болобо.
Буряад зоной сэдхэлые тиигэжэ зобообо,
Бөө, лама хоёрой абарал адли бэшэ байба.

Зүндөө ондо ондоо дурадхалнууд оруулагдаа гээ:
Зариманиинь — тэрьедэе, Халха зөөе гээ,
Зариман — Шэнэхээнэ бусая гээ,
Зариман — Абгадаа нютаглая гээ.
Нютаглахаяа зоной забдаһан
Мүнөө байһан тэрэ газарынь
Үбэр-Монголой баруун урдахи болон
Зүүн хойнохи Түбэдэй хизаар һэн.

Лёвкын удаган бөөлэжэ,
Абарал хэлэхэдэе, зааба иигэжэ:
*“Баруулжаа зөөгөө һаамнай,
Барагдашагүй ехэ жаргал ерэнэ.”*
Пүрбэ лама шоо хаяжа үзэбэ,

Дээдын абарал буулгаба:

*“Эндээ амидаржа байгаа наамнай,
Жаран жэлэй жаргал ерэхэ байна”.*

Баяд ноёд Пүрбэ ламын шоо буруушааж,
Богдо хутагтаһаа лүндэн залаба.

Богдын лүндэн бэшэг соо тиигэжэ

Буряадуудай заяан бэшээтэй байба:

“Хатан голые гаталхагүй наа, үхэхэ,

Хамар амаараа шуһа хаяжа, хосорхо,” -

Иимэ зоболон урдань хүлээнэ, —

Иигэжэ бэшээтэй тэндэнь байна.

Үзэг бэшэг таниха хүнүүдын

Үндэр лүндэн бэшэгынь

Улад зондоо уншажа үгэбэ,

Ушар тиимэһээ тэдэнь аянда түхээржэ эхилбэ.

Баһа энэл үедэ улаан үзэлтэй бүлэг залуушуул

Баалуугай тала баримталба.

Батын Доржо, Самбуугай Намсаран зэргэшүүл

Буряадуудаа дарлалтаһаа сүлөөлхы тэмсэл эрхилбэ:

Ноёдто хорлогдохоһоо зониие тэдэнэр нэргылбэ,

Нэгэдэжэ урдаһаань эсэргүү тэмсэхые уряалба.

Бүдүүн Ринчин одоо тиихэдэнь дурагүйдэбэ,

Бүһэтэй хүнүүдые бодохы, эсэргүүсэхы захирба.

Баяд ноёд тэрэниие дэмжээд, бодобо,

Баалууда эсэргүүсэхын ябуулга хэжэ эхилбэ.

Баяшуулай эхилһэн тэмсэлһээ уламжалан

Буряад арад зон дахинаа хохидобо улам:

Тэндэ амидархань бүри хүшэр болобо.

Тиигэжэ тэдэнэр 1946 оной зун

Тэргэдээ сарнуудаа оруулба.

Бөөрын мандал шэглэн тэдэнэр зөөжэ эхилбэ.

Буряадуудта тийбэшье тэрэ ошолгонь туһалбагүй,

Дахинаа бэдэрһэн жаргалаа тэндэ олобогүй —

Дахажа араһаань баалуу хүсэжэ ерэбэ.

Баяд ноёд буряад хүбүүдээ тухирба,

Баалуутай тулалдахыень баалаба,

Тэдэнэй урдаһаа залуушуулые бодхообо,

Тийгэжэ хүбүүдые буугай бүглөөн болгообо.
Нуурай хүбөөе, Манханай хүтэлые
Дамжуулан тэдэниие буудалдаанда оруулба.
Дайлалдаха дүршэлгүй малшан хүбүүдые
Дэмы тэндэ ами наһанһаань гээгдэхүүлбэ.

Үрэгүй үхэхын тэрэ байлдаанай үедэ
Үльгэр шэнги баатарлиг ушарал болобо.
Ашагүй дайлалдаһан эдэ хүбүүдэй дунда
Аюшын Сэрэн-Баатар гэдэг хүбүүн байба.
Шадалтай, зүрхэтэй, дорьболиг тэрэ хүбүүн
Шаба һомоёо буудаад, дууһаба бултынь.
Ори гансаарханаа тэндэ үлэбэ,
Үхэлөө тэсэмгэй хүлэхэ баатай болобо.
Иимэ байдалда ороод байхадань,
Эндэхи нуурай хүбөөгөөр харахадань,
Һайхан һаарал моритой эхэнэр хүн
Һалхин мэтэ шуумайн гүйлгэбэ дүтэлэн.
Харан гэхээн, өөрын залуу һамган
Һайхан Сэнгэл гэдэгынь байшаба,
Сэрэн-Баатарай нюдэн дээрэ тэрэнь
Дээрэ дээрэхээ ара тээһээ буудуулшаба.
Нээрээ, тийбэшье үхэлһөө бурхан зайлуулаа гү —
Нэгэшье һомон һамгыень дайрабагүй.
Сэнгэлэйнгээ гүйлгэжэ ерэхэдэ ойронь,
Сэрэн-Баатар мориндонь аһалдашаба гүйдэл дундань.
Ара тээн һүрөөд, һундалдан һуужа,
Агшам зуура сахилгаан шэнги шурд гэжэ
Һудалаар Манханай далда орошоо һэн,
Һамганиинь тийгэжэ инагаа абарһан юм.

Зоригтой, үнэн һамгатай байһан гэжэ
Сэрэн-Баатар элдэб зоболон гаталжа,
Ланчжууда хожомын дээдэ һургуули дүүргэжэ,
Сэнгэлтэйгээ Шэнэхээндэ һууһан гуламтаяа тахижа...

2014 оной сентябрь һара

ТЭРБҮҮМ

Оролто

Ямар нэм Газарнай тийхэдэ,
Тэрбүүм¹ жэлэй эхиндэ,
Хэнэйшые, юунэйшые үгэдэ,
Тооһо шоройн лэ үрхирхэдэ?

Мүнөөдэр хэнүүд, юуд биби,
Яаһан эдирхүү юм биби.
Тэрбүүмэй саана яаха биби,
Юунүүд болоод байха биби?

Дахин шорой тооһон гү,
Ганса нэгэн сэг гү?
Дүлэтэ Газар дэлхэй гү,
Захагүй уһан далай гү?

Худал хуурмаг зонхилоошод,
Жэлһээ жэлдэ дайралдаашад,
Доллар, түлишэ намнаашад,
Алта мүнгэ наймаалаашад,

Эзэрхүү богдо хаашууд,
Шуһаа татаһан бэрхэшүүд,
Яһа илгадаг этэгээдүүд,
Шажан мүргэлтэ һайшууд,

Гүрэн түрын түшэмэлнүүд,
Дүүмын хуралай шазруунууд,
Далан худалша политигууд,
Загуурдиин зоболонто уладууд

Үри хүүгэдтээ дуратай гүт,
Алха урагшаа харадаг гүт?
Газарай гансые мэдэдэг гүт,
Юртэмсын гүн анхардаг гүт?

¹ Тэрбүүм — миллиард

“Ай-у-у-у-доон! Ай-у-у-у-доон!
Ай-у-у-у-доон!”.

I

Хүрхэтэ манай хүхэбтэр ногоон Газар — “Алтан дэлхэй”
Хүн найхасаанай үдэжэ үндыһэн гэр юм анханһаа гэгдэнхэй,
Хэдэн тэрбүүм зоной эндэ “жаргажа” хууһан түүхэтэй,
Хуу булта “бурханай орон” руу мордохон юм гэлтэй.

Манай Наран, зэргэлээд эрьелдэдэг түбинүүд —
Мүшэтэ “Тэнгэрийн Зүйдэлэй” багахан хубинууд,
Олон тэрбүүм нара, һарата газарнууд,
Обо-собо одо мүшэтэ дэлхэйнүүд

Ойндом абтанагүй, ухаандам багтанагүй,
Огторгойн мүшэдые тооложо баранагүйб.
Ондоо түбинүүдтэ амитад байдаг юм гү,
Ондоо газарнуудта хүнүүд һуудаг юм гү?

Олон тэрбүүм одо мүшэтэ дэлхэйдэ
Ори гансахан арад түмэн гээшэ гүбди?
Осолдо дайрагдаад, Газарай гасаланда ороходо
Өөһэдыгөө абаруулха нүхэд үгы зон гүбди?

II

Газарнай хоохон губи һэн,
Гансашье ёдойһон юумэн үгы һэн.
Амилха агааршые үгы һэн,
Аршалха халхашье үгы һэн.

Тэрбүүм жэлнүүд үнгэрбэ,
Түхэлдөө Газарнай оробо,
Тоогүй амитад үдэбэ,
Түби дэлхэйдэ эзэлбэ.

Эгээн һүүлдэ эндэ,
Элдин найхан Газарта
Үндыбэ хоёр хүлтэ,
Үлүүсэ мэхэ гохото.

Хамаг амитадые дараба,
Хюдажа байгаалие эхилбэ.
Байн байтараа годоорбо,
Бэе бээдээ оролсобо.

Бурхады буляалдажа захалба,
Байлдаан, алалсаан эхилбэ.
Зуун жэлнүүд үнгэрбэ,
Зутар дайнууд хүжэрбэ.

Зай, одоол манай үдэрнүүд ерэбэ,
Зүдэрхэн улад зоболондо орохоноо мэдэрбэ.
Зарим эрдэмтэд дэлхэйн зондо хандаба,
Заяагүй найнаар, эбтэй байхые дурадхаба.

“Буруу” гэжэ хэлэхэ хүнүүд байбагүй,
Булта гараа үргэбэ дуратай-дурагүй.
Декларацинууд, меморандумууд тэнсэлгүй
Дээрэ дээрэнээ абтагдаба захагүй.

Тиибэшье, хүнэй табисуур тиимэ юм гү —
Тэмсэлгүй тэсэжэ хууха одоо аргагүй.
Бээ үрижэ, үлүү гаража эхилбэл даа яашагүй,
Байжа шадабагүй, хүсэндөө найраба эзэлүүдгүй.

Гал дүлэн дахинаа Газарые шатаана,
Гайтай ехэ байлдаан, тулалдаан болоно.
Үмэнэ¹ зүгтэ ракета, боомбанууд тэһэрнэ,
Үрнэ² тээшэ улад зон нүүжэ эхилнэ.

Нэгэ эзэрхэг Дурнын³ зүгһөө занана,
“Нангин даие” эхилхые бэлэнэ мэдүүлнэ.
Далайн саанахи үндэр малгайтада зангана,
Дайдыень үнэнэн тоборог болгохоб гэнэ.

¹ Үмэнэ — урда зүг

² Үрнэ — баруун зүг

³ Дурна — зүүн зүг

Шажан дагагшад өөрынгөөл бурхание магтана,
Шэрээдэ һуугшад манайхин лэ гайтайбди гэлдэнэ,
Шунаһан политик гүрэн түрье хүлгөөнэ,
Шадал зэргээрээ шамшана, хулууна, хулгайна.

Худал үгэнүүдэй дээжын тогтоһон шэнги,
Хамаг байгаалиин бузарлагдаһан мэтэ,
Хуу юумэнэй хандаржа байһан шэнги,
Хүн түрэлтэнэй ухаагаа төөриһэн мэтэ.

Крыловай басниин бусаад ерэхэн шэнги,
Хун шубуун, хабшаахай, сурхай гурбан мэтэ.
Эртэ үеын Вавилоной домог шэнги
Элинсэгэйн хэлэнүүдэй худхалдаһан мэтэ.

Дээрэлхээд, нэгэн нүгөөдээ ойлгоногүй,
Дэлхэйн хүнүүд үгэ хүүрээ ололсоногүй.
Тохир хурганууд өөһэдын амьел харанхай,
Тэрбүүм зоние ядерын аюул дор табинхай.

III

Бардам зантай, бээ үргэхэн шажанайхид,
Болбосон соёлтой ниигэм уладай харьяатад,
Үзэл сурталда шунажа ороһон намынхид,
Улас түрын эдын ухаанай мэргэжэлтэд,

Үндэр түрэлтэ нисваанисын хутагтад,
Үзэл үзэгшэ, боди сэдхэлтэ шойжоншод,
Түрэлөө урилһан богдонор, ганжарвын гэгээнүүд,
Түбэд багшын номнол шудалһан хубилгаанууд,

Сагдаанар, шүүгшэд, гүрэнэй хуули сахигшад —
Суг хамтааран өөһэдын гэмые сагааруулагшад,
Үрэгүй хамтын харата нэгэдэл тахяашад,
Уласай ниитын хуулиин дүрим гэшхээшэд,

Гүрэн түрэ гэхэн хамтаралай зонхилоошод,
Гам хайрагүй зонһоо татабари суглуулаашад,
Зоной хүзүүн дээр эшэхэ нюургүй һуугаашад,
Зоной зөөрээр баяжаад, мүнгэн соо умбаашад,

Панамын офшорто мүнгээ ньюдаг тэрбүүмтэн,
Швейцарийн банкда алтаяа хадагалдаг саятан
Хэзээ хүйһэндөө нөлбожо хэбтэхээ бэлдэдэг юм,
Хаана диваажанай орониие худалдажа абадаг юм.

Хубийн олзодо тушаалаа хэрэглэдэг ноёдууд,
Хуулийн аргаар эдишэ эдидэг хүйхэрнүүд,
Хара ханаатай, хуурмаг, нүгэлтэй удамаршад,
Хараа бодолоо, нэшхэлээ худалдахан сэхээтэд,

Хүдөө нютагуудай сагаан ханаата малшад,
Хубияа нэгэдхэн хоёр залуу таряашад,
Хүдэлмэришэ шэрхи хүдэр бэрхэ ажалшад,
Хүн түрэлтэнэй эрхим шударгы эрхэтэд —

Таанар бултадаа нэгэ хуби заяатайлта,
Түби дэлхэйн нэгэл Газарта байратайлта,
Наранай элшэ дор хийдэн нийдэжэ ябаналта,
Нармай мүшэтэ Замбуулиной тооһонто.

Нэгэ хуби заяатай гэгдэн хадаа,
Ногоон Газарай үри хаданар туладаа,
Шуһата хэрэгүүдые үүсхэнэй хэрэг юуб,
Шуһа адхаһаараа суурхаһанай ашаг юуб.

Бальжинимын зурагаа дэлгээ хада,
Дашын таабари-хүрэгөө бүтээгээ хада,
Ольгын дуугаа дуулажа байгаа хада,
Лүдэбэй хүгжэмөө зохёожо баряа хада
Элинсэг хулинсагай хүлдын заяагаар,
Этигэлэй Даша-Доржын захяагаар
Арад зомной мүрөө алдаха ёһогүй,
Алтан дэлхэй абарал хайраяа орхихогүй.

Түмэн гүрэнүүдэй нэлгэсэлдээд үнгэрхэдэ,
Тэрбүүм жэлнүүдэй һубаряад ошон ошоходо
Хүгжэм дуунууд хэзээдэшье замхахагүй,
Хүнэй дуран, этигэл найдал мүхэхгүй.

Тиимэл хадань хэлэнэб, нүхэд, таанартаа:
Түрэн, үдэн, зобоһон, жаргаһан Газартаа
Тэмсэнгүйгөөр, байгаалияа сахиял даа,
Тэрбүүм уласууд эбтэй хамта нууял даа.

2016 оной 4-дугаар харын 23-26

ГЭЭГДЭН ДУРАН

Инаг дураяа гамнаарай...

Гунга Чимитов

Эрдэм түгэс хургуулитай,
Эдир хоёр гушанартай
Эхэнэр нэгэл гунигтай,
Элдэб ханаанда абтаатай.
Ханилһан нүхэрын — үгы,
Хоёр үхибүүдынше — үгы.
Хуби заяан таагдашагүй,
Хэн хэнийше гэмнэшэгүй.

Нэгэтэ үдэшэлэн сэсэрлиг соо,
Наадан-бүжэгэй түлэг соо
Хүбүүн басаганда дүтэлбэ,
Хатархыень вальсда уриба.
Хүнгэн, сарюун бэетэй,
Хүдэлхэ барихадаа дүйтэй
Хүбүүн басаганда хайшаагдаба,
Харанхы болотор хатаралдаба.

Тэрэ гэнэнхээ хойшо
Тэрэ хүбүүнхээ бэшэ
Ондоо хэнтэйше ябаагүй,
Ондоо хэнийше ханаагүй.

Тэндэ уулзажа захалһаар
Тишээл зүрхэнийн татуулһаар.
Дурлаһан хоёр таараба,
Дуранай мэдэрэлдэ абтаба.
Тиин байтараа хүбүүн,
(Тэрэмнай сэрэгэй албатан,

Лейтенант нэрэ зэргэтэн)
Шэнэ газар руу мордохо болобо, захирагдан.

Дурлахан хүбүүн ерэжэ,
Дуратай басагандаа хэлэбэ,
Гэрлэе хоюулан гэжэ
Гараа, зүрхэсэ дэлгэбэ.

Сугтаа байдалаа эхилхые,
Сугтаа жаргалаа эдлэхые,
Хүбүүн инагтаа дурадхаба,
Харюу хүлээн зогсобо.

Ерээдүй тухай бодомжолхыень,
Ерэхэ жаргалаа ханаашалхыень
Юушэлэн басаган шагнаба,
Юундэшьеб “үгы” гэжэрхибэ.

Дуран тухай бэшэгдэһэн
Дүүрэн номуудые уншаһан,
Тэнгэрийн бурхадтал үзэгдэһэн
Тэдэнэй баатарнуудта дурлаһан

Гэнэн хүүхэнэй ухааень
Гэнэдхээн тиигэжэ төөрюулһэн,
Хооһон ханаанай хүлээлгэн
Хуби заяанайнь табилан хэн.

“Үгы” гэхэндэнь сүхэрһэн,
Үгэ дуугүй зогсоһон
Голхорһон хүбүүн абяагүй
Гаража ошоо хэн. Бусаагүй.

Задарюун, урагшаа ханаатай,
Залуухан басаган урматай:
Институт, сесси, курсовойнууд,
Элдэб ниитын даабаринууд –
Эдэ бултадаа түгэсэнхэй,
Эсэстээ диплом абагданхай,

“Улаалзай” халбаран задаранхай,
Урдань жаргалын лэ хүлээнхэй.

Үгылэн хэлэһэнһээ хойшо
Үдэр хүнигүй шамалааша
Басаган хүбүүгээ ханаһаар,
Буужа ерэхыень найдаһаар.

Дүтэлһэнүүдые ябуулһаар,
Дураяа нангинаар сахиһаар,
“Үгы” булганда гэхээр,
Үнөөхиеэл хүлэһээр...

Үнгэрһэн агшан эрьхэл байха,
Үнэндөө хүбүүнийн ерэхэл байха.
Эхэнэр энээндэ этигэһэн,
Инаг дураниин мэдэһэн.

Нүхэр басагантайгаа нэгэтэ
Нааданай ерэбэ газарта.
Хүгжэмэй абяанууд эдэлнэ,
Хатарна хүнүүд, бүжэглэнэ.
Ороод тэндэ байхадань
Ооголбо хэншьеб нэрыень.
Үлыгөөд хараһаниинь, ай бурхан,
Үнөөхи дурлаһан хүбүүнийн!

Байраһаа ухаа мэдээгүй,
Бээ барихын аргагүй,
Гүйжэрхибэ басаган,
Гүйжэ ерэбэ хажуудань.

Зүрхээ барижа ядаһан,
Зүндөө гэнтэ баярлаһан
Һуушаба басаган урдань,
Һула байһан хандалидань.

Тээд обёорон гэхэдэнь
Тэрэнэйн хажууда басаган

Гарыень баряад нууна,
Гоёхоноор мүртэнь нэнгэнэ.

Одоол мүнөө ойлгобо,
Орёохон байдалда тудабa.
Юуншые ухаандань ороногүй,
Юушые хэлэхээ мэдэнэгүй.

Тэрэньшые абья гаранагүй,
Тогтобо байдал таарасагүй.
Гэнтэ хүгжэмэй абьяан замхаба —
Гэнэдэһэн басаганай талаан болобо.

Намбаашалан тэндэһээ зайлаба,
Нахай нүхэр басаган тээшээ гүйбэ.
Танхимай нүгөө талада хүрэбэ,
Тиигэжэ одоо амияа дараба.

Дахяад хүгжэм зэдэлбэ,
“Сагаан вальс” соносхогдобо,
Эхэнэрнүүд шэлэжэ урина,
Эрэшүүл хүлээн зогсонод.

Хүлэһэн хүбүүн хараашална,
Харасаараа басагые бэдэрнэ.
Хажуудахын тэрэнээ һугадаба,
Хатар руу хүтэлөөд ябашаба.

Нюдөөрөө харалсаад тэдэнэр тиигэжэ хахасаба,
Нёлбоһоо дуһааһаар басаган гаража ошобо.
Эгээн һүүлшын уулзалганиинь тэрэ һэн,
Эсэслэн таһалдаад, хуби заяаниинь дэгдээ һэн.

Мүнөөшые ханаандаа инагтаяа,
Гээгдэһэн тэрэ дурантаяа
Үнөөхи эхэнэр хахасанагүй
Үйлын үридэ этигэнэгүй.

Сэдьхэлэй үбшэн эдэгэдэггүй гү,
Сээжэдэ наһаараа үлэдэг юм гү,
Ухаалжа хэнийнь хэлэхэ юм,
Ум маани бадмай хум!

2016 оной мартын 27

ЭТИГЭЛЭЙ ХАМБЫН ҮРШӨӨЛ

Тус зохёолоороо автор XIII Бандида-Хамба лама Даша-Доржо Этигэловтэ зорюулагдаһан “Арбан Эрдэнийн Үргэл-2016” гэхэн уран шүлэгшэдэй урилдаанда хабаадажа, I шатын дипломдо хүртэһэн. Зоной урда уншахадаа, түрүүшын бадагай орондо автор хэзээ Этигэлэй хамбатай уулзаһан тухайгаа оролто үгэ хэлэнэ, саашань хоёрдохи бадагһаа үргэлжэлүүлнэ.

Арад зомни, нүхэдни, харагты даа,
Анхаржа намайе шагнагты даа.
Иимэ нэгэ һонин ушартай дайралдашабаб —
Этигэлэй Даша-Доржо хамбатай уулзашабаб.

– Сайн байна, Үндэр түрэлтэ ламбагай!
– Сайн, нүхэр. Ямар шуран шуумгай,
Яаһан зүрхэтэй хүбүүмши,
Яажа намайе оложо ерэбэши?

– Бүхы дэлхэйн улад зоние гайхуулһан,
Буряд нютаг дайдыемнай суурхуулһан
Бодисада гэгдэһэн ламбагай тантай
Бурхан намайе уулзуулһан лэ бололтой.

– Юртэмсын нюусаар һонирхоо гүш,
Юумэ намһаа асууха гээ гүш?
Юун тухай һураха гээ һэмши, һурыш даа.
– Юрын түрүүшын асуудални иимэл даа.

Хэды болотор даяан бисалгалдаа һуухабта,
Хэзээ, хайшаа, ямар байдал шэлэхэбта?
– Зүндөө минии өөрымнил дуран бэд дөө,
Зуун жэлшье һуугаа һаа, һуухалби дөө.

– Үзэгдөөгүй юумэнүүд эндэмнай үшөө болохо гү,
Үхэнэн хүнүүд юрэдөө бусажа ерэхэ гү?
– Тобшо тэдыгээр хэлэжэ ойлгуулхаар бэшэ
Тон орёохон энэшни асуудал гээшэ.

Дандаа юумые ойлгохоёо һэдэнэн хүн,
Дэлхэйн бүхы нюусые мэдэхые шунаһан хүн
Энэ хэрэгтэ бүхы наһаяа зорюулдаг юм,
Эльгэ зүрхөөрөө **дурлан** орохо ёһотой юм.

Юрын хэрэг энэмнай огто бэшэ юм даа,
Юртэмсын асуудал угаа хүндэ ха юм даа.
Дүүрэн хүсэлдэ, хүнэй бүхы эрмэлзэлдэ
Дуран лэ ганса, **сэдьхэлэй дуран** лэ туһалдаг.

– Хэрбээ танда үнэн зүрхэнһөө хандаа һаам,
Хараа бодолоо, сэдьхэлээ нээжэ үгөө һаам,
Хэр энээндэм туһалха арга шадалтайбта,
Хэлэжэ, заажа, ойлгуулжа үгэхэ гээшэбта?

– Би гү? Туһалха гүб, үгы гү гэжэ гү?
Баясан туһалхаб, туһалхаб шамда заатагүй.
Үргэл мүргэл лэ энээндэ ходо хэрэгтэй юм,
Үнэн зүрхэнһөө этигэжэ ябаха ёһотой юм.

– Хүнүүдые мүнөө танай нюдөөр харахада,
Хүндэлжэ таниигаа, хүгэдэн хандажа байхада,
Хуу юумэн зүбөөр эндэ хэгдэнэ гү,
Хуу булта танай ханаашаар болоно гү?

– Минии бээдэ хандаһан тухай гэжэ гү,
Минии тушаа юрэнхыгөөр хэлэхэдэ гү?
Эндэ ерэхэдээ, би хараха гэнэн хүм,
Эндэхи мүнөөнэй байдалые ойлгохы һэдэнэн хүм.

Минии ханаашаар юумэн болоно гү гэбэл,
Минии захяашаар хэгдэнэ гээшэ гү гэжэ хэлэбэл,
“Үгы” гэнэм. Зарим юумэнэй хэгдээгүй һаа, һайн һэн,
Үлүү тэдые хараагүй һаам, дээрэ һэн.

Бил наа, олые тад ондоогоор хэхэ нэм,
Байһые хэлгэжэ, зүб мүртэнь оруулха нэм.
Хоёр лэ ханаан хүнэй байдал хубилгадаг юм —
“**Һайнни**е хүсэл”, “**этигэл найдал**” хоёр лэ юм.

Иимэл сэдхэл улад зондо туһалха,
Иимэл бодолнууд Газар дэлхэе абарха.
Энээниие хэнэйшые ойлгожо ядахаар бэшэ юм даа,
Эдэл үгэнүүдые тандаа заяахаар гээшэ бэд даа.

Саашань автор Этигэлэй хамбын хэлэһые прозоор үргэлжэлүүлнэ: “Зай, нүхэр, би эсэшэшэб, амархамни. Хөөрэл-дөөгөө хожом үргэлжэлүүлүүжэбди, бусад асуудалнуудташни хариусахаб. Харин мүнөө шамда болон сугларһан эдэ зондо захяагаа хэлэхэмни. Бэшэжэ аба.

“**Дуранаар**” эхилээд, “дуранаар” захилаа дүүргэхэм,
Дуранай хүсэн эгээн шанга юм гэжэ хэлэхэм.
Би тандаа, зондоо, туһалхаяа оролдохоб,
Бурханда танайнгаал түлөө зальбаржа нуухаб.

Һайн һайханиие хүсэжэ, арадни, айладабаб,
Һайгаа алдангүй урагшаа дабшахы үршөөбэб.
Бээ гамнаарайгты, жаргал эдлэжэ нуугаарайгты,
Бүгэдөөрэн саашадаа амгалан тайбан байгаарайгты.
Ум мани бадмээ хум.
Ум дари дудаари дури суха.

2016 оной апрелин 18

ХЭН РОССИДА ҺАЙН АЖАҺУУДАЛТАЙБ?

Манай үеын поэмэ

В каком году — рассчитывай,
В какой земле — угадывай,
На столбовой дороженьке
Сошлись семь мужиков:
Семь временнообязанных,

Подтянутой губернии,
Уезда Терпигорева,
Пустопорожней волости,
Из смежных деревень —
Заплатава, Дырявина,
Разутова, Знобишина,
Горелова, Неелова,
Неурожайка тож,
Сошлись — и заспорили:
Кому живётся весело,
Вольготно на Руси.

Николай Некрасов, “Кому на Руси жить хорошо”

I

Хорин нэгэдэхи зуунай,
Хабарай хэн гү, зунай
Дулаахан нэгэтэ хаһа бэлэй,
Долоон нүхэд уулзашалай —
Энэ багаархи можонуудай,
Элдэб хотон һууринуудай,
Эндэхи хүдөө нютагуудай,
Элдин янзын аймагуудай
Амгалантын Амгалан,
Арьбантанай Замбалан,
Далантанай Данзан,
Баянголой Дэнгэн,
Үшөө Нүтэйн Жамбал,
Үлзытэнэй Жаргал,
Жаргалантын Хубисхал.
Уулзаһанай гэлдэһыншье яахамнайб,
Ууһан бариһыншье юу тоолохомнайб,
Эрэшүүл һүгэсэлдөө, барилдаа юм бэээ,
Эсэстээ энеэлдээ, хүхилдөө хэн бэээ.

“Зай” гэлдэбэ даа тэдэмнай,
Жаран жэлэй рабжуунай
Зудан улаан һарамнай
Зорижо мандаа ерэбэ гү,

Зүгшэ шарайгаа харуулба гү?
 Хүн зомнай тэрэнэй аюулда дайрагдаба хаяа,
 Хаа хаанагүй кризис гэдэгынь захалба хаяа.
 Амгалан хэлэбэ,
 Урда дэрэвэндэ гэбэ,
 Үндэр наһатай хүгшэн
 Үхэжэ хэбтэнэ үбшэн,
 Үлэ бирагүй тэндэнь,
 Эдихэ хоолгүй гэртэнь.
 Замбалан хэлэбэ гаража,
 Зогсон байгаад иигэжэ:
 – Арьбантанай номой сан,
 Амардаг зоноймнай байшан —
 Мүнөөдөрһөө эдэ хаагдаба,
 “Мүнгэн дууһаа” гэжэ засагнай дуулгаба.
 Дуугай һууһан
 Далантанай Данзан
 Унжагайран удаарба,
 Улад нүхэдтөө дуулгаба:
 – Эндэ... эндэ тандаа дуулгахам,
 Эхин һургуулиимнай болюулхань.
 Үсөөн үхибүүд тэрээндэтнай ябана,
 Үдэнгын һургуули ошожо һураг гэнэ.
 Баянголой Дэнгэн,
 Бодолгодо абтан:
 – Ямар зоболонто саг ерэбэб,
 Ядарааһан зоние үе болобоб?
 Үдэрһөө үдэртэ байдалнай
 Үргэмжэгүй юундэ байлтайб,
 Ажаллажа шадаха заримамнай
 Ажал хүдэлмэригүй һуунаб?
 Бурхан сахюусад гэнэдээ гү,
 Баяд ноёд зэмтэй гү,
 Баррель, доллар гэмтэй гү,
 Баруунай муута этэгээдүүд гү?
 Нүтэйн Жамбал хөөрэнэ,
 Телевизор харадагаа һанамжална,
 Тэндэһээ дуулаһанаа дуулгана:
 – Бүхы гэмтэ байдалнай

Барак Обамааа гэнэ хэмнай.
Үлзытэнэй Жаргал,
Өөрынхией баһал
Үнэн нүхэдтөө дуулгаба,
Иигэжэ хэлэжэ эхилбэ:
– Ная Интернеттэ хараһам,
“Брент” нефтийн сэн унаһан,
Тон тиимэхээ авто-хүлэгүүдэй хүнэһые —
“Ерэн таба” гэдэг бензинэй сэнгыг
Доошолуулба ашатай горитойгоор,
Аяар хорин процентоор.., —
Гэхэтэйнэ зэргэ тодожо абаад,
Гаһар ехээр дураа гутаад,
Ганирба Жаргалантын Хубисхал:
– Энэшни шал худал!
Бензинэй үнэ сэнгыг,
Байдалда хэрэгтэй бүхы шухала зүйлэ
Хорин табан процентоор
Хэн бэрхэнь доошолуулаа хэм,
Хэниинэ зоноо баярлуулаа хэм,
Һанал даа, нүхэр,
Хэлэл даа, үтэр?
Һамараад шимнай байналши!..
– Тай сааш, Хубисхал, хүлисэлши,
Тэнсэлгүй, үнэхөөр алдуу гарабал:
Тиимэ юумэн манайда бэшэ,
Таиланд гүрэндэ болоһон юумэл —
Департаментынэ дарга ноён
Тиигэжэ зондоо дуулгаа хэмнай,
Тэдэнээ, эрхэтэнээ жаргуулаа бэлэй.
Харин манай һонин...
Һонин даа, тон һонин.

Үнэншөөгүй манайхид дуугай болоно,
Үһэ, толгойгоо эльбэнэ, маажана,
Үнэн сэхээ эсэстээ нэгэниинэ табина:
– Мүнөөнэй байдал, нүхэд, ондоо болоо,
Маанарай ойлгохо юумэн гэжэ орёо,
Мүрдэлгэ, шалгалта хээгүйдэмнай болёо.

Хоорондоо тэдэнэрнай тогтоол гаргаба,
Хэлсээд, хөөрэлдөөд, иигэхэ гэбэ.
Хамагые өөһэдөө ойлгохы шийдхэбэ,
Хэсүү асуудал урдаа табиба:

Хэн Россида хайн ажаһуудалтайб,
Хэн ядарал зоболонгүй байдалтайб?

Нютагнаа гараба даа манай аяншад,
Нилээд олон хоног, нара тэнэбэд,
Холо ойрын нютагуудые дайрабад,
Хото городуудаар хайса зайбад,
Хэдэн гайхамшаг хүнүүдтэй уулзабад.
Хамаг зонойнгоо зүгһөө асуубад:
– Хэн Россида хайн ажаһуудалтайб,
Хэн ядарал зоболонгүй байдалтайб?

Талааниинь болоо гү,
Талархал элирхэйлһэниинь туһалаа гү,
Һунгагша зонтойгоо уулзахаяа,
Һунгагты дахинаа маниие гэхээс
Энээ руу ерһэн нэгэ депутаттай уулзашаба,
Эгээн түрүүлжэ асуудалаа табиба,
Иигэжэ тэрээнһээ үнөөхиё асууба:
– Хэн Россида хайн ажаһуудалтайб,
Хэн ядарал зоболонгүй байдалтайб?

Жиирэй бэшэ хүн тэрэнь байшаба,
Жириновский гэжэ нэрэтэйень мэдэбэ.
Хоолойгоо заһад гээд тэрэнь захалба,
Хэлэхэ юумэниинь дүүрэн байба,
Холын холоһоо элидхэлээ эхилбэ:
– Хэн гэнэ гүт, баян бэ гэнэ гүт?
Харагты, шагнагты намайе, барһад.
“Приватизаци” гэжэ үгэ дуулаа һэн гүт?
Гүрэн түрымнай бүхы баялигуудые,
Газар дорохи ашагта малтамалнуудые,
Гайтай мантан завод, фабрикануудые
Һэсын хирээнүүд хаагалаад залгяа һэмнай,

Нэжэг түрүүлмээр өөхэдын болгоо нэмнай.
Нэшхэлээ алдаһан гэдэ нохосууд,
Ноёо ургуулһан галзуу нохойнууд
Хамаг зоной зөөри тийгэжэ эдинхэй,
Хэнһээшье баян мүнөө болонхой.
Нэе нэшхэлгүй зариманиинь ябанхай,
Хари гүрэнүүдээр байрланхай.
– Байзыт, үгы тээд юрэнхылэгшэтэй ха юмбиди,
Баһашье, Нэгэдэмэл Россиин намтай бэшэ аалди?
– Хаягты, тэрэ юрэнхылэгшынтнай
Хүнэй хэлэһые дуулаха гээшэнь хэсүү бшуу.
Харин Нэгэдэмэл Россиин намайхиднай
Хуу бултадаа хулгайшад, луйбаршад шуу.
Харагты, Россие хоһолбо, хулууба,
Хүн зоние хоһо нюсэгэн болгобо.
Манай нам лэ сэсэн сэбэр хургаалтай,
Манайл түлөө дуугаа үгэхэ ёһотойт!

– Хүлээгты, Владимир Вольфович,
Хүсэд бултынь гэнтэ ойлгохоор бэшэл.
Харьяата нютагууднай, Владимир Вольфович,
Амгаланта, Арьбанта,
Баянгол, Даланта,
Нүтэй, Үлзытэ,
Жаргаланта гэжэ нэрэтэйнүүд юмэл,
Жаргажа нютагуудтаа хууһан хүмдил.
Харин мүнөө ядаруу байдалда ороходоо
Хаража, хуража мэдэхэ гээ нэмди өөһэдөө,
Хэнэй Россида шадалтай баян хуудагыё,
Хэнэй хаана ядарал зоболонгүй байдагыё.

Аян харгыдаа дуулаһамнай,
Аяар хаана юм, дайн дажартай,
Амгалан бэшэ, хүлгөөтэй газартай
Арад түмэн хуудаг гэхэн үгэ хүүртэй.
Алеппо, Хмеймим гэдэгүүдынь хаана юм,
Аасад Баашар гэдэгынь хэн юм?
Зоболонто гүрэн тэндэ бии юм гэлдэнэл,
Зөөри тэрээ руу гаргашалагдана гэлсэнэл.

Тэрээнһээ боложо зомнай хохидоно ха гү,
Тэрэ ушарһаа мүнгэн дугалдана гээшэ гү?

Жириновский тэдэнэртэ ойлгуулха гэнэ,
Зүһэ шарайгаа хубилгана:
– “Ислам гүрэнэй” этэгээдүүд,
Айхабтар муухай террористнууд,
Тэндэ, Сиридэ һуудалтай юм,
Түрэ гүрэниень буляалдадаг юм!
Тиимэһээ Аасадые абарха ёһотой хүмди,
Тиигэжэ гүрэнөө аршалха зэргэтэй хүмди!
Гарза гаргашаяа бидэ тоолодоггүйбди,
Гадаадын дайсадые хүнөөжэл халгахабди!

Хубисхал зүрхэлжэ хэлэнэ,
Һанаашаяа дуулгана:
– Хэнэйнэ зэмэтэйе,
Хэнэйнэ зүбтэйе,
Худхаралдашаһан тэдэниие
Хэн бэрхэнь ойлгохо юм,
Хэзээ арсалдааень таһалха юм.
Үдэр бүрийн буудалдаанда,
Үдэр хүнийн аламдаанда
Бидэ юушэлэн хүнбибди,
Бидэ тэндэ юугээ гээгээ зонбибди?

Жириновский эсэстээ сухалдаба,
Журам гүрэнэй мэдэхэгүйдэнь уурлаба:
“Арилагты! Тонилогты!” гэжэ харааба,
Арзайн, занан хашхарба,
Бэлин шэбшэг дурдаба,
Бушуу үлдөөд гаргажархиба.

Зай, аяншаднай яаха бэлэй,
Замаа саашань үргэлжэлүүлхэл гэлэй:
Хэнэй Россида найн ажаһуудагы,
Хэнэй ядарал зоболон үзэдэггүйе
Хоорондоо мэдэжэл абаха гэлсэһэн һэмнай,
Холын харгыда гарабал даа саашаа тэдэмнай.

II

Амгалантын Амгалан,
Арьбантанай Замбалан,
Далантанай Данзан,
Баянголой Дэнгэн,
Үшөө Нүтэйн Жамбал,
Үлзытэнэй Жаргал,
Жаргалантын Хубисхал —
Үнэн долоон нүхэднай
Үнэниие элирүүлхээ зорибо,
Хэнэй, хаана гүрэндэмнай
Найн байдагы бэдэрбэ.
Хара далайн эрье хүрэжэ ерэбэ,
Керчийн хоолойн уһанай дэргэдэ зогсобо.
Харан гэнэнь, тэндэнь
Хүүргэ баригдажа эхилһэн,
Түмэр түдэгэ, “фермэнүүдые” буулгаһан,
Тамааниин хахад аралы
Туузла аралтай холбоһон,
Түмэр замай, авто-хүлэгэй харгы
Крым руу гаргажа захиһан:
— Иимэ ехэ хэрэг эхилһэн
Эндэхи зон лэ одоол баян,
Эгээн найн ажаһуудалтай,
Эбтэй эетэй байнал ха байдалтай, —
Гэжэ манайхин бодобо,
Гаһар ехээр баярлаба,
Хүнүүдтэйн уулзаха гэбэ,
Хөөрэлдэжэ тэндэхидтэй эхилбэ,
Хэлэһэн үгэнүүдынь шагнаба,
Шагнаба, шагнаба...
Шэхээрээ үнэншэжэ ядаба.

— Ши, — гэнэ нэгэниинь нүгөөдэдөө, —
Шалая-балая амитамши, юрэдөө.
Харанагүй аалши, туйлдаа манай хүрэхые,
Реформа, реформа гэжэ байжа гоёодогые,
Экономикуе үргэхэмнай, баяжахамнай гэлдэдэгы,
Арад зонойнгоо нюдэ шэхые иигэжэ бүгэлдэгы...

Амгаланай шэхэн хумирба,
Арьбантанай Замбалаанда шэбэнэбэ:
– Юун тухай тоосолдоһыень
Юушье ойлгоногүйб эдэниие.
– Юумэ мэдэхэгүй аад, абяагүй байя,
Юунэй болоһые саашань шагнай.
Хуули гэшые сохом шудалһан,
Хамаг политикые мэдэдэг болоһон,
Эрид шууд хараа бодолнуудтай
Эрдэм ехэтэй зон эдэнэр хэбэртэй.

Амаа ангайшоод манайхин шагнана,
“Арьяа-Баала, абарагша бурхан” гэлдэнэ.
Харин нүгөөдэ бэрхэшүүл
Хэлэнэ, барина, тоосолдоно,
Хуу юумэ мэдэдэг хэбэртэйшүү
Хари гүрэнүүдтэй жэшээлнэ.
– Юундэ таанар ойлгоногүйбта,
“Юрэнхылэгшэ” гэшэ гүрэн бэшэ,
“Гүрэн” гэшэ юрэнхылэгшэ бэшэ,
Юу һамарнабта эдэнии! —
Ёһоор ганирна юумэ мэдэдэгынь, —
Эдэ хоёр томёонуудые,
Эдэ хоёр үгэнүүдые
Адли гэжэ бодоһонһоотнай
Али бүхы гарана алдуунуудтнай.

Нүгөөдэнь хэлэхэдээ, бүришье ойлгосогүй.
Ноёдууд, гэнэ, мэхэлнэ манадаа,
Өөрынгөөл барииша харахаһаа ондоо һаналгүй,
Өөһэдөө сагааруулна эзэмдэһэн засагаа.
Тиин байтараа хэлээшэнь нүхэдөө хайрлана:
– Хай, яахамнайб, зүбтөө орохо, — гэнэ,
Халта тогтоод, саашань үргэлжэлүүлнэ,
Лао Цзы гэгшын хэлэһые дурдана:
“Бүхы юумэн нэгэ хэбээрээ байдаггүй —
Бүхы буруу, худал ябадалнууд мүхэдэг,
Бүхы тэнэг зүнэг хэрэгүүд дүүрэдэг.
Эгээн тэнэгүүд лэ, эгээн сэсэнүүд лэ хубилдаггүй,
Эсэсэй эсэстэ бэшэн булта һэлгэгдэдэг”.

Хубисхал Данзанһаа асууна:
– Хэниие эдэнэр хэлэнэб?
Харин Данзаниинь тэрээндээ:
– Хэниишьеб хэлэхэдээ,
Хорон шангаар шүүмжэлхэдээ,
Тэрэ гэжэ нэрлэнэгүй,
Тэрэнэй нэрые дурданагүй,
Тойруу холуур хэлэнэ,
Түүхын жэшээ дуулгана:
– Христосые Пилад алахы захираагүй юм,
Хүн зон баалажа өөһэдөө хүнөөгөө юм...

Дэнгэн Жаргалда:
– Дам саашаа ямар аймшагтай юм?
Жамбал Дэнгэндэ:
– Зонойл эрхэ сүлөөгэй түлөө ха юм.
Замбалан байлгана тэдэниие,
Жэшээ болгон дурдаба Украиные:
– Иловайск хотоһоо дабшахадаа,
ДНР-эй буһалгаашад годоорһон,
Дуран соогоо аашалһан,
Элдэб буугаар, пулемёдоор буудахадаа,
Үхибүүд, эхэнэрнүүд гэнгүй,
Үбгэд хүгшэдые хайрлангүй
Алаһан юм бултыень гэнэ.
– Ай бурхан, ай бурхан,
Ашаяа алуулба үбгэн —
Гэмшэһэн, уйдаһаниинь тэрэнэй хэлэшэгүй.
Гээгдэһэн үриингөө гэрэл зурагы
Дэрэ дороо хэнхэй,
Дэрлээд унтадаг болонхой...

– Юунэй түлөө байлдаан бэ,
Юундэ хэрэгтэй дайлдаан бэ?
– “Юундэ” бэшэ, “хэндэ” гэжэ хэлэлтэй,
Юумэн булта ушар удхатай.
Гүрэн түрын засаг ээлжэлжэ баряашадай,
Годоорһон ноёд, хаашуул, юрэнхылэгшэдэй
“Амбици» гэдэгынь хэлэшэгүй,

“Аппетит” гэдэгийнь садашагүй —
Зонойл түлөө оролдожо байнабди гэлдэнэ,
Зол жаргал тандал асархамнай гэнэ.
Саашань тииһээр улам үргэлжэлүүлбэ,
Сэмүүн байдал дэлхэйдэ тогтобо гэбэ,
Сири гүрэниие аршалхамнай гэлдэбэ:
– Тиигээгүйдэ террористнууд манда ерэхэ заатагүй,
Таһа голдомнай хүрэхэ, амар заяа үзүүлхэгүй...

Айһан улад абяагүй ноёдоо шагнаба,
Абараял тиигэбэл дэлхэйе дайсадһаа гэлдэбэ,
Ами наһаяа хайрлахагүйгөөр аашалба,
Абархын “миисси” манда үгтэбэ гэлдэбэ.
Бидэл гайтай бурхан шажантайбди гэбэ,
Бүмбэрсэг дэлхэйн түрүү зомди гэлдэбэ.

Урдаһаань зариман хашхаралдана,
Уур суһал бололдоно:
– Зүүһэн хэрээһеэ абагты,
Үгы бол, үмдээ үмдэгты!
Дэлхэйн хоёрдохи дайнай,
Дүлэтэ, хорото хюдалдаанай
Яагаад эхилһые харуулна,
Яһа шуһанай илгаае һануулна.
Яагаад хүбүүнэйн унаһые,
Юунэй түлөө алуулһые
Яажа эсэгэдэнь дуулгахаб,
Ямар нюдөөр эхыень харахаб?

Дахяад нүгөөдүүлын эхилнэ,
Донбасс, Новоросси... гэлдэнэ.
Дайшалхы концепци дурадхана,
Диилэхээ бултые һайрхана.
Тиитэр өөрын гүрэн доторын
Фискальна дарлалта шангарна,
Социальна буһалгаае арад зониинь
Шэнээр эхилхээр забдана.
Хоёр мянга арбан долоон ондо,
Зуун жэлэй буһалгаанай ойдо

Политическэ кризис хүжэрхэ юм гү, бү мэдэ,
Диспозицинь үшөө ойлгогдоогүй мэтэ.
Штадуудта юрэнхылэгшээр Трамп гэдэгынь нууба,
Шэб шэнэ гурим дэлхэйдэ дурадхаба.
Хитад, Америкын хёмороон шангадажа болохо,
Росси Украина хоёройхидол дүтэлхэ...

Одоо манайхинай тэсэл халаба,
Амгалан Замбалда хандаба,
Үтэр эндэнээ ходорое гэбэ,
Данзан Дэнгэн хоёр дурадхал дэмжэбэ.
Хубисхал яаранагүй,
Жамбал абяагүй,
Жаргал юушые ойлгоногүй.
Эсэстээ тэдэмнай тэндэнээ гараба,
Ондоо тээ хайе бэдэрэе гэлдэбэ.
Хүрьхэтэ дэлхэй мундаа хэн гү,
Хүн түрэлтэн ядаа хэн гү,
Жаргалтай байдал тогтохол байха,
Жамын ёһоор Бүмбэрсэгтэ дэлгэрхэ.

III

Үнөөхи буярад можонуудай,
Үргэн хотон нууринуудай
Үнэхөөр һонирхуу аашатай
Үнэн долоон нүхэднай —
Амгалантын Амгалан,
Арьбантанай Замбалан,
Далантанай Данзан,
Баянголой Дэнгэн,
Үшөө Нүтэйн Жамбал,
Үлзытэнэй Жаргал,
Жаргалантын Хубисхал —
Ниислэл хото ошоё гэлдэбэ.
Орон дотороо суутай болоһон,
Одоол бүхэтэрөө баяжаһан
Гүрэнэй ехэ хүтэлбэрилэгшэдые,
Газ, нефть худалдагшэдые,
Гадаагуур наймаа хэгшэдые,

Гадаадын гүрэнүүдтэй харилсагшадые,
Үнэн алдартга хүмэ баригшадые —
Уласай хэлсэдэг эгээн баян хүнүүдые,
Үйлэдбэрийн бүхы эзэдые
Үнэмлэхы тэдэмнай ханааашалбад,
Өөрынгөө нюдөөр харахые,
Өөһэдтэйн хөөрэлдэхые бодомжолбод.
Одоол тиихэдээ
Ямар уладайнь Россида
Ядарал зоболонгүй нуудагые,
Хэнэйн үлүүсэ баяжаһые,
Хүмүүнэй тойбо мэдэдэггүйе
Хаража үзэхэдөө ойлгохобди гэлдэбэд.

Ород Уласай ниислэл,
Олондо мэдээжэ Кремль,
Гантиг шулуун бахананууд,
Ганагар маһагар байшангууд,
Шанха өөдөө үлһэн,
Шэл нюдэнүүдээ бэлтылгэһэн
Шэнэ сагай ордонгууд...

Манай долоон нүхэд гудамжаар гэшхэлбэ,
Москва хотые халташые үзэхэ гэдэ.
Мавзолей. Улаан талмай.
Манежын талмай.
Третьяковай галерей.
Тээ саанань “Музеон” гэгдэхээр үнинэй
Тусхайта үшөө нэгэ галерей.
Хүнүүд энээнии мэдэдэггүй,
Харахая энээ руу ерэдэггүй.
Зосоонь хуушан хүшөөнүүд,
Зүблэлтын баримал хүрэгүүд:
Сталин, Ленинһээ эхилээд,
Свердлов, Калинин, Дзержинский гээд,
СССР гүрэнэй ноёд тэндэ “сугларһан”,
Пүлхытэрөө орденуудые зүүһэн
Политбюрогой гэшүүд һархайһан.
Тээд тэдэнһээ юумэ һураха бэшэш даа,
Тиимэхээ тэдэнии хараһанай ямар баришаб даа.

Пётр хаанай зогсоод байхан,
Церетелиин бүтээхэн
Далбагата онгосо холоһоо харагдана,
Даншье ёозогүйгөөр үзэгдэнэ.
Ниислэл хотын тэгэн дунда
Патриаршийн Сэбэр сөөрэмүүдэй тэндэ
Гани һонин гэмээр хүшөө харагдана —
Гайхамаар хурса баснинуудые зохёохон
Гайхамшаг Крыловта тэрэнь зорюулагдahan.
Тверской гудамжаар алхалаад,
Триумфальна талмай гаталаад,
Маяковскийн хүшөөе хараад,
Манайхид бусаба даа яараад.
Хай даа, урдань харагдааша,
Кремлийн наана байгааша
Александрийн гэдэг сэсэрлиг гү даа,
Мүнхын дүлэн бадарна тэндэнь гээбы даа?

Хуушан Арбаат. Ленинэй номой сан.
Алишь тээһээ хүнүүдые тодоһон,
Абарагша Христос бурханай ордон
Наашаа ерэгты,
Намае анхарагты,
Наагуур, наагуур гэхэншүү,
Наманшалаад гарахые уриһаншуу.
Бодол ондоотой манайхид,
Буддын шажантай аяншад,
Байнгүй хажуугаарнь гараба,
“Болдогто талмай” руу гэххэлбэ, —
Нэгэтэ гүрэнэй түүхэдэ ороһон,
Ниислэл хотын зоние хүлгөөһэн,
Засаг баряашадые айлгаад абahan
Сүлөөтэ уладай талмай тэрэ гэгдэһэн.
Одоол эндэ эгээл бэрхэнүүд,
Орон доторхи баян, шадалтай хүнүүд
Хараа шэглэлээ дуулгахаяа,
Хурса эрилтэнүүды табихаяа
Сугларһан байха гэжэ тэдэнэр шэбшэбэ,
Сэхэ тэндэнь тиигээд хүрэжэ ерэбэ.

Зүгөөр манай хүнүүдэй
Зорихон хэрэг бүтэбэгүй,
Хамагай бэрхэ хүнүүдэй
Хараа бараанииншые харагдабагүй —
Нэгэ зариманиинь алуулхан,
Нүгөөдүүлынь сүлүүлхэн,
Хуу бэшэниинь намнуулхан,
Хайша хайшаа тэрбелхэн...

Засаг түрэ аймшагтай,
Зоргоороо болохонь хорюултай.
Нэшхэлгүй хүнүүд аргатай,
Наймхаруу хүнүүд жаргалтай.
Тиибэ яабашье тэндэнь,
Тэрэ Болдогто талмайдань
Хүнүүд суглархан үлэ мэдэ,
Харахада томоотой, сэхээтэн мэтэ,
Үнэхөөр тэдэнэр ухаатай янзатай,
Үгэ хэлэхэдээ шадамар, хургуулитай.
— Юундэ? — гэнэ манайхинай нэгэн, —
Юунэй түлөө эндэ ерэхэн,
Юу зондо дуулгахаяа ханахан,
Юрын ажалшадта дамжуулха гэхэн,
Юхэн нюуса тайлбарилхаяа хэдэхэн...

Тиин тэрэ хүн холын холоһоо эхилнэ,
Таанар булта мэдэнэ ха юмта гэнэ:
—Дундадахи зуун жэлнүүдэй эрдэмтэн
Галилео Галилей гэжэ хүн
Коперникэй шэнжэлһые үргэлжэлүүлэн,
Газарнай түхэрээн гэжэ хэлэхэн,
Нарые тойрожо ябадаг гэхэн.
Тиихэдэнь тэрэниие яагаа бэлэй?
Түрмэ яама рүү шэдэе хэмнай!
СССР гүрэниие яагаа бэлэй?
Шууд хандаажа халгаа хэмнай!
Тээд мүнөө юуд болоод байнабибди,
Туйлдаа хүрөөд ябана бэшэ гүбди?
Мүнгэ-доллар тэнгэридэ тулатар үргөөд,

Мэдээсэл тараадаг бүхы һонинуудта үнэншөөд,
Манарһан толгойтой тэнэгүүд болоһон бэшэ аалди?
Улад зон, нүхэд, ойлгое,
Ухаатай бааханшые болое,
Ямаршые ноёндон мүргэхөө хойшодоо болие,
Ямаршые “хааниие” бурхан болгохоо сээрлэе.
Дэлхэйн улад булта нэгэ хубитай,
Дэлхэй дээрэ жаргажа һууха табисууртай.
Хүн түрэлтэнэй эрхэтэн мүнөөдэр гэмтэй,
Хүн бүхэн гэмээ мэдэрхэ зэргэтэй.
Оюун ухаанай одон дэлхэйдэ мандаг лэ,
Олон уласууд нэгэ һаналтай болог лэ.

Иимэшүү үгэнүүдые тэдэнэр хэлэнэ,
Ээлжэлжэ гараад, ярина.
Үнөөхи долоомнай шагнана,
Ойлгоһониинь ойлгоно, үгынь үгы.
Удаань хоорондоо хөөрэлдэнэ,
Үзэлһэн дуулаһанаа шүүмжэлнэ —
Зориһон хэрэгтэн хэрэгтэй гү,
Зүгөөр гү, саашань шагнахаар гү.

Үнөөхиды хэлэлээрээ зандаа.
Үшөө ехээр халахадаа
Урбанизаци, агломераци гэлдэнэ,
Кризис-мириисы дурдана,
Концепци гэдэги дурадхана.
Ойлгосын оложо шагнахада,
Оролдожо, таажа мэдэхэдэ,
Оршон тойронии хамгаалхые,
Үнэн һаналаараа ойлгохые
Урина тэдэнэр, оролдоно.
Нара, һалхинай элшэ хүсые,
Найдамтай миинтэ бэлэги
Ашагладаг хойшодоо болое,
Агаар, уһаяа бузарлахаяа болие,
“Ухаатай технологи” хэрэглэе гэнэ.

Футурологиин шэнжэ нэбтэрүүлгэ,
Мультимедиин технологи,
Экологиин инфраструктура,
Эстетикые найжаруулга —
Эдэ булта XXI зуун жэлэй
Хараа шэглэлнүүд болохо,
Хаа хаанагүй дэлгэрхэ.
Метаболизмые найжаруулхые,
Метаморфизмые шэнэлхые
Японой арга хэрэглэе,
Ябуулга, шэнжэлэлгэнүүдые хэе...

– Зай, нүхэд, хүрөө бэшэ гү, сааш,
Замаа үргэлжлүүлхэмнай хаш, —
Замбалын тэсэл халаба,
Жамбал эбһээлжэ эхилбэ.
Жаргал гуталаа заһаба,
Амгалан, Данзан, Дэнгэн
Абьяагүйнүүд, түбшэн,
Ангайнад дуулаһанаа буйлуулан.
Жаргалантын Хубисхал
Жайба холуур тойруулба өөрынгөө һанал:
– Шагнахада һонин аад,
Шэнжэ шанарынъ ямархам даа.
Үргэ аманиинъ хурса аад,
Үнэн дээрээ хэр юм даа.
Абаһаар хэлэһыень бээлүүлхын,
Ажал гээшэнь хайшаашье юм?
“Интеллектуальна технологи” хэрэглэхын
Инженер бологшонъ хаанаһаашье юм?

Манайхид тархияа маажаба,
Москва ерэхэнээ гайхаба.
Нэгэшье баян хүнтэй
Харилсаагүйгөө голхорбо,
Нэгэшье муртэй ноёнтон
Хөөрөлдөөгүйгөө шаналба.
Хэбтэжэ хээли алдан хаяа
Хэрэгээ бүтээхы хэлсэбэ.

Яна заатагүй зуухаяа
Ябахал саашаа гэлсэбэ.

IV

Амгалантын Амгалан,
Арьбантанай Замбалан,
Далантанай Данзан,
Баянголой Дэнгэн,
Үшөө Нүтэйн Жамбал,
Үлзытэнэй Жаргал,
Жаргалантын Хубисхал —
Манай долоон эдэ нүхэд
Москва хотоһоо ходорхо гэбэд.
Маниие зобоһон асуудал мэдэхэ,
Манай зорихон хэрэгы бүтээлсэхэ,
Мантай хөөрэлдэжэ ойлгуулха
Мүртэй нэгэшье амитан үгы гэлдэбэд.

Үзэхэн мэдэхэн юумэниинь,
Өөрынгөө нюдөөр хараһаниинь
Полицийн сагдаанар лэ хэн.
Эдээрхүү, ехэрхүүнүүд,
Үгэ дуугүй бээрхүүнүүд
Ниитын амгаланай түлөө юм гү,
Нөөсэ, бариша олохын гү,
Мэдэхын, ойлгохын аргагүй:
Хулгайшанда түһөөрөө адлиш гээд,
Хари зоргоор хүниие нэгжээд,
Халааһа юуень хооһолходоо ядахагүй,
Һурашаһан тиигэжэ байгаа юм бэшэ гү.
— Машинатнай хэнэйб, — гэжэ һураха, —
Мүн лэ өөрынтнай бэшэ ха, — гэхэ, -
Мангартай хэбэртэйт, элүүр бэшэ хат...
Убайгүй годоорһон сагдаанууд
Улайнгүй эдилгэдэ дуратайнууд.

Шагнахада улад хэлсэнэл,
Шэбэрын хизаары дурданал,
“Байгал, Байгал” гэлдэнэл,

Бузарлагдана гэлсэнэл.
Зуунхан лэ жэлэй саана һэн:
Байгалай тойронии хамгаалхые һэдэһэн,
Баргажан-Түхэмөөр ан агнахые хорихон,
Хэлэшэгүй удхатай үүргэ дүүргэһэн,
Хаанай сааза-хуули гараһан.

Харин мүнөө шэнэ тодхорой элирхэдэ,
Найхан Байгал далайн аюулда ороходо,
Сэбэр уһыень аршалха хэрэг гарахань,
Сааза-хуули шэнэлэгдэхэ болохонь.
Үшөө тэрэ Байгалай
Омоли гэдэг загаһанай
Огтолон шахуу хюдагдаһанай
Ушар удха элирүүлэгдээ гэхэ,
Удангүй шэнэ хэмжээн абтагдаха.

Эдэ мэтэ үгэнүүдые шагнаһан хирэдээ
Эдэнэрнай гэртээ бусахынгаа урда тээ
Юрэнхылэгшэдэ ороёлши гэжэ хэлсэбэ,
Ябаһан зорихон ушараа дуулгахые шийдэбэ.
Хэды ноёдуудаар хөөрэлдэһыень тоолошогүй,
Хамаг ушараа хэлэһэн бариһаниинь гайхалгүй,
Хэды дахин бусаһан, хүлээһэниинь тоомшогүй,
Хэды ехэ тэсэбэри гаргаһыень хэлэшэгүй.

Эсэстээ ямаршые хэрэг бүтэдэг,
Эсэсээ эсэстэ үльгэршые дүүрэдэг.
Юрэдөөл ханаашань хүсэлдөө бэлэй —
Юрэнхылэгшэдэ манайхид оролой:
- Заа, аяншад,
Заха холын Бурядай айлшад,
Ямар ушар болоод оробот,
Ямар хэрэг гараад ерэбэт?

Дэнгэн гэдэгынь холоһоо хэлэжэ эхилбэ,
Долоон үеынгөө элинсэгүүдые тоолобо,
Тиин һүүлдэнь ойруу үгэ хэлэбэ:
— Хэзээни урданһаа Ородой хаантай

Харилсажа хууһамди, холбоо барисаатай.
– Зай, тиигээд, — юрэнхылэгшэ үгэлбэ, —
Саашань үргэлжэлүүлхы дурадхаба.
– Анхарагты, хэлэһэнээ гэршэлхэм:
Агуухэ Пётр хаантай,
Нэгэ дугаар тэрэ сагай юрэнхылэгшэтэй,
Нүхэсэһэн улад юмди гэнэм.

Нүтэйн Жамбал хажууһаань оролсоно,
Һонинии саашань үргэлжэлүүлнэ.
Үшөө, гэнэ, залуу тэрэнэйтнай байхада
Үшөө Москва хотодоо хуухада...
Юрэ хирын асуудалһаа Жамбал захална,
Юундэ буряадуудай хаанда ошоһые һануулна,
Юрэнхылэгшэ тэрэниие анхаралтай шагнана.

Агуу Пётр тухай хөөрөөгөө үргэлжэлүүлбэ,
Ашагтай указ-грамота бэшэһыень хэлэбэ.
Мүнөөнэй юрэнхылэгшэ гайхаба,
Мэдээгүй байһанаа шаналба:
– Юун тухай Нэгэдэхи Пётр бэшээ һэм,
Юунэй указ-грамота танайхинда барюулаа һэм?

– Мянга долоон зуун гурбан ондо бэшэгдэһэн,
Манай арадай ухаандаа хадагалаад байһан
Түүндэ хэрэгтэй шухала хуулиин,
Түүхэтэ тэрэ указ-грамотын
Үүргэ гэшэнь ехэ һэн,
Удха шанарынь иимэ һэн:
Тэрэ захиралтаарнь буряад зон
Татабари абалгануудһаа сүлөөлэгдэһэн,
Элдэб хашалгануудһаа мултарһан,
Эрхэ сүлөөтэй болоһон.
Эдэ бултые Жамбал хөөрөжэ үгэбэ,
Энээниинь юрэнхылэгшэ һонирхон шагнаба:
Хара зоргоороо албатан зоной аашалхые,
Хара бэсын хүсэ хэрэглэхые, хүшэрхэхые
Сүм тиигэжэ шууд болуулһан
Сэсэн хаанай зарлиг тэрэнь байһан.

Амгалантын Амгалан
Амалан энээний тодожо абан,
Бурханда хүзэгтэй хүн туладаа,
Буддын шажанда шүтэдэг хадаа
Бурядай үргэн дайдада
Бурхан дэлгэхые дэмжэхэндэнь
Агуу ородой хаашуулда
Абарал, үрээл айладаба,
Арьяа-Баалаяа дурдаба.

– Юун хаамнай туһалхан юм,
Юуниинь хэзээ болоһон юм, –
Юрэнхылэгшэ асууба,
Юушэлхыень дурадхаба.
Түбһэн хүн гээд мэдэдэггүй,
Түүхээр зариман һонирходоггүй.
Тээд Амгаламнай тиимэ бэшэ,
Түүхын дансанууды ираһан гээшэ.
Одо заяата императрица-хаан,
Елизавета Петровна гэдэг хатан
Мянга долоон зуун дүшэ нэгэн ондо
Һуугаа һэмнай даа хаан шэрээдэ.
Ухаан түгэлдэр хаан-эхэнэр
Оросой эзэнтэ улас дотор
Ороһон жэлдээ буддын һургаалые
Ород гүрэнэй шажан болгоһон,
Буддын эрдэмтэй лама санаартаниие
Бултыень гүрэнэй салинда хүртүүлһэн.

Тиихэдэнь,
Буян ехэтэй буряад зон
Баяр талархалаа мэдүүлбэ,
“Сагаан Дари Эхэ” болгон
Сагаан хатан-хааниие үргэбэ.

Сагаан һанаан, сагаан сэдхэл —
Саглашагүй буян, үргэл мүргэл.
Сагаан һанаата хүнэй зориг —
Сүхэршэгүй, мохошогүй хэрэг.

Үнэхөөрөө,
Буряад уладай үршөөлөөр,
Буддын шажантанай хайраар,
Елизавета Петровна хаан-хатан
Амгалан мэндэ ажаһууһан,
Үндэр наһа эдлэхэн.
Бүхы хэрэгынь угаа урагшатай ябаһан,
Пётр хаанай эхилхэн хэрэгыг бусааһан,
Сенат гэхэн захиргаанай үүргэ дэмжэхэн,
Саазалдаг хуулиие болюулһан,
Соёл болбосоролыг хүгжөөхэн,
Эрдэм шэнжэлэлгыг өөдөн үргэхэн,
Москвагай университет байгуулһан,
Михаил Ломоносовыг дэмжэхэн...

Юрэнхылэгшэ сабиргайгаа маажалд:
– Гүрэнэй хэрэгүүд ехэ аад,
Гадаадын байдал сошордомоор аад,
Түүхын хуудаһануудыг хараха,
Тиигэжэ ажалдаа хэрэглэхэ
Саг үнэхөөр хүрэнэгүйл даа,
Саашань хөөрөөгөө үргэлжэлүүлт даа.

Үлзытэнэй энэ Жаргал,
Жаргалантын Хубисхал —
Эдэ хоёрнай баһал
Буддологиин эрдэм шудалһан,
Тибетологиин үзэхэн,
Хөөрөжэ үгэхэдөө ядахагүй,
Хадууһанаа нюухагүй.
– Энэ асуудалаа түгэсхэе,
Иимэ нэгэл нэмэлтэ хэе, —
Үлзытэнэй Жаргал эхилбэ,
Үлыгөөд бэшэн тэрэниие анхарба.
– Агуу II-дугаар Екатерина хатан
Оросдохи Буддын шажанай үүргыг дэмжэн,
“Бандида-Хамба лама” гэхэн
Хэргэм зэргэ олгобо.
Тиин саашань хэлэхэдэ,

Мянга долоон зуун жаран найман ондо
Москва хотодо үнгэрхэн угтамжын үедэ
Агуу хатан Екатерина II-дугаар
Өөрынгөө үндэр дээдын зарлигаар
Тэнсэл тэггүй хүндэ ямбатайгаар
Дамба-Даржаа Заяевта хэргэм айлдахан,
Дээдын ехэ хүндэ ямбада хүртүүлхэн...

Аудиенци түгэсэхэ тээшээ болобо,
Аяншаднай һүүлшынгөө асуудал табиба:
Буряад арадай ханаа зобоохон,
Буряад Уласта хэлсээн болохон
Буряад хэлэнэй хүгжэлтэ тушаа,
Буряад-монголшуудай саашанхи байдал тушаа...

2017 оной январь һара

ИНАГЛАЛ

Хягтын Барматан гэжэ урданай буряад уг гарбалтай айлай хүрьгэн боложо, залуу түлэг наһаяа манай эндэ үнгэргэхэн агуухэ маршал К.К.Рокоссовскийн тэрэ үеын ажаябадалые харуулхан поэмэ.

Өөрынгөө яһатанай хэлэн дээрэ “Люлю” гэжэ нэрлэхэн Барматанай Юля (Юлиана) басагантай гэр бүлэ боложо, 1923 оной апрелин 30-да Хягта хото дээрэ гэршэлүүлхэн дансань академик В.А.Обручевай нэрэмжэтэ Хягтын хизаар ороноо шэнжэлэлгын музейдэ мүнөө хадагалаатай байдаг.

Энэл хотодо 1925 оной юниин 17-до ори ганса Ада (Ариадна) басаганиинь түрэхэн (хожомын аба эжынгээ нүгшэхэн хойно аймшагта ушарта ороһониинь гашуудалтай). Гуша басаганиинь (баһа Ариадна гэжэ нэрэтэй) Рокоссовская, мүнөө Буряад орон руу ерэхэ, суута элинсэгүүдэйнгээ байһан газарые хараха үзэхэ угаа ехэ хүсэлтэй.

Юлия Петровна Константин Константинович хоёр бэе бээдэ мээхэйнүүд, аза жаргалтай дүшэн табан жэл, Рокоссовскийн 1968 ондо наһа баратар, суг хамта ажаһууһан.

Наһанайнгаа инаг дурые олоһон, эгээл һаруул хайхан залуу үеынгөө жэлнүүдые жаргалтай үнгэргэхэн хото-городтойгоо дахин

уулзахаяа, түүхэтэ гудамжаарнь дахин гэшхэлжэ үзэхээ Агуухэ
Илалтын маршал 1962 ондо Хяагта ерэн юм.

Оролто

Албанайнгаа шэнэ дайшалхы газарта,
Аяар холын Зүүн Шэбэрэй хотодо
Мянга юһэн зуун хорин нэгэн ондо
Ерэбэ Рокоссовский декабриин тэн багта.

Хоридохи зуун жэлэй
Хорёодохи онуудай Хяагта,
Холимог буряад-ородуудай,
Хамаг наймаашадай хото.

Хитад шэршүү торгон бүдүүдтэй
Хэээни сагаа сайн замай эзэдэй
Ниислэл хото тэрэ байһан,
Наймаа хонжоогоороо дэлхэйдэ суурхаһан.

“Алтан тэрэ зуун жэлэй” үлэгдэлые,
Алдар суута Зүүн Зүгэй түбье
Һануулһан хүпесүүдэй шулуун гэрнүүд,
Хирпиисээр бүтээгдэһэн гайхамшаг танхимууд.

Бүжэг-зүжэгүүдые дэлгэдэг клубуудынь,
Бэрхэ зохёолшодой уншадаг салонуудынь
Хуу зандаа. Ресторан, буфедууд хүдэлнэ,
Хүгжэм дуунай, хатарай тоглолнууд табигдана.

Хотын зоной уншадаг сангууд,
Һуралсалай гимнази, һургуулинууд,
Ородой географиин бүлгэмэй таһаг,
Троицкосавск-Хяагтын музейшые хүдэлдэг.

Тэрэ музейдэнь декабристнуудай,
Торсон, Горбачевский, Бестужевуудай,
Ородой алдар суута аяншадай,
Обручевай түүхэтэ дансанууд табяатай.

Аяншад-жуулшидые угтаһан Хотон.
Классицизмын маягаар бүтээгдэһэн
Урданай нангин Троицын шуулган,
Воскресениин сүмэшье бүтэн.

Хубисхалай һүүлдэхи жэлнүүдшые хаа,
Хорёодохи онуудай эхиншые хаа,
Хотын соёл болбосорол яһала хүгжэлтэтэй,
Хамтын байдал урданайхидал бурьялһаар хэбэртэй.

Хэды тиибэшье хилэл хадаа хилэ гэлтэй —
Хари гүрэнэй харшан дайсадтай,
Контр-хубисхалшад, тагнуулшадтай
Холбоо барисаатан энээ руу байратай.

Баруун хизаарнуудһаа нүүжэ ерэхэн,
Большевигуудһаа тэрбелхэн,
Урагшаа хилэ дабажа гарахая татагасанһан,
Улад зоншые олоор эндэ байрланһан.

Шэнэ ажал хүдэлмэритэй тэдэнэр болонхой,
Шэнэ засагай эмхи зургаануудта оронхой,
Шэнэ түхэлэй сэхээтэн гэгдэнхэй,
Шэнэ байдалда гар урлагшадшые даданхай.

Үйлэдбэрийн лэ ажахынууд эндэ үгы юм,
Үлүүсэ энээнһээ голхорһониинь үзэгдэнэгүй:
Найдамтай хүршэ Монгол орон яагаа юм,
Нооһоор, арһаар, мяхаар, малаар дутаагаагүй.

Элдэб янзын эды һонин байдалда,
Эндэхи буриад дайдын түүхэтэ хотодо
Баатарлиг замаа эхилхэ табисууртай
Байшоо бэлэйл даа тэрэмнай хуби заяатай.

Ойро тойрон буддын һургаалтай
Олон дасан дуганууд бодхоотой.
Хүл нуурай гэхэ гү, Галуута нуурай —
Тамчын дасанай хамбын хүрээ.

Буддын шажантай буяадуудтай,
Бурханайнь хамба Гуро Цыремпиловтай
Залуу командир танилсаба,
Заншал гуримыень мэдэжэ абаба.

Хойшодоо тэрэнь хэрэгтэй болоһон:
Хүнэһэн-паёк сэрэгтэнь түрүүнээр дуталдаһан,
Агнуури багахан хэхые хамбаһаа айладаһан,
Ан буудахые, загаһа барихые зүбшөөлгэһэн.

Хираанай Адагай шэдитэ шабараар
Хуушаараа эндэхи зон аргалуулһаар.
(Хойшодоо Рокоссовский хэды шархатуулхадаа
Хүсэтэ шабараарнь эмшэлүүлһэн юмэл даа).

Улаан сэрэгүүдээ байрлуулхашье газар үгы,
Зүгөөр энээндэ ханаагаа зобонгүй, тунхарингүй
Улаан Армиин залуу командир эсэшгүй
Ажаллана “унаһан малгайгаа газарһаа абангүй”.

Сэрэгшэд тэрээндээ абаһаар этигэбэ,
Шармайһан ажалынь урагшатай ябаба.
“Улаан казарманууд” тиигэһээр һэльбэгдэбэ,
Улаан Армиин хотон гэжэ нэрлэгдэбэ.

Нүгөөдэ нэрэнь — “Хубисхалай дүлэн”.
1922 оной намар һэн тэрэнь.
Һанаа амар тэндээ һуухаар бэшэ болобо,
Хатуу шэрүүн тулалдаанууд удангүй эхилбэ.

Элдэб дээрмэшэд, сагаантан
Урдахи хилын саанаһаа добтолно.
Эндэхи газар дайдын хоротон,
Этэгээд дайсад буһалгаа эхилнэ...

I

Хабарай эхин. Тунгалаг һайхан үдэр.
Хяагтын гудамжаар хүнүүд дүүрэн мүнөөдэр.
Хүхюун басагад сэрэгшэдэй хажуугаар үнгэрхэдөө
Хараад эрьелдэн, юундэшьеб энээлдэнэ хоорондоо.

– Ямар удаан хубсалнаби, Юля, түргэлыш, —
Яаруулна нүхэд басагадынь, хашхарна газанаа, —
Репетици-бэлэдхэлдээ удааржа байнабди, шамдыш! —
Сүүмхэтэйхэн басагахан гүйн гарана хашаанаа.

Үндэр бэшэхэн, нарийхан уян бээтэй,
Үһэнийнь буржагар, хүрибтэр хара зүһэтэй.
Таатай таарахан утахан хамартай,
Томо гэгшын хара нюдэтэй.

Дура татамаар урлуулагдахан
Дунда зэргын бүлсэгэр уралтай,
Һаруул сайбар үндэр духатай,
Һайхан сэбэр шарайтай —
Буряад элинсэгэйнгээ түһые һажаахан
Бадмахан сээсэгтэл Юля һалбаржа ябахан.

– Театр ерээ!

Зүжэгшэд ерээ!

– Юун эндэмнай зүжэгшэд юм,

Юу табиха гээ юм? —

Хяагта хүлөө алданхай,

Харуулхые билетшые дууһанхай.

– Хитад руу ошохо гэхэнийнь

Хилэ дээрэ табяагүй тэдэний.

Тиимэ ушарһаа эндэ үлөөд,

Театраа манда харуулха болоо.

– Театршые бэшэ,

Театрай бүлэг зүжэгшэд,

Труппа гэдэгынь юм ха,

Зүжэг-спектакль харуулха.

– Хай даа, ямар, хэнэй?

– “Хайлгана” гэнэ, Чеховай...

Эндэхи гимнази дүүргээшэ басагадууд

Эртээнһээ биледүүдые абанхайнууд.

Зүжэг харахаяа Юля ерэнэ,

Нүхэд басагадтайгаа клуб руу орохо гэнэ.

Тиигэжэ ябатараа харан гэхэдээ,

Тээ хажуу тээ тамхилжа байһан хүнтэй,

Үндэр ягдагар бээтэй сэрэгшэтэй

Уулзашана нюдөөрөө. Жэгтэй!

Угаа дүтөөр юундэшыеб харагдашаан хэбэртэй.

Сэрэгшэ тэрэниие харана,
Энэбхид гэнэ,
Өөрөө һанана:
“Эдэ басагад соо ябааша,
Энээхэн наашаа харааша
Энэ бишихан басагахан
Дальбараа шэнги яагаа һонин юм?”.

Юлиин зүрхэн гэнтэ сохилоод абаба,
Юунэй болоһые досоогоо гайхаба:
“Энэ ябабиб? Ойлгобогүйб.
Үшөө нэгэ хараад үзэхэмни аабы?”.
Зүгөөр Юля бүдүүлгээр түлхюулбэ,
Нүхэд басагадаараа гарһаа татуулба,
Эрьелдэнгүй саашаа ябаха ушартай болобо.

Танхим түргэн дүүрэнтэжэ эхилнэ.
Юлиин гэдэргээ хараха дураниинь хүрэнэ,
Тэрэ хүнөө үшөө дахин хараха гэнэ.
Тээд толгойгоо эрьюулжэл байхань аягүй,
Тиимэхээ басаган томоотой һууна, хүдэлэнгүй.

Гал унтаргаагдана.
Түрүүшын үзэгдэл эхилнэ.
Артистнууд оролдоно... оролдоно...
Антракт болоно.
Басагад бодожо буфет ошохошье дурагүй,
Хараһанаа шангаар зүбшэлдэнэ, забгүй.
Юлиин харахада үнөөхинь,
Урин нюдэтэ сэрэгшэнь
Урдаһаань харашаһан, нюур руунь.
Юли улагад гэнэ,
Саашаа эрьелдэшэнэ:
“Дан шангаар хөөрэлдэнэ хабди,
Хүнүүдтэ һаалта хэнэбди” .

Тээд басаган тэсэлгүй,
Дахин эрьелдэнэ шалгахаяа удангүй.
Тэрэнь өөрыень хараһаар зандаа:

“Ямар найхан басагаа даа”.

Нонирхоон мэтэ хараад лэ абана,
Найханаар, уринаар урдаана мнхэрнэ.
Зайн галай туяанаа гэрэлтээн мэтэ
Задарюун нюдэнхөөн элшэ сасарна.
Басагыг тэрээнэйн дайраан мэтэ,
Бүхы бэсэрнэ халуу гүйлгэнэ.
Бээ хүшэлэн нюдэнхөөн зайсана,
Нүгөө тээшээ Юля эрьелдэнэ.
Антракт дүүрэнэ.

“Хайлганыг” анхарха шадалгүй болоон Юлядэ,
Зүрхээ даража шадахаяа болион басаганда
Тайзан дээрхи үзэгдэлнүүд,
Нина Заречнаятай болоон үйлэнүүд
Тэрэнэй ойнд орожо үгэнгүй,
Ухаандан хүсэд торолдоногүй.
Байрадаа хуужал хууна.
– Бармынхи, яагаабши? Нонин байна гү? —
Басагадын хажуунаа түлхинэ.

“Браво! Браво-оо!...”
Долоо дахин артистнууд гаража дохибо.
Юлиин хүлнүүд эзэгүй,
Бодохо дураниин үгы:
“Тэндээ хууна ха гү?”
Үнэншэхэ, эрьелдээд хараха дураниин хүрэнэ...
Танхим сооноо гараханаа мэдэнгүй гарана.
Басагадтайгаа дохилдохо, энэбхилхэ хүсэ олоно.

Хамтадаа басагад театраа бусаба.
Наратай харуул үдэшэ газар байба.
Юлиин толгойноо асуудал халанагүй:
“Хойнооомной тэрэ хүн ябана ха гү, үгы гү?”
Ехэтэ мэдэхээ басаган ханана,
Эрьсэд харахаяа оролдоно,
Элдэб мэхэ гохо ханана:
Сумкаяа газарта унагаагаад туршана.
Тээд басагадын өөрчлөөн түргэн абана:

– Унтажа ябана үгы бээш? — гэнэ.
“Хэн тэдэниие гуйгаа юм?..
Ой, байлши, гэнтэ тэрэнэй үгы болошоо хаань...
Ондоо тээшээ годироод орошоо хаань...”
Басаган түргэхэн доошоо хуушана,
Ботинкынгаа уяада аһалдашана.
Нүхэд басагадынь тогтоод, хүлээнэ:
– Үгы, Бармынхи, ши юрэдөө,
Яанабши мүнөөдэр, оройдоо?
– Энэ... энэ вот, харагты даа..., — заана, —
Яндан ооһорынь ботинкымни...
Өөрөө һэмээхэн гэдэргээ харана:
“Ябана гү, али үгы гү?
Ядаг дутаг, нюдэмни хилайшана аа гү...
Ябана! Ябана-аа!
Гудамжын нүгөө талаар ябана!” .
– Ура! Ура! –уяаб, уяаб! Харагты гэнэм!
Басагадынь гайхангяар тэрэнээ хараба:
“Юунэй энээхэнһэнь тиитэр баяр болоо юм?”
– Юлямнай мүнөөдэр “Хайлганаһаа” ухаа алдаба,
Яахабши теэд — Чехов хадаал Чехов ха юм.

Хаалгын хажууда хахасалган болоно.
“Өөрынгөө гэрээ хажууда одоо ерээб,
Эрьелдээд гэдэргээ хараха бүрин эрхэтэйб...
Тон зүб, яаралгүйхэнөөр тэрэ хүн ябажа ябана”.
Шоб-шобхон басагадаа таалаад, баяртайгаар,
Шадал соогоо аалин түбшэн янзатайгаар
Хаалга руугаа ороно. Ороно...
Гэн арай орон сасуугаа
Гүйн ошожо, хорёогой забһарта няалдашана:
“Тэрэймни хажуугаар гарахадаа
Гэдэргээ харабал, эрьелдэжэ...
Зүб бэд даа,
Хүрэ хүрэнөөр, мэдээжэ,
Танилсахаяа наашаа дугшахагүй ха юм даа”.

II

Басагад танхим соо дүүрэн суглархан,
Баяртай шууялдана, хүхилдэн энеэлдэнэ.
Шеф ёһоной хани барисаатай болоһон
Улаан казармануудай полкдо —
Улаан Армиин сэрэгшэдэй урда
Концерт-наада табиха бэлэдхэл эхилнэ.

ПОЛИНА

Хэды дахин альгаа ташана:
– Зай, басагадууд, хүрээ,
Забһарнай дүүрээ!
Хөөрэлдөөгөө орхие,
Репетициеэ үргэлжэлүүлэе.
Дахин-дахин хануулнаб, басагад, таанарта:
Шеф болоошо полкын сэрэгэй урда
Нэрэ түрэээ унагаахагүйн тулада
Һонин удхатай номернуудые оруулжа,
Һаргама гайхуулмаар юумэнүүдые һанажа,
Һайса оролдожо, бэлдэхэ ёһотойбди шуумайжа.

ЮЛЯ

– Басагадууд!
Ай-ймшагтай үйлэнүүдые оруулаябди, нүхэдүүд.
Тэндэ байха ха юм...
– Хэн? —
Юля торолдоод абана, тиин түргэхэн:
— Үгы, яагааб даа,
Үнөөхи морин сэрэгшэднай бэд даа.
Үхэлшье, шуһашье үзэһэн,
Үнэн нүхэдөөшье гээгдүүлһэн,
Юумэн гээшые бултынь үзэһэн.

НИНА

– Ши, Бармынхи, зүб хэлэнэш.
Тээд өөрөө юу дурадханаш?

ЮЛЯ

– Гимнастика, пирамида харуулая.
Би хүнгэхэн ха юмбиб, иигэе, —

Гүйн ошоод, гүйдэл дундаа
Сальто хэнэ, урбалдаад, –
Нюрган дээгүүртнай гүйхэб аһалдаад.

ПОЛИНА

– Дөө, Бармынхи, болиебди.
Дээрэһээ унашоо болшни яахабибди,
Дэмы шоо үзүүлхэбди.

ЮЛЯ

– Ээ-даа.., тиибэл, яалтайб?..
О, ханажархибаб!
Одоол орьёлуулая! —
Испаниин дүлэтэ хатар гүйсэдхэе,
Сэрэгшэдэй зүрхэ сэдьхэл тиигэжэ хүдэлгэе!
Харагты даа, иигээд! — гэнэ, —
Хэды-хэды нугалбарита хүдэлөөнүүдые,
Хатарай гэшхэмүүдые харуулна.

ДУСЯ

– Бэрхэш. Шангалши!
Бэлэдхэл хэе, туршаялши.

ЮЛЯ

– Үшөө иигэебди.
Тэдэнэр, манай шефүүд,
Морин сэрэгшэд хаям булта, кавалеристнууд!
Мори урилдаашадай, адуушадай
Мүнөөнэй буряад хатар табиябди.

ПОЛИНА

– Бармын, һонин юумэ хэлэжэ орхиболши.
Бэээрээ харуула даа, хайшан гээд эхилхэбши.

ЮЛЯ

Түрүүшээр буряад хатар харуулхабди,
Ташуур баряад, эршэтэйгээр гүйлдэхэбди,
Түбэрхэ, эрьелдэхэ, харайлдахабди,
Тайзан дээрэһээ тиин гүйлдэжэ ошохобди.

Гэнтэ удаань ород хатарта орохобди,
Гурбалуулхан моридтой гаража ерэхэбди,
Эршэтэйгээр баһа, ульгамаар хатархабди.
Эгээн һүүлдэ һэлмэтэй бүжэг харуулабди,
Альга ташалганаар гүйлдэн ошохобди.
А-аа?..

Эндэ мүнөө басагадынь альгаа ташаба,
Энэнь тэдээндэ угаа ехээр һайшаагдаба.
Юля үргэлжэлүүлбэ.

ЮЛЯ

Зай тиигэбэл, хоёр тээшээ таһарагты,
Сэрэгшэд-моридууд бологты!
Нюуртаа һахалнуудые зурахабди,
Малгай, шляпанууды үмдэхэбди.
Һэлмэ олохобди...

ДУСЯ

Үнэн һэлмэ гү?
Айнам, эридэнь адаха аалди...

ЮЛЯ

Үгы бэд даа, модоор хэхэбди.
Хуушан бүдүүдээр хубсаһа оёхобди...
Хүдэлхы, нугархы Юля харуулна,
Командир боложо хатарна.

ПОЛИНА

Үгы, юрэдөө, энэ Бармынхиин зүрхэн
Үлүүсэ мүнөөдэр яатараа хөөрэшэхэм?

НИНА

Үнэхөөршье, энэмнай
Үдэ дали ургуулшаһандал болошонхойл.

ЮЛЯ

– Бү мэдэе дөө.

НИНА

Улаан хэрэмдэ ошохо болоходоо...

ЮЛЯ

– Шефүүд ха юм даа тэдэмнай,
Түрүүшынхиеэ ошохомной,
Харюусалгатай хэрэг шуу энэмнай.

Басагад зүбшөөнэ,
Бэлэдхэлээ саашань үргэлжэлүүлнэ.
Бэлдэхэ юумэдынь олон даа үшөө:
Классикаһаа хэхэг байха —
Островскийн зүжэгһөө.
Дуунуудые дуулаха:
Хубисхалайшые дуун,
Урданайшые, арадай дуун.
Троицкосавск уездын училищиин багшын
Давыдов Дмитрий Павловичын
“Байгалай дэргэдэ...” гэжэ шүлэг хэлэгдэхэ,
“Алдарта Байгал, арюухан далай” дуулагдаха...

Мүнөөдэрэй бэлэдхэл дүүрэнэ,
Нүхэд басагад дуутай шууяатай хубсална.

III

Полкын командир Рокоссовский,
Баруун таладаа “Маузер” пистолет зүүнхэй,
Зүүн таладаа хэлмэтэй.
Жагсаалда сэрэгүүдынь зогсоно,
Захиралта командирынь үгэнэ.
– Нүхэд Улаан Армиинхид,
Сагаан генерал барон Унгернын
Морин сэрэгэй дивизиин
Зэбсэгтэ хүсэнүүд —
Генерал Резухинай, полковник Казаграндин,
Атаман Казанцевай, Есаул Кайгородовай,
Хорунжий Тубановай гээд бүлэгүүд —
Эдэ бултанай сэрэгүүд
Үргэн фронт газарые эсхэжэ,

Урга хотоооо наашаа гаража,
Ман тээшэ дабшажа эхилбэ.
Хяагта хотые эзэлхэ тэдэнэр ханаатай,
Алас Дурнын гүн руу орохо хүсэлтэй.
Захиралта үгэнэб:
Унгернын урдааа добтолон орохо!
Баронай дабшалтые сүм тогтоохо!
Нэгэдэхи бригадын сэрэгүүдыен хүнөөхэ!
Нүхэдүүд, урагшаа!
Урагша-аа!..

Гимназист басагад-артистууд
Шефүүдтээ хүрэжэ ерэнэ,
Сэрэгэй полкда тэргэхэ бууна.
Концерт-наада табиxын хубсаханууд,
Хэдэн янзын хэрэгсэлнүүд,
Хайрсаг, абдарнууд буулгагдана.

ХАРУУЛШАН

Харуулай туһалагшада хандана:
– Улаан Армиин сэрэгшэ Иванов,
Артистууд ерээ гэжэ дуулга даргада.
– Заа, дуулгаха! — Иванов ошоно.
Шаг шууяатай хүрэг басагадуудта
Сэрэгэй ноён дүтэлнэ.
Юля Полиные түлхид гэнэ, шэбэнэнэ:
– Харьш, Владиславшил, — гэнэ.
Полина хараад, аягүйрхэшэнэ.
Владислав хүхюүгээр бултантай мэндэшэлэлдэнэ,
Полиные уриханаар тэбэринэ,
Сүүмхыень абаад, хэрэм тээшэ ябана.
Хайрсаг, сүүмхэнүүдээ үргэхэн басагад
Хойноооонь дахана.
Хажуу тээ тамхилжа байһан сэрэгшэд
Һонирхон тэдэниие харана,
Хошон шогтой үгэнүүдые
Хоорондоо хэлээд, энсэлдэнэ.

НИНА

Дорюунаар:

– Джентльменууд, юу бэлтылдээбта,

Үзөөгүй юумээс хараабта?

Наашаа ерээд, зоболонто маанарта

Туһалаашье хаатнай болохол байгаал даа.

«Джентльменууд» абяагүй,

Туһалхаяа яаранагүй.

Үшөө нэгэ дарга ноён бии болоно,

Үнөөхи сэрэгүүд тээшэ даллана.

Аһан бушуу тэдэнь гүйлдэжэ ерээд,

Абдарнуудынь абаашана нюрган дээрээ тээгээд.

Ерээшэ ноён Юляда дүтэлнэ,

Энэбхилэн тэрэниие мэндэшэлнэ,

Ээбэгэр гарһаань хайрсагыень абана,

Эрьелдээд саашаа ябана.

Энээндэнь этигээгүй басаган тэбдээд ,

Иихэдэнь яахаяашье ойлгожо ядана.

Ара талаһаа нүхэд басагадаараа түлхюулээд,

Үндэр нюргатые дахаха ушартай болоно.

Хүшэгэ нээгдэнэ.

Тайзан дээрэ дуушад зогсоно,

Конферансье байна.

Басагад дуулана:

Паровозой гүйгөөд, коммуна дээрэ тогтохые;

Ленинэй түлөө дайн байлдаанда орохые;

Хүдэлмэришэдэй шуһа нэбтэрүүлһэн туг үргэхые...

“Алдарта Байгал, арюухан далай” — эсэстээ дуулагдаба,

Энэнь харагшадта угаа һайшаагдаба,

Үни удаан альга ташалган болобо.

Юля ээлжээндээ зүрхэ алдана:

“Абарагша Бурхан, харалсыш!” — гэнэ.

Харагшадай һайшаалда адуушадай хатар хүртэбэ:

Танхим соо һуугаашад эшхэрэлдэбэ,

Дахин, дахин “артистуудые” уриба.

Сэдьхэлээ энээнһэнь Юля ханаба,
Зүрхээ баахан дараба.
Зүгөөр даруу, намдуу болохонь хүндэ:
Түрүүшын хандали дээрэ ТЭРЭНЬ хууна,
Тэрэнээ харахагүйгөө басаган шадалаараа оролдоно.
Хэды тиибэшье, яахабши,
Халуун зүрхээ яажа барихабши.
Хэр тэрээндэ талаангаараа хайшаагдаһанаа
Хаража үзэхэ дуранинь эзэлүүдгүй диилэнэ.

Үбсүүн дээрээ яларһан ордентой,
Тайзанай урда тээ тэрэн хууритай,
Уринаар энэбхилэн, альгаа ташана,
Зулгыхан нюдөөр басагыел ганса харана.

Урин харасаһаань боложо юм гү,
Островскийн бэшэһэн үгэнүүд мартагдашаба.
Ойнһоонь гараад, орожо үгэнгүй
Аман соонь торолдоод, гарахая болишобо.
Ара талаһаань хануулхая басагадын оролдоно,
Аалиханаар мартаһан үгэнүүдын тэдэ шэбэнэнэ.
Дуулгаашадай туһаар шада яда дүүргээд,
Дуугай, эрьелтэгүй, гараад ябашана, эшээд...

Энэ харуулгань хүүлшын байжа,
Басагад тайзан дээрэ хэды гаража,
Дахин, дахин дохибо, дохибо,
Гансал Юля тэдэнтэй үгы байба.

Зай, иимэ юумэн болоһон юм гэхэдэ:
Сэрэгүүд даргаяа хүндэлжэ,
Саашаханаа бэе бээ шахажа,
Тайзанай сэхэ урдахи хандалида,
Эгээ хүндэ ямбатай хуурида
Хуулгажархихан байгаа тиихэдэ.
Рокоссовский басагы хайса хаража абаа хэн:
Сэбэрхэн, зохидхон нюуртай,
Хөөрхэн тархидань тааруулжа захуулан
Хүрэгтэр хара богонихон үһэтэй.

Зөөлэхэн хара нюдэнийн галтай,
Зүтгүй дулаахан, найхан харасатай.
Найхашаан тэрэнийе харажал байхаар,
Нанан гайхан, сэдхэжэл нуухаар.

Баатар тэрэ хүн тийхэдэ үнэхөөр
Басаган тээшэ энэбхилхэн нюдөөр
Бүхэли үдэшэ харажал нуугаад,
Басагые эсэстэнь эшээхэн байгаа.

Басаган тэрелээд ябашоо, бусаагүй,
Бултантай дохихоо тайзанда гараагүй.
Яабашье, тэдэ хоёрой хоорондо
Ямар нэгэ холбооной тогтоһые,
Ямар нэгэ хүбшэргэйн таталдаһые
Улаан сэрэгэй дарга ойлгоо нэн ухаандаа.

IV

Рокоссовский.
Гимнастёркадань
Гүрэнэй тэрэ үеын дээдэ шатын шагнал —
Улаан Тугай орден яларна.
Улаан Армиин сэрэгшэдэй урда үгэ хэлэнэ.
– Нүхэдүүд,
Хяагта хотодо байрлаһан манай сэрэгүүд
Монгол ороной хилэнхэ хойшонхи газарые,
Зүблэлтын гүрэнэй буряад, ород нютагуудые
Хоёр зуун модоной үргэнтэй зайе —
Сэлэнгын баруун, зүүн бээдэхи талануудые,
Сагаантанһаа аршалан хамгаалха,
Арад зоной амгалан байдалда туһалха
Ашата үүргэ дүүргэжэ байһанаа мэдэнэт,
Энээнийе булта найн ойлгонот.
Саашань гэбэл,
Мүнөөдэрэй манай эндэхи байдал
Маша хүрөөтэй, сахардуу болобо.
Барон Унгернын ханаашалһан,
Баруун флангһаа дабшажа гараһан
Морин сэрэгүүдэй отрядууд довтолон оробо,

Менза хууриниe эзэмдэжэ абаба.
Сагаан полковник Казаграндин сэрэгэй бүлгэм
Модонкуль хууриниe довтолбо.
Тиixэдэнь урдахаань
Щетинкинай отрядай морин сэрэгэй дивизион
Дайсани байлгахы байлдаанда ороһон аад,
Зэдэ голой Желтурин шадар тулалдаад,
Сагаан генерал Резухинай бригадада түригдэбэ,
Гэдэргээ сухариха баатай болобо.
Тиимэһээ, нүхэдүүд, бидэ иигэебди:
Щетинкинай сэрэгтэ туһалайбди.
Булимтарагшадые хүнөөебди.
Мүнөө дабшаха ёһотойбди,
Мэнэ байлдаанда гараябди!
Урагшаа!
Урагша-аа!

“Сэбэр найхан шарайтай,
Сэлсэгэр урихан нюдэтэй
Үнөөхи улаан сэрэгшэм
Үнихэнэй харагданагүйл, яаһам?” —
Юля тэсэлэй баража эхилнэ.
Юумэхэн дээрэһэнь эхэнь нэмээнэ:
– Юрэдөөл өөрөө ойлгоорой, яанаш.
Юрэ хэлэхэдэ, юрын бэшэхэн,
Юумэлиг догшохон,
Юухэн-хүүхэн,
Юля, шиихэн
Юбуун тэмдэгтэй халуун дундаа ябанаш...

Һанаан бодолдо абтаһан Юля
Нүхэр басагантайгаа гимназиһаа ерэнэ.

НИНА

Үбдэтэрнь хажуһаань ёборно:
– Юль, харыш, харыш! — гэнэ, —
Наада харуулһан полкымнай даргал!
Һанана гүш?
Урдаһаамнай ерэжэ ябанал!
Харана гүш?

Эмээлтэ мориндоо лаб тааранхай
Эзэнийн гоёор налайжа һуунхай.
Зуг татаад, Юля байшана,
Хэлэ амагүй болошоно.
Нина Юлиие татана:
– Намайе дуулана гүш,
Али үгы гү?

ЮЛЯ

– Аһаа, аһаа,
Нин, дууланам.
"Яахамниб, ошохомни гү хажуудань?," —
Гэжэ ханаад гэнтэ абаһаншье һаа,
Зогсонгүй Юля гарана хажуугаарнь.
Нүхэр басагантайгаа тэрэ хахасаад,
Хаалгынгаа үүдэ руу түргэхэн шургаад,
Харшынгаа забһарта няашана нюдөө:
"Харая, харая! Зай даа, одоо!".
Зүгөөр моринийн һүүлээ шарбаһаар,
Зохидоор һууһан эзэнэйнгээ дураар
Саашалшаба гээшэ гү?..
"Эндэһээ оройдоо харагданагүй,
Энэ нүхээс ехэ болгоохомни.
Али ондоо томо нүхэ бэдэрхэм гү?
А-аа, үгы, иихэмни!
Тээ тэрээхэн гэшүүһэ сохижо гаргаа һаамни,
Досоонь нюдэмни бүхэлээрээ багташаха.
Вот!Һанабаб! Тиихэ!".

Тэрэ гэхэнһээ хойшо
Тэрэ үнөөхи сэрэгшэ
Хаа яахан даа, яаралгүй,
Хаанашье тогтон торонгүй
Гудамжа дээгүүр морёороо гэшхэлүүлээд гарана,
Гэрыень Бармынхинай яһала мэдэдэг болоно:
Хоёр дабхар байшан,
Нюур талаһаань банзан хашаан,
Досоонь элдэб ажахын
Жэжэ гожо байранууд, янзын.

Буландань — сэсэглэнэһэн мойһон,
“Толто борын” сэсэг — баһал сэсэглэнэн, —
Өөрын байраггүй албанай хүндэ
Өөрын дулаахан гэртэл мэтэ.

“Таража ерээ хаань гэнтэ, нүхэр, яаха хүмши...
Габшагай, зүрхэтэй сэсэгшэ гэгдэнэн бэшэ аалши?
Хөөрхэн бишыхан басаганһаа айхадаа яанабши,
Хорин таба аяар хүрэмбэ хаямши,
Хэды болотор эшэжэл ябаха юмши?
Германиин даие гаталжа гаралсаһан,
Георгиин хэрээһэндэ хоёр дахин хүртэнэн,
Эрхэтэнэй дайнда Улаан Тугай орден абанан —
Эдэ бүхы юумэ үзэнэн эрэ байгаад,
Энээхэн бишыхан шубуухайһаа айгаад,
Эшэхэ бариха, улайха сайхашни юун бэ,
Эльгэ зүрхээ татуулһаншни хайшаа бэ?
Үгы, теэдшье, тэрээхэн аад,
Ухаатай гээшын гайхыш.
Борьбилооной дальбараан шэнгихэн аад,
Булайхан лэ, харыш.
Сэбэрхэн мүртөө гайтайхан,
Сээжэ гээшэ хайтайхан,
Дүрбэн хари хэлэ шудалһан,
Даншье мийн бэшэ, бодомжотойхон.
Яндуул байлдаанда зүрхэтэй ородог аад,
Ямаршье дайсанһаа тэрьедэжэ үзөөгүй аад,
Ямар аягүй юм гээшэб даа, юрэдөө,
Янгалаад ябахаар гү, уйлахаар юм гү одоо...
Хяагтын энэ харуул, харата,
Хабарай хайхан анхилаата
Һүнинь хайшаа юм, гайхахаар,
ИНАГЛАЛ дуранһаа толгойгоо алдахаар.
Иигэжэ, нүхэр, ханаа сэдхэлээ зобоонхаар ...”.

V

Юля түргэхэн гэртээ ороод,
Хүшэгийн саана хоргодоод,
Харана сонхоор, шагаана,
Хажуу тээһээ дүүнь ерэнэ.

МАША

Юля, яатараа шагаанабши,
Юу иитэрээ харанабши?
А-даа, үнөөхи найхасааншни гү...
Алим бэ, тээд? Үнгэршэбэ бэшэ гү?

Юундэ мориной туруунай энээгүүр түбэрдэгы,
Юлиин хоргодоод, хэмээхэн хэниие харадагы
Үни дүүнэрын ойлгоһон бэд даа,
Эхэ эсэгнэ лэ мэдээгүй байһаар зандаа.

ВАРЯ

Хажуугаарнь эрьэлдээд, халанагүй:
– Хэлыш даа, Юля, нюунгүй,
Хэн юм тэрэшни? — гэнэ, —
Хүхюухэнээр энеэбхилнэ.

ТАСЯ

– Мүн, нээрээшье, гэртээ урииш,
Мандаа тэрээнээ харуулыш.
Хэды болотор хоргодохо хүмши,
Хэзээ мантайгаа танилсуулха юмши?

МАША

– Ньюсаяа нээхээс бү эшэ,
Нэгэшье хүндэ хэлэхэгүйбди, эгэшэ...

ВАРЯ

Ооголно гэнтэ:
— Джульетта, Джульетта,
Ябыш наашаа, үтэр !
Ромеошни ерэжэ ябана! —
Булта сонходоо бөөгнэршэнэ.

ТАСЯ

– У-юу-юу!
Үнэхөөр, ямар гоё ю-юм.

СЕРГЕЙ

Эгэшынгээ гэээгэнээ татад гэнэ,
Энэзбхилэн, аалихан хэлэнэ:
– Үнэхөөр сэбэр хүн хэбэртэй.
Үндэр бэетэй, даруу янзатай,
Наһаар залуу аад, зүрхэтэй,
Нэрэ зэргэнь — баһал гайтай.
Зүгөөр ганса..., нэгэл дутуутай —
Зүрхэтэйшые ехэ гэхын аргагүй гэлтэй:
Басагадай хажууда айран хаш,
Бүргэд шэнги бэшэл хаш.

МАША

Ши, юрэдөө, Юля,
Иигэжэ хоргодожол байхаяа боли.
Энэ хүбүүгээ алдажа магадгүйш.
Хяагтын басагад, өөрөө мэдэнэш,
Хүрэ хүрэнөөр орёогоодхихо,
Хараарай, буляажархихадаа болохо.
Хуу энээнииe Юля мэдэнэ,
Хэлэһыень досоогоо зүбшөөнэ.
Тээд басаган яаха юм,
Тэсэхэл ёһотой ха юм.
Өөрөө хүзүүндэнь ошоод аһахагүйш,
“Угаа шамда дурлашооб” гэхэгүйш.
Үгэлөөшэһөөнь улагад гээд,
Үлэ мэдээшэ болоно,
Хоёр мүрөө хабшагад гүүлээд,
Ойлгоогүйдэл алмайрна.

ТАСЯ

– Басагад, харыт,
Бушуу наашаа ерыт! —
Тася хашхарба, —
Мориёо иишэнь годирүүлба,
Манай гудар залуулба!

СЕРГЕЙ

Яаһан ехэ прогресс бэ!

ЮЛЯ

Айһан басаган тэбдэшэнэ:

– Ай, бурхан! Үгы, үгы! — гэнэ.

Үбсүүндээ гарнуудаа хабсаргаад, хэлэнэ:

– Үтэр эндэнэ ябахамни, гараад, — гэнэ.

ТАСЯ

Сонхын дэргэдэ ошоод,

Соносхолшо боложо зогсоод,

Хараһанаа дуулгажа эхилбэ:

– Тэрэмнай моринһоо бууба...

Жолооень сахаригһаа уяба...

Наашаа яаралгүй гэшхэлбэ...

ВАРЯ

– Маша һайшаалтай гээшэ ерэнэниинь,

Маанартай танилсахаяа зүрхэлһэниинь!

Хай, одоо болоол даа,

Хүрьгэн хүбүүнтэй болохомнойл даа!

Алээ-э, басагад, гэрээ сэбэрлэгты!

Али бүхы ноохой нобшоёо татагты! —

Иишэ тиишээ тэдэн гүйлдэшэнэ,

Энэ тэрые татана, заһана.

ТАСЯ

– Үгы-ы, басагад, байгты даа!

Ерэгты наашаа, харагты даа.

Энээ руу бэшэ, нүгөө тээшэ ябаба,

Эсэгымнай алаабхи руу ошобо.

МАША

– Тиигээ һаа, бидэ харахаяа ошое!

Түргөөр түхээрэгты, басагад, ябая!

Юля Сергей хоёрһоо бэшэдынь,

Дүү гурбан басагадынь

Доошоо бууба, гүйлдэн.

ВАРЯ

Ябууд дундаа Варя:

– Харая даа, харая,
Һонин байха, түргэлэе:
Юлиин баатар хайшаахан юм ааб,
Моригүй байхадаа ямархан хааб...

*Юля хүлээнэ, тэсэжэ ядана,
Гэр соогуураа гэшихэлнэ.
Дүү басагадынь баяртайнууд бусана.*

ЮЛЯ

Хүрэ хүрэхөөр асууна:
– Хараба гүт тэрэний, хэр байнаб?

МАША

Томоотой янза үзүүлхээ оролдоод:
– Даншье хайшаахаар юумэн үгыл дөө.

ЮЛЯ

Сэдьхэлээ хүдэлгэһэн басаган
Сээжэ зүрхээ барин:
– Юу? Яахадаа? Ямар байбаб?
Юундэ тандамни хайшаагдабагүйб?

ТАСЯ

– Үгы даа, Маша наадажа хэлэнэ,
Үлүүсэ шамайе гааруулха гэнэ.

МАША

– Юля, ойлгыш,
Ши тэрээнэй эгээл хүйһэнсөө болохош.
Мэдэнэ гүш? Ямар тархяар бодонош?

ЮЛЯ

– А-а, энээн тушаа гү...
Эндэ би гэмтэй хүн гүб?
Хэниие гэмнэхэбиб, нээрээ мэдэнэгүйб.

Зүгөөр танһаа энээн тухай асуунагүйб,
Хэр бээс абажа байгаа, юу хээб гэнэм,
Абатаймнай хөөрэлдөө гү гэжэ һуранам?..

МАША

– Сэрэгэй хубсаһатай хүн хадаа
Сэбэрээр, эрэлхэгээр үзэгдэнэл даа.

ТАСЯ

– Хараха янзада үнэхөөр зоригтой,
Хурса һайхан нюдэтэй,
Хатуушаг шэнгиш хаа, найдамтай.

ВАРЯ

– Харагты даа, басагадууд, Юлиез,
Анхарагты даа энээнэ!
Эгэшэмнай яагаа абааштай юм,
Эрые шэлэхэдээ бэрхэ юм?
Дэмы тэрээндэ дурлаагүй,
Дүтэ Петрухатаймнай жэшээлшэгүй.

ЮЛЯ

– Үргэ ама табяашад,
Үрэ ашагүй шашалдаашад!
Тэндэ тэрэ хүн юу хээб гэнэм,
Тиигэжэ танһаа асуужал байнам?

ТАСЯ

– Дөө, юушые хээгүйл даа,
Даншые үни байгаагүйл даа.
Иишэ тиишэ ябасагаана һэн,
Ном судар ирана һэн...

ЮЛЯ

– Тиигээд лэ дүүрээ гү?

ВАРЯ

– Тасиин хэлээшээр дүүрээгүй.
Тэрэшни, Юля, элдэб номуудые,

Тетрадь, бэхэ, гуурһа гэхэ мэтые
Худалдажа абһа, олон юумэнүүдые.

МАША

– Ү-үү, нээрээ, тиигээ, тиигээ.
Кавалериин полкынгоо сэрэгүүдые
Канцелярийн хэрэгсэлнүүдээр,
Хамаг улаан булангуудые
Уншаха, бэшэхэ зүйлнүүдээр
Жэлэй гэхээр хангалтыень дүүргээ.

ЮЛЯ

– Теэд. Үшөө юун бэ?

МАША

– Үшөө шамда юун хэрэгтэйб?
А-а, иигэжэ нэмэлтэй:
Абатаймнай хөөрэлдөөгүй,
Һамга хэхэмни шамаар гэжэ хэлээгүй. ..

ЮЛЯ

– А-а даа, таниие, сааш! —
Юля өөрынгөө бодолдо абтаад,
Аниргүй болон саашалаад,
Гаража ошоно газашаа...

Костя тиихэдэ морёороо гаража ябаһан аад,
Бармын алаабхиин нээлгэтэй байхые хараад,
"Байза, юугээр наймаа хэдэг юм ааб?
А-аа, харахамни, юугээршые һаань, намда ямар хамааб".
Хүнэй ороһые хонхохон жэнгирээд дуулгана,
Эзнийнь ерэнэ — эсэгэнь гэжэ ойлгоно,
Һүрхэй зохидоор мэндэшэлнэ,
Һайшаагдахаяа оролдоно.
Тэрэ мүртөө өөрыгөө досоогоо зэмэлнэ:
"Нялха тэрээхэн жараахайхандань дурлашоод,
Нюургүй иигэжэ ябана гээшэ гүш, зутаршоод,
Нүхэр полкын командир?
Эшхэбтэр..."

Хүшэгийн саана
Хүүхэд аалихан энеэлдэнэ –
“Харалган сохом боложо байна”, — гэжэ ойлгоно.
Һонирхоһон янзатай оролдосотойгоор хараашалаад,
Хэрэгтэ хэрэггүй дайралдаһан товаар абаад,
Амар һайниие алаабхиин эзэндэ хүргөөд,
Амаржаһан юумэдэл ошоо бэлэйл даа, гараад.

VI

Рокоссовский.
Баруун гартаа һэлмээс баринхай,
Байлдаанда орохоор зэһэнхэй.
– Манай полкдо захиралта:
Барон Унгернын түрүү отрядые,
Баяр-Гүнэй ударидаһан сэрэгүүдые
Сүхэ-Баатарай морин сэрэгшэдтэй хамта
Дайлан орохо, бута сохиho.
Саашань иимэ захиралта байха:
Баруун гарай манай сэрэгүүд дабшаад,
Сэлэнгэ мүнэнэй зүүн эрьсэр зубшаад,
Азиадын морин сэрэгэй дивизиие,
Генерал Резухинай бригадые
Добтолон орожо, тогтоон байлгахa,
Хяагта хүрүүлэнгүй бута сохиho.
Ойлгосотой гү бултанда?
Тиибэл, урагшаа! Байлдаанда!..

Хяагта.
Жэл үнгэрбэ.
Сэсэглэһэн мойһото
Сэнгүү хабар дахинаа ерэбэ.
Залуу басагад сэсэрлиг соо һууна,
Зугаална, хүхилдэнэ, энеэлдэнэ.

Хяагта мүнөөдэр амарна:
Хүгжэм зэдэлнэ, хүнүүд хөөрсэгэнэнэ,
Концерт талмайда табигдана,
Конкурснууд соносхогдоно.

Полина энэ үедэ бии болоно,
Бүлэг басагадта дүтэлнэ.
Зүгөөр тэрэ гансааран бэшэ –
Хажуудань инаглахан сэрэгшэ.

Тархья үргөөд Юлиин харан гэхээн,
Тэдэнтэй хамта, “ай бурхан!”,
Халта багахан дохолд гэхэн,
Сэхэлжэ урлуулхан үндэр бээтэй,
Сэбэр шарайтай, энеэбхилхэн нюдэтэй,
Үбсүүндээ энэ удаа хоёр ордентай
Үнөөхинь ерэжэ ябабал даа, “ай татай!”.

Басагадтайгаа Полина мэндэшэлэлдэнэ,
Владиславтаа хандана:
– Нэн түрүүн үнэн нүхэрөө харуулыш,
Нүхэд басагадтайм одоо тэрэнээ танилсуулыш.

Владислав дорюунаар хэлэнэ:
– Хайраяа үзүүлыт, басагадууд, — гэнэ, —
Энэ минии үнэн нүхэртэй
Улаан армиин командиртай
Танилсагты. Харагты, шагнагты.
Үндэр шагналда хоёр дахин хүртэһэн,
Улаан Тугай дайшалхы орден абаһан
Константин Рокоссовский мүн.

Энеэбхилэн тэрэнэ басагадта дүтэлөөд,
Эелдэр зохидоор бултанда дохёод,
Өөрыгөө нэрлэнэ:
– Рокоссовский, Константин Константинович, — гэнэ.
Басагад нууриһаа бодонгүй,
Бахардаһанаа нюужа шадангүй
Эшэнгээр гарнуудаа харбайна,
Өөһэдыгөө нэрлэнэ:
Нина, Дуся, Валя, Люба, Юлия...
Юлиин хургануудые агшан зуурахана
Костя гартаа байлгаад абана.
Хасарнуудын басаганай улайд гэнэ,
Альгануудаараа тэдэнээ бүглэнэ,

Нюдөө доошонь болгоно.
Тийбэшье һонюушань диилэнэ,
Тэрэнэй нюдэ руу хараад абана —
Тэрэнь ошотоно,
Уралайнь заха таталдан,
Энэбхилбэ нюусаар, гэрэлтэн.

Һайе сэдхэхэн нюдэнүүдтэй,
Һанаа буляама мийэрэлтэй.
Шагнахада зөөлэн аад, ондоохон
Шалжа-акцентаар Юлидэ хандан:
– Одоол бидэ танилсабабди, — гэбэ.
Юлиин зүрхэн лугшаад абаба.

Дахин басагад хэмдээ ороһон,
Дахин шууяатай, зугаатай болоһон,
Сэсэрлиг соо бүжэглэе зариман гэбэ,
Кинодо ороо нүгөөдүүлынь гэлдэбэ.
Булга һандалиһаа бодоод, гэшхэлбэ:
Бэе бээдээ таталсаһануудынь дундань,
Бэшэ басагадынь хажуу таладань.

Басагад кинодо орохо гэлдэбэ.
Юля арсаба,
Хүлисыт даа, гэртээ ябахамни гэбэ.
Полина тэрэниие дэмжэбэ:
– Тиимэ, үнэхөөр зүб энэмнай хэлэнэ,
Француз хэлэнэй багшаар мүнөө ажаллана,
Эндэхи гимназида хүдэлнэ.
Үшөө тиихэдэ номой сангай ажалшан хаям.
Юля хахасана:
– Уулзатаргаа, басагад, ябахам.
Полина нүхэртэйгөө басагадаар кинодо ошоно.
Костя Юлиие үдэшэхээ ябана.

Һүнийн абяе шагнаһандал аниргүй,
Тэдэ хоёрнай гэшхэлнэ үгэ дуугүй.
Хахасахадаашье дуу гарабагүй.
Хашаагайл дэргэдэ Костя басагые байлгана.

– Юля, дахин тантай уулзаха дурамни хүрэнэ, —
Юрэ бусын хоолойн абьян Юлиин сэдхэл дайрана.
Басаган нюдөө үргэжэ, эшэнгээр хараад абана:
– Тиибэл, та намайе амаралта болотор хүлээхэ болонот.
Тиигэжэ шадаха аргатай гүт? —
Үшөө дахин басаган хараадхина,
Угһаа хайхан шарайтай гэжэ ойлгоно.
– Үнэхөөр сүлөөтэй хаа, — гэжэ нэмэнэ.

Костя баяртайгаар хэлэһыень тодоод:
– Би сагтайлби, — халта бодомжолоод, —
Зүгөөр заримдаа гэнтын ушар болошодог,
Добтолһон дайсады усадхаха хэрэг гарадаг...

Үргэлжлүүлхыень басаган хүлээнэ,
Ухаатай, сортоотой нюдөөр шэртэнэ.
Задарюун шогтой маяг энэнь үзүүлһэншүү,
“Зай даа, хэлэ, хэлэлши сэхээ” гэнэншүү.

– Байхаб, заатагүй байхаб.
Ерэхэб!
Сэсэрлиг соо уулзая, хахад үдэр.
Хэрбээ хэрэгэй гарашоо хаа даа тэрэ үдэр
Владиславай Полиинаар дуулгахаб.
Юли ханалтайгаар дохид гэбэ.
Костя хайниие хүсэбэ.
Гадаахи үүдэнэй барюул мэдээд,
Гэнтэ басаган гэдэргээ эрьелдээд,
Дахин сортоотой нюдөөр хараадхиба,
Нидхэнүүдынь шубуунай далидал хэхэгдээд абаба.
Нүгөөдынь зүрхэн хүдэлшэбэ, дэгдэншүү,
Далита шубуундал ниидэхээр бэлэншүү:
"Бурхан зайлуул!
Энээхэн аад лэ, томо хүндэл
Аляа сортоотойгоор намтай нааданал».

Костя нүхэрөө хажуудаа абаад,
Хадаг табихаяа Бармында хоюулан ошобод.
Юлиин дуулганаарнь гэртэхинийн гэртээ.
Малгайнуудаа абаад, мэндэшэлбэд томоотой.

Гэрэй эзэн эхэнэр нүхэдые
Бандан дээрэ уриба нуухыень.
Владислав асарааша жэжэ гожо юумээ,
Печенье, шоколад, конфетэ гэхэ мэтээ
Бултыень сумааһаа гаргаба,
Эзэн эхэнэртэ дохин бариба.
Эхэнэр тэрээндэ һайниие хүргөөд,
Эдэ бултые абаашаба саашань үргөөд.

Эрэшүүл уригдажа, столдо нууба.
Ерэн хэрэгээ хэлэхэ сагын тулаба.
Владислав бодобо даа, бүһээ заһаба,
Бүдүүн хүндэл, томоотойгоор захалба.
Нэн түрүүн өөрыгөө нэрлэбэ:
– Би Владислав гэжэ нэрэтэйб, — гэбэ.

Гэрэй эзэндэ удаань хандана,
Хүрэжэ ерэн хэрэгээ дуулгана:
– Та, эсэгэ, мэдэжэл байгаа гээбыт даа,
Бидэ сэрэгэй хүнүүд нэн туладаа
Олон табые шашадаг үгыбди,
Сэхыень хэрэгээ хэлэдэгбди.
Тон шухала асуудалаар танда ерэбэ гээшэбди.
Урда сагай ёһо заншал мэдэхэ улад юм бээбди:
“Танайда эд бараан байна,
Манайда худалдажа абаха хүн байна”,
“Танайда эмэ тахяа бии,
Манайда эрэ тахяа байна” гэхэ мэтые
Хэлээшье һаа, хэлэжэ шадахабди,
“Таряа-талхан”, “һайхан хүүхэн” гэжэшье,
Танайда-манайда гэхысы бултые хэлэжэшье.
Зүгөөр бидэ мүнөө тиигэхэгүйбди,
Шухала хэрэгээ унжагайруулхагүйбди.
Та, эсэгэ, маниие хүлисөөрэйгты,

Тусхайта бидэтнай мэргэжэлтэй,
 Өөрсэ янзын байдалтай зон гээшэбди...
 Ерэһэн-ороһон ушараа хэлэхынгээ урда тээ
 Танилсуулха болоноб таниие энэ хүнтэй.
 Танилсагты, минии дайшалхы үнэн нүхэр
 Улаан Армиин полкын командир,
 Шанга байлдаануудта шалгарһанайнгаа түлөө,
 Шэн зориг харуулһанайнга түлөө
 Хоёр дахин гүрэнэй дээдэ шагнал абаһан,
 Улаан Тугай ордендо хүртэһэн
 Константин Константинович Рокоссовский гээшэ.
 Эрэлхэг энэ хүн — баруун таладамни һуугааша.
 Эсэгэ,
 Танай һайхан басаган Юлия Петровна
 Манай Константин Константинович хоёрной
 Уулзажа танилсаад, бээ бээдээ дурлашоо —
 Урагшатай урматай ушар Хяагтадатнай болоо.
 Тиин саашань хэлэхэдэ,
 Танай хүндэтэ анхаралда:
 Хэды зүрилдөөтэ мүнөө газаамнай сагшые һаа,
 Хэды мүнөөнэй манай байдалай хүндэшые һаа,
 Дуранай хүсөөр ажабайдалнай һайжарха,
 Дуран лэ мание жаргалай үндэртэ гаргаха.
 Дуран гээшэ ямаршые үе сагта
 Дуран лэ хаям даа юунэйшые боложо байхада.
 Энэ ушарһаа би танда, Юлиин эсэгэдэ хандажа,
 Хуби заяагаа залуушуулай холбохынь һанаашалжа,
 Эдэ хоёрой гэрлэхын хайра үршөөлөө үгыт гэжэ
 Үнэн зүрхэнһөө дуулгаба гээшэб гуйжа.
 Гэр соо абяа аниргүй байдал тогтоно,
 Гүсын хабхагайл хоршогонохо абяан дуулдана.
 Пётр Иванович бодолгото болон һууна,
 Тиин бодоод, яаралгүй хэлэжэ эхилнэ.
 – Залуу хүнүүд, юун гэхэб даа...
 Нэгэ талаараа һайн лэ гээшэ бэд даа...
 Константин, харахадамни, томоотой,
 Олон юумэ үзэһэн, хараһан хэбэртэй,
 Бата бэхи, найдамтай,

Ажал хэрэгээрээ шалгархан,
Нэрэ солотойшые болоhon,
Үнэхөөр баатарай түхэлтэй...
Тээд Юлиие абаад хараял даа,
Тэрэмнай юун гээшэб даа?
Үшөө үхибүүхэн зандаа ябана,
Үшөө далижаагүй дальбараахан нууна.
Наял гимназияа дүүргэбэ,
Наял багшалжа эхилбэ.
Үшөө юушые үзөөгүй хүн гээшэ.
Харин танай сэрэгэй албан хайшааб?
Мүнөөдэр эндэ байхан аад,
Мантай энэ хөөрэлдэжэ нууһан аад,
Үглөөдэр хэрихэдэш — үгы, байхагүй,
Хайшаашые ошоһыень хэншые мэдэхэгүй.
Би иигэжэ һананам,
Сэхыень танда хэлэнэм:
Ябуул байдал үзөөгүй басагамнай зобоохо,
Өөрыгөөшые, нүхэрөөшые зобоохо,
Эсэсэй эсэстэ гэртээ бусажа ерэхэ баатай болохо,
Тиигэжэ дэмы залуу һаһаяа хосороохо.
Тиимэһээ хэлэхэмни хүндэтэ худанарта:
Иимэ хүнгэн шанартай гэрлэлгэдэ
Эсэгын зүбшөөл үгэхэ аргамни үгы,
Ондоо тээ хубияа бэдэрэгты.
Иимэл даа үгэмни, залуу хүнүүд,
Хүлисөөрэйгты намайе, хүбүүд.
Костя нууриһаа бодоно,
Хүндэлэн ямбалан хэлэнэ:
– Хүндэтэ эсэгэ, шагныт даа анхаралтайгаар намайе.
Юлия Петровна бидэ хоёрой бэе бээдээ дуратайе
Та хүсэд үшөө ойлгогүй гээшэ хат,
Анхаржа һайса бодомжолоогүй хэбэртэйт.
Бидэ хоёр бэе бээдээ дуратайбди,
Бэе бээгүйгөөр байжа ондоо тэсэхэгүйбди.
Инаг дуран дэлхэйдэ — эгээн ехэ хүсэн гэгдэдэг,
Энээнһээ бүхы ажаябадал дулдыдадаг гэдэг.
Бидэниие ябуул байдалтай зон гэбэ гүт?
Тон зүб, тиимэбди, сэхэ руунь хэлэбэт.

Үнэхөөр, бидэ хүнгэн бэшэ ажаһуудалтайбди,
Үргэһэ нойргүй заримдаа ябадаг гуримтайбди.
Тээд, эсэгэ, та басаганайнгаа ямарые,
Хэды зоригтой, эршэ хүсэтэй байһые
Өөрөө һайса мэдээгүй байһан янзатайт —
Булад шэнги энэтнай эрэлхэг зүрхэтэй,
Ямаршые байдалда дадаха ухаан бодолтой,
Юушые хэжэ ядахагүй арга шадалтай,
Һонор сээжэтэй, урагшаа һанаатай басаган,
Һанаһан хэрэгээ заатагүй бүтээдэг энэтнай хүн.
Юлия Петровнада би этигэһэнби,
Энэ басаганда угаа дурлаһанби.

Бармын:

– Залуу нүхэр, танай тэсэбэригүйе ойлгоном,
Залуудаа бишые иимэшүү түргэдүү байһан хүм.
Таанар, сэрэгэй хүнүүд юун гээшэбта гэнэм?
Мориной гүйдэл соо һэлмэнүүдээ далайгаад,
Бүхэлэлтэнүүдые эзэлхээс урагшаа шуумайгаад,
Бэлэхэнээр юумэ эдлэжэ һурашаһан зонта,
Тиимэ байдалда дадашаһанта.
Тиимэһээ хэлэнэм,
Дахин дабтанам:
Танай бүтээхээс ерээшэ
Тад ондоо, нарин хэрэг гээшэ.
Тиигэжэ огто болохогүй,
Хүнгэн бодолдо тааруугүй.
Владислав:

– Эсэгэ, хүлисыт намайе,
Иимэ нангин хэрэгы
Даншые ондоогоор бодонолта,
Дайшалхы хэрэгтэй һамарналта.
Дайн байлдаан мүнөө сагта
Дэлхэйдэ үнэхөөр һүжэрһөөр зандаа.
Тиибэшые энэмнай хэзээ нэгэтэ
Дүүрэхэ, болихо, замхаха ха юм даа.
Инаг дуран гээшэ
Тад ондоо, тиимэ бэшэ —
Хэзээдэшые замхадаггүй,

Хэзээдэшье дуунадаггүй.

Эдэ хоёрой халуун дурлал бүришье гайтай гэнэм,
Би Костиин нүхэр туладаа хайн энээниие мэдэнэм...

Константин инагтаа хандана,
Хүшэгийн саана хууһан Юляда хэлэнэ:
– Юлихэмни, ерыш даа,
Өөрынгөө ханал дуулгыш даа,
Юун гэжэ хэлэхэ байнабши,
Нүхэрэймни хэлэһые дэмжэнэгши?
Хүшэгийн саанаһаа бархирһан Юля гарана:
– Аба, би Костяда дуратайб,
Костягүйгөөр байжа шадахагүйб.
Байхагүйб. —
Басаган уйлаад саашална.

Гайхаһан Бармын үгэлбэ:
– Юля, би шамайгаа ойлгоногуйлби,
Өөрымни басаган иигэхэ гэжэ ханаагүйлби ...
Зай, басагамни, шамтай үшөө хөөрэлдэхэбди,
Үгэ хүүрээ ойлголсохобди...

Гүнзэгы бодолгодо абтан абяагүй хууһанаа
Дуулгаба эсэгэ һүүлшынхиеэ ханаһанаа:
– Залуу нүхэд, хүлисыт,
Дахин дабтахамни, ойлгыт:
Энээхэн хүүхэн даншье залуухан байна,
Үшөө далижаагүй дальбараахан ябана.
Тиимэхэ энэмнай,
Урданайхяр хэлэбэл, эд бараамнай
Худалдаанай бэшэ байшаба гээшэ...
Хүбүүд, иимэл даа һүүлшынхиеэ хэлээшэм.

Хөөрэлдөөн дүүрэхэ гэжэ ойлгогдобо,
Хоёр нүхэд хооһон бусаха болобо.
Тэдэнэр бодоод, малгайнуудаа үмдөөд,
Гэрэй эзэн, эхэнэр хоёрто томоотойгоор дохёод,
Гаража ябаха болобо.
Владислав хахасалгандaa хэлэбэ:

– Ийхэдээ, эсэгэ, та манда арсаба гээшэ гүт,
Һулаар гэдэргэмнай бусааба гээшэ гүт?
Бармынхи ондоо юун гэхэб даа:
– Тэрэл болобо гээшэ бэд даа.
Костя гимнастёркаая заһаба:
– Баяртай, эсэгэ, — гэбэ, —
Булгадаа баяртай.
Юля, дахин уулзатараа баяртай.

Хоёр нүхэд гэрһээ гарана,
Хойноһоонь Юля гүйжэ ерэнэ,
Хаалга тээшэ хоюулан ошоно,
Хам тэбэрилдээд гэшхэлэлдэнэ.
Костя Юлиин нарийхан
Хурьгахануудые гартаа барин:
– Юлихэмни, бү голхороорой,
Энэ болоһондо һанаагаа бү зобоорой.
Бидэ хоёр ябашье хамтархабди,
Гэр бүлэ заатагүй болохобди.
Дурамнай бидэнэй мүхэхэгүй,
Шимни сүхэрхэ ёһогүйш. —
Басаган толгойгоол дохино,
Уһа нюдэн болоод, хэлэжэ ядана.
Халуун хүсэлдэ гэнтэ абтажа,
Ульмы дээрээ үндыгөөд бодожо,
Тэрэнэйнгээ уралые таалана:
– Вот! Булта хараг!
Минии шамда дуратайе мэдэг...
Костя бодомжотойгоор
Энхэргэн даруугаар:
– Бидэ хоёр үшөө тэмсэхэбди,
Илалта заатагүй туйлахабди.
Тиимэ бэээ, жаахан басагамни,
Дэлхэй дээрэ инаг гансахамни.
Үгышые һаа, хулуухаб,
Орёогоод шамайгаа абаад ябашахаб.
Хулуулгаха гүш, басагамни, намдаа? —
Нюдаргахануудаа тэрэнь няана үбсүүндээ,
Сэдьхэлээ хүдэлгэн хэлэнэ хүбүүндээ:

– Би — шинийб.
Хуу бүхэлээрээ шинийб,
Хулуу, абааша намайе!
Гэршэлэ этигэл найдалыем!
Инаг дураяа үгэхэхөө бэшэ шамдаа
Юушые ондоо бишни үгылби даа!

Костя тэсэнгүй, басагые бээдээ дүтэлүүлээд,
Зулай дээрэнь уралаа няана тэбэрээд:
– Юлихэмни, юуншые мүнөө болог, хамаагүй.
Намнаа жаргалтай хүн дэлхэй дээрэ байхагүй.
Бидэ, сэрэгэй зон сохюулха, сухариха үедөө
Сүхэрдэггүйбди диилдэхэндээ оройдоо:
Хэзээ добтолхоёо тэрэ үедэ бодомжолдогбди,
Хаанашые ябахадаа энээн тухай нанамжалдагбди.
Бээ баряарай. Наяар уулзахабди. Баяртай.

Хоёр нүхэд саашална. Голхороогүй, зоригтой...

VII

Хадамлахы эсэгынь арсаһаншые хаа,
Хоёр залуушуул инаг дураяа сахиһаар —
Хотын сэсэрлигтэ ото уулзадаг болобо,
Хяагтын гудамжанууды дууһые эсхэбэ.
Костя энэшые удаа Юлиез хүргэбэ,
Хаалга хүрэтэрнь үдэшэбэ.
Харан гэхэнь,
Юлиин гэрһээ
Гоёор хубсалһан,
Гоё шаали пулаадууды үмдэхэн
Хүхюн хэдэн эхэнэрнүүд гараба,
Хүршэ айлайхи руу дуулалдаһаар гэшхэлбэ.
Юля хараад, ехээр гайхаба:
“Юунэй һайндэр бэлэй мүнөөдэр манайда?”
Эхэнэрэй нэгэн убайгүй энезбхилбэ Юлидэ:
– Сэнгэжэ ябана хаяаш даа?
Зай, зай, мүнөө дээрээ тиигыш даа.

Ухаандаа Юля гэнтэ ойлгоодхибо,
Уралынь басаганай таталдаад абаба:
“Б-аа! Иихэл даа, иихэл хэн!”, — гэжэ бодобо,
Бархираагүйхэн нюдээс далдалба.
Ойлгоогүй Костя басагыс татаад,
Өөр тээшээ эрьелдүүлжэ асараад:
–Эй, хүүхэмни, юун эндэтнай болобоб?
Эдэ юуд аад, танайхиһаа гараад ошобоб?

Харахан нюдээс уһатуулан Юля үгэлбэ:
– Хадаг табяашад гээшэ эдэнэр, — гэбэ. —
Эдээн соо мэдээжэ зууршалагша эхэнэрыс танибаб,
Энээнэйл иимэ хэрэг бүтээдэгыс мэдэхэб.
Тээсгэн сонхоороо харан гэхэмни,
Тээ тэндэхэнэ һуудаг хүршэмнай эсэгэтэймни
Миний таһалгын сонхо өөдэ харан-харан,
Нам тухай хөөрэлдэжэ байһаниинь сохом хэн.
Колбаса наймаалдаг алаабхитай тэрэ хүн
Сэдьхэлээ хананги эсэгэтэймни хахасаа хэн.

Костя томоотойгоор:
– Тээд энээндэ гайхал үгы бэшэ юм гү,
Хэнэйшыс ойлгомоор,
Хүршэнэрэй хөөрэлдөөн барагдаха хэн гү.

Зүгөөр Юля һанаата болоһон зандаа:
– Костяхамни, шагналши даа.
Колбасагаар наймаалагшада хүбүүн бий юм,
Тэрэнь намтай наһаараа сасуу юм,
Петя, Петруха гэжэ нэрэтэй,
Намайе байлгахаяа ходо оролдодог зантай.
Костяхамни,
Һанаха байха һайхамни,
Ойлгобо гээшэ гүш юунэй боложо байһыс,
Намайе тэрээндэнь хадамда үгэхэ гэхыс. —
Нюдэнһөөнь эзэлүүдгүй уһан дуһана,
Нюураа басаган альгаараа аршана.

Костя одоол ойлгобо хэбэртэй:
– Тиибэл энэмнай үнэхөөрөөшье гайтай
Шангашаг хэрэг боложо байна гээшэлтай?..
Петя, Петруха гээшэнь тэрэ гү? —
Тээ мэндэ намһаа тамхи аһаагааша гү?
Юля нюдөө ялалзуулба:
– Тиимэ, тиимэ, яажа гэнтэ ойлгобош?
Костя гайхангүй харюусаба:
Һэ, тэрэ хэнгэргүй Петруха гээшэш
Шамайемни эдижэрхёгүйхэнһөө нааша
hanaашархан харана һэн, халангүй.
Ойлгожо ядахаар юумэн эндэ үгы.
Зүгөөр, шимни намдаа этигээрэй,
Зобоожо hanaагаа бү байгаарай:
Юумэмнай хуу хайнаар бүтэхэ,
Юля, бидэл хоёрой hanaашаар болохо.
Ойлгобо гүш намайгаа, инагни,
Орон дэлхэйдэ ори гансахан басагамни? —
Хөөрхэн басаган толгойгоол дохихоёо мэдэнэ,
Хара нюдэнэйн нёлбоһо хүбүүн аршана.

Уһатай сагаан хасартань хүрөөд,
Уралаа духандань няажа, үндөөд,
Хоёр альгаараа үһыень эльбэхэдээд,
Хүбүүн уралыень таалаад абана,
Хамараа татаад, басаган тэнюун болоно.
– Теэд.., бишни шиниингээ хэлээ хада,
Гансахан шамдаал этигэл найдалтай туладаа..
Һайн даа, Костяхамни,
hanaха байха нүхэрни,
Шадалтай, зүрхэтэй сэрэгшэмни.
– М-даа,
Бодомжолоод, Юлямни, үзэе даа,
Бэрхэшээлтэй байдал үнэхөөр тогтобо гээшэ гү даа.
Нэгэдэхээр, гэртэхиншни намда дурагүй.
Хоёрдохёор, үшөө хажуугаар убайгүй
Колбасаатан hanaашархан, хэнгэргүй.
Иимэ байдалай тогтоо хада бидэн
Энээниие хараад, миин нууха ёһогүйбди:

Сэрэгэйхидэй хэлэдэгээр, уридшалан
Шууд өөхэдөө добтолгондо ороёбди.
Тиимэ гү, найхан инагни?
– Тиимэ, зүб, Костяхамни.
Хэлээшээршни эхилхэмни, гэдэргэгүй.
Хэншье, юуншье хаалта намда болохогүй.
Бидэ хоёрой дура зориг мүхэшэгүй,
Би дураяа аршалхамни, сүхэршэгүй.

Урматай Костя тэрээнээ тэбэринэ,
Уйлахан нюурханиень таалана:
– Эхэнэр лэ хадаа эхэнэр хүн,
Урин налгай, тэсэмгэй, зөөлэн.
Хэды шиниимни тиимэшье хаа,
Хэды сэдхэлэйшни уяханшье хаа,
Дайшалхы нэдэһышни ойлгоном,
Дайлдахы шунаһааршни омогорхоном.
– Шамдаал, гансахамни дуратайб,
Шамдаал этигэл найдалтайб.
Гараа хэды була табяад бууһамни,
Гэртэхинһээ хэды үршөөл хайра хүлэһэмни,
Намае тэдэмни ойлгохо хүбэгүй байшаба,
Найдални даншье дэмы, хооһоор үнгэршэбэ.
Эсэслэн бараба арга, тэсэлни,
Инаг дуранайнгаа түлөө тэмсэлдэ орохомни!

VIII

Таһалга соогуураа эсэгэнь сухалтай гэшхэлнэ:
– Тэрэшни сэрэгэй хүн, тэрэ мүртөө хариин, — гэнэ.
Юля абяа аниргүй бууна, —
Гэр байра гэжэ тэдэшни мэдэдэггүй,
Сыгануудһаа үлүү юумэниинь үгы.
“Урагшаа!” гэлдээд лэ мүр сараагүй ябашаха,
Үхэдэлэй газарта шамае хаяад, арилшаха,
Хэндэшье хэрэггүй ори гансаараа үлэхэш,
Һөөргөө гэртээ бусаха ушартай болохош.
Хара даа, басагамни, үшөөл ойлгоногүйш,
Хээрын зайгуулшадай байдалые даахагүйш.
Тиимэһээ, мухамни, мэдэ:

Тэдэ зайгуул зуруулнуудта,
Тогтууригүй байдалтай хүнүүдтэ
Үриэз үгэхээс огто хайшаанагүйб,
Өөрыншил аза хубиие харанаб.
Яһала эрдэм номтойшые болоош,
Ядаралгүй баян айлда гараха эрхэтэйш.
Эхэнэр хүн, мэдээрэй, урдахия хараха ёһотой юм,
Эхэнэрһээл бүхы эмхи гурим дулдыдадаг юм. –
Хэды хатуу үгэнүүды мүнөө хэлэһэншые хаа,
Хэды үсэд нэтэрүүень үриингөө мэдэхэшые хаа,
Эсэгэ басагаяа хайрлаад, тэбэринэ, үндэнэ,
Энхэрэн зулайень таалаад, ханаа алдана, —
Ойлгооройл даа намайе зүбөөр, басагамни, — гэнэ,
Өөрынгөө захил дүүргээд, саашаа ябана.

Юля абяа гарабагүй,
Юушые эсэгэдээ хэлэбэгүй,
Нюдаргаханаал зангидаад һууба,
Нюдэнһөө дуһалнуудыл унагааба.
Үни хада басагахан шиидэһэн хаям бэ:
“Өөрөө өөрынгөө хуби заяанай эзэнби!”

Эсэгын һүүлээр эхэнь оробо,
Эжы хүнэй зөөлэн үгэнүүд хэлэгдэбэ,
Эхэнэрэй байдалай дүй дүршэл нэмээгдэбэ,
Энэнь бүришые шанга удхатай –
Эхэ эсэгэ хоёрой ухаан илгаатай,
Өөрын өөрсэ онсо түхэл маягтай.

АННА УЛАНОВНА

Эсэгээ, басагамни, дуулаа хаашни, дээрэ бэшэл аа гү,
Эхэнэр хүнэй жаргалай хайшаае ши өөрөө мэдэнэгүйш.
Эрын халхаар лэ эхэнэрэй байдал халбардаг юм,
Эрын тулгагүй бүлэ халадаг, хандардаг юм.
Харин тэрэшни ханилмаар амитан гээшэ гү,
Халхинай үлээһэ руу хиидэшэдэг бэшэ гү?
Улайһа сайһые намнаад лэ арилдаг, ула мүргүй,
Уг гарбалаашые, түрэл түтимөөшые мэдэхэгүй.
Тэрэ мүртөө, юун гэхэб, сэхын хэлэлтэй,

Тэрэшни, нээрээшье, сэбэр хайхан шарайтай.
Тиимэһээ тэрээнтэй, басагамни, одоол зобохош,
Тума яама болоходоо, үзөөгүй юумээ үзэхэш.
Эхэнэрнүүд тэрээндэш хараһаар ханаашархаха,
Эрыншни хажуугаар эрьсэлдэжэ эхилхэ.
Тиин тэрэнэйшни бээ мэдэбэл, халааш!
Тамын оёрто унаагүйдөө унааш –
Эжынгээ хэлэһые ханаагүйдөө ханахаш.
Үшөөл шимни дан гүлмэрхэн, залууш,
Үхибүүн лэ мүнөө ябаналши даа, бархам.
Ажабайдалай шэрүүн шэрхэгы мэдэнэгүйш,
Ахамгай хүнтэй огто таарахагүйш. Ай бурхан!

ЮЛЯ

Эжымни, намайе шагныт даа. Би
Хэнһээшье хайнаар тэрээниие үзэһэнби.
Костя бидэ хоёр танилсаһаар
Хоёр жэл болоһон ха юмбибди аяар.
Та, эжымни, нээрээшье зүб хэлэнэт,
Тэрэмни хэнэйшье дурламаар хайхан шарайтай.
Тээд, эжымни, тэрэ хүниие мэдэнэгүйт,
Түрэхэһөөн эрдэниин зэбэршэгүй сэбэр табисууртай.
Костимни, эжы, эшэмхэй гээшэнь олиггүй,
Хэлэнэ ха юмбиб, хоёр жэл намда дүтэлөөгүй,
Дүтэ ойромни ерэхээ оройдоо зүрхэлөөгүй,
Дурлаһан тухайгаа намдаа хэлэхээ шиидээгүй.

АННА УЛАНОВНА

Сонхо дээрэхи сэсэгтэй горшоогуудые заһана,
Сааша наашань, иишэ тиишэнь табина.
Тиигээд басагандаа шэрүүхэнээр хандана:
– Дэмыл энэбхилнэ бэшэ гүш даа, — гэнэ, —
Юу хээд, яагаад амидархабши?

ЮЛЯ

– Ажаллажа һурахаб, багшалхаб.

АННА УЛАНОВНА

– Ажал, тээд, хаана олохо хүмши?

ЮЛЯ

– Улаан сэрэгшэдэй байрлаһан газарта олохоб.

АННА УЛАНОВНА

Альгаяа дэлгэн, нюдөө ониилгоод:

– Тэнэг, тэнэгхэмнишье даа!

Зузаан номуудые уншаһанһаа болоод,

Заяа жаргалаа алдажа байна бэшэ гүш даа.

Харин тэдэ номууд соо уншаһаншни худал.

Хюмһанай хухартар, гарайнгаа шархиртар хара ажал,

Хара хүдэлмэри хээд ябаһан бол, ойлгохо хэнши.

Тээд гасалангүй, дураараа ехэ болоһонши,

Тархи соошни улаа ягаан манан,

Тэрээнһээ ондоо юумэн үгы, хоһон.

ЮЛЯ

Намайе, эжымни, юундэ огто шагнаһагүйбта?!

Минии хэлээшые халташые анхархаяа хэдэнгүйбта?

Би тэрээндэ дуратай хаямбиб. Дуратайб, ойлгыт!!!

Бүхы наһаараа тэрээнтэйл байхаб, мэдыт!

АННА УЛАНОВНА

Тэнэгхэмни, мэдэ тиибэл:

Тиимэ эрые ооһорто уяһандал,

Тон шадамараар гартаа баряад,

Табингүй байдаг юм, таһа бажуугаад.

Тээд тэрэшни шамһаа хураггүй аха,

Тахяагай дальбараахан шамайе ниса дараха.

Тэрэ мүртөө тэрэшни байлдаашан, эрид,

Танил бурыадуудай хэлэдэгээр, бирэд.

Тиимэ хүнүүд хатуу сэдхэлтэй юм, зобохош,

Тамаа үзэхэш, уйла уйлаһаар хосорхош.

ЮЛЯ

Тэрэнэйнгээ шударгые, хүсэл зоригтойе ойлгоном,

Тэрэ мүртөө хайн ханаатайень баһа мэдэнэм.

Нарин хургаалтай, нимгэн досоохитой хүн юм,

Нээрээшье, эжымни, би тэрээндээ этигэнэм.

Намайе тэрэ хүн хээээдэшье орхихогүй,

Нэгэтэшье, юунэйшье болоо хаа, хаяхагүй:
Урдахи байдалнай харуул сэбэр байха,
Үхэл лэ маниие хахасааха.
Эридээр гэртэхиндээ үсэрхэхэндөө,
Эсэслэн эбээ таарха болоһондоо
Эдир басаган сохом айнагүй,
Өөрынхиез табинагүй.
– Энэ минии өөрымни талаан,
Өөрымни шэлэхэн хуби заяан!
Тиимэхээ юунхээшье сүхэрхэгүйб,
Таанарһаа саашадаа һурахашьегүйб!
Таанадай зүбшөөлгүй хадамда гарахаб!

АННА УЛАНОВНА

Иимэ юумэн хүн бүхэнтэй ушардаг,
Инаг дуранай, үндэр мэдэрэлэй охин юм гэдэг.
Тээд үнэндөө ши тэрээнтэй зохихогүйш,
Тэсэжэ удаан һуужа шадахагүйш –
Даншье харша, хариин хүн шуу,
Досоогоо багтаажа, таарахань хэсүү.

ЮЛЯ

Харииншье хаа, Костя гээшэ
Халташье намда харша бэшэ...
Досоогоо оруулжа, эрхэ бэшэ багтаахаб.
Дуталдаа болоболнь өөрынгөө досоохиие сэбэрлэхэб.
Вот! Тиигэхэб!

АННА УЛАНОВНА

Уураа барижа ядахадаа хэлэнэ:
– “Харша бэшиншни” досоо юунэй байһые,
Хойшодоо ямар ханаа бодолтой ябаһые
Хэн мүнөө яагаад ойлгохоб? — гэнэ

ЮЛЯ

“Зуухан яһая” үсэд басаган табинагүй,
“Зуудаг нохойтой” үгэ андалдаханай үрэгүй.
– Зүдэг зутар байбалыньшье хамаагүй.
Тиимэл хуби заяатай байһанаа ойлгохоб,
Тэрээнгүйгөөр ажаһуужа шадахагүйб.

АННА УЛАНОВНА

Юлиин бусалтагүй шийдэһые ойлгобо.
Эхэ уушхаржа, эсэнгээр нюураа аршаба...
Хамсыгаа хэхээд, гунгарваагай урда ошобо,
Хэрээһэтэй бурханай дүрые тэндэһээ абаба.
Хэрээһэлжэ хэрээһэлжэ, басагаяа тэрээгээрээ адислаба.
– Гэр бүлэ бариха гээшэ, басагамни,
Гайтай хүндэ ажал шуу даа, мухамни.
Уур сухалаа дарахадаад, амар, түбшэн,
Уушалтайханаар тэсэн байбал, эрхим.
Ямар нэгэ тон бишыхан шалтагаанһаа,
Ааша гэжэ тоолошоогүй дэмы ушарһаа
Айл бүлэ хандаржа эхилдэг анханһаа.
Хороо гаргангүй, үсэрхэжэ байнгүй,
Хэрээгы үгөөр үнэн нүхэрөө сухалдуулангүй,
Намайе гомдохообош гэхысэ гомдол барингүй
Намдуу хуугаарай нэгэшые гэмэрэн гэмшэнгүй.
Һайнши, бэрхэш, ухаатайш гэжэ хэлүүлхы
Хүлээшөөд хуужа гэргэндэ огто болохогүй.
Элдэб ушарай тудахы хээээдэшые мэдэхгүйш,
Өөрыеш гэмнэһэн үгэшые дуулажа магадгүйш.
Эхэнэр хүнэй сэсэн мэргэн ухаанһаа,
Урихан налгай, номгон зөөлэн абариһаа
Эбтэй эетэй, жаргалтай байдал дулдыдаха,
Энэшил бүлыншни бүхэжэл боложо үгэхэ.
Бурханшые өөрөө намнуулһан гэдэг,
Бузараар зэмэлүүлһэн, гомдохоолгоһон гэлсэдэг.
Хэды тиигүүлбэшые тэсэбэритэйгээр ябаһан,
Хараалһан замынь нигүүлэсхы сэдхэл лэ байһан.
Тиимэһээ шишые гамтай хандаарай гэр бүлэдөө,
Тэсэмгэй байгаарай хадамда ошоһон нүхэртөө.
Үрэгүй асуудал табихы сээрлээрэй үбгэндөө,
Үгыень дуулаад ябаарай, басагамни, хододоо.
Төөрөөд нүхэрэйнгөө ябашоошые хаань,
Тэсэмгэй хүлээгээд тэрэнээ хуугаарай.
Эхэнэр хүнэй жаргалаа олохын хуби заяан
Элдэбээр тудадаг гэжэ мэдэжэ байгаарай.
Хүлээгдээгүй ааша гаргабалнь, сухалдангүй
Һаруул элшэ туяагаар сасаржа байгаарай,

Амарагшни шамдаа бусажа ерэхэ заатагүй,
Аза талаантай байханаа мэдэжэ ябаарай!

ЮЛЯ

Басаган гуталайнгаа үзүүрнүүд тээшэл харана,
Бурьялхан зүрхээ даража ядан шэбэнэнэ:
– Эжы, бидэ заатагүй жаргалтай нуухабди,
Инаг дуранай заяашатай нүхэсэхэбди.

АННА УЛАНОВНА:

Инаг дуранай хүсые залаха ёһотой юм,
Шангааршье барижа,
Һулашье табижа болохо юм.
Уймар зариман үлүү гарадаг:
Үбгэнэйнгөө хараа бодолые заһахаяа,
Өөрынхидөөл адли болгохоёо
Үнэн зүрхэнһөө шунан ородог,
Эгээн ехэ алдуу тиигэжэ хэдэг.
Эндүүрһэнээ ойлгоо хаа,
Өөрөө амарагшни бусажа ерэхэ.
Яашагүй үнэхөөр тэрэнэйшни шийдээ хаа,
Юугээршье барихагүйш, ошон ошохо.
Тиихэдэнь,
Дурлаһаараа байхаяа оролдоно гүш,
Дураяа шэнээр бэдэржэ ошоно гүш —
Өөрыншил дуран.

ЮЛЯ

Юуншье болог, би урбахагүйб,
Үхэн үхэтэрөө тэрээндээ дуратай байхаб.
Манай бүлэ дуранайл талые бариха,
Манай жаргал дуранай хүсөөр мандаха.

АННА УЛАНОВНА

Ошожо урдань духыень таалаһанайнгаа удаа:
– Ойлгоо гүш, үгы гү? Зай, яба даа...

ЮЛЯ

Юу шагнахаб даа һураһыень,
Юу ойлгохоб даа хэлэһыень —
Толгойгоол басаган дохихоёо мэдэбэ,
Түргэхэн газашаа гүйжэ гараба:
"Жаргал ерэхэнь!
Жаргал ерэхэнь!
Һанаамни тэгшэрбэ,
Һанаһан юумэмни һайнаар дүүрэбэ!
Эжымни намайгаа үршөөбэ!"

Дали ургуулһандал басаган хийдэнэ,
Дурлаһан инагаа баярлуулхаяа яарана.
“Би шинииб!
Би шинииб!”...

Нэгэдэхи хушин түгэсхэл

Улаан-Үдэ хото, 2017 оной январь-февраль һаранууд

Ажаглалта. Константин Рокоссовскийн өөрын бэшэһэн “Сэрэгшын уялга”, Людмила Сурскаягай «Дуранай хэмжээн» гэжэ номуудһаа болон маршал Рокоссовскийн намтар тушаа түрэлхидэйнь, сэрэгшэдэй, олон тоото шэнжэлэгшэдэй дурдалганууд сооһоо баримталан абажа, автор 2015 ондо зүжэг бэшэһэн юм. Мүнөө тэрээнээ хаһажа, хубилгажа, поэмэ болгобо.

Константин Рокоссовский

Юлия һамгантаяа,

1926 он

*Константин
Рокоссовский
Байгалай хизаарта,
1931 он*

ОРШУУЛГАНУУД

Дондок УЛЗЫТУЕВ

Буряад хэлэн

ЯЗЫК НАШ БУРЯТСКИЙ

1

Байгалай уһандал
арюун тунгалаг,
Басаганай мihэрэлдэл
урин налагай
буряад хэлэмнай.

Как Байкал священен,
светл и прозрачен,
Как смех девичий звучен,
ясен, лучезарен
наш язык бурятский.

2

Эртын манандал
үнжэгэн сагаан лэ,
Эхын альгандал
энэрхы дулаан лэ
буряад хэлэмнай.

Как утренний туман
чист и белоснежен,
Как у матери ладонь
ласков, тёпл, нежен
наш язык бурятский.

3

Булагай уһандал
бузаргүй тунгалаг,
Бугын нюдэндэл
буригүй һайхан лэ
буряад хэлэмнай.

Как родника хладна вода
светел, чист всегда,
Как лани ясные глаза
также чист всегда
наш язык бурятский.

4

Ардагай гүйдэлдэл
аласы дабшанхай,
Ажалай охиндол
абьяас габшагай
бурыад хэлэмнай.

Словно конь-скакун ретивый
на дыбы встаёт,
И в наступательном порыве
устремлён вперёд
наш язык бурятский.

5

Майн үглөөдэл
сэлмэг тунгалаг,
Майлын сэсэгтэл
һалбаран байнхайл
бурыад хэлэмнай.

Как бутон весной на сопке
раскрывается,
Как цветок на солнцепёке
распускается
наш язык бурятский.

6

Эсэгын үгэдэл
эрид сэхэ,
Хутагын эридэл
торгон хурсал
бурыад хэлэмнай.

Как завет отцовский важен,
свят и безупречен,
И как лезвие кинжала
тонок и отточен
наш язык бурятский.

7

Дайсанай шэхэндэ
тойруу таамаг,
Дайдын нюусадал
бүгэдые даамаг
бурыад хэлэмнай.

Стилем мысль зашифрует,
чтобы враг не мог понять,

Тайн покровы расшифрует,
чтобы людям рассказать
наш язык бурятский.

8

Булхайта хэрэг
 буталха аргатай
Буугай сэмгэндэл
 буудахаш оньһотойл
 бураад хэлэмнай.

Он рассудит спор не зря,
 разрешив достойно,
Будто пулю из ружья
 выпустив прицельно,
наш язык бурятский

9

Эрлигэй номнолы
 задалха шэнжэтэй,
Эрдэмэй дабаае
 гаталха шадалтайл
 бураад хэлэмнай.

Небожителей ученье
 способен распознать,
Наук высоких обученье
 может постигать
наш язык бурятский.

10

Гэсэрэй түүхые
 гэрдэжэ ерэнэн лэ,
Гэрэлтэ мушэдые
 дамжажа ерэнэн лэ
 бураад хэлэмнай.

Звёздною тропою
 мирозданье сверя,
Поведал нам историю
 Батора Гэсэра
наш язык бурятский.

11

Сагаадай Мэргэнэй
самсаал хэлмэдэл,
Ногоодой Сэсэнэй
номин бэлигтэл
буриад хэлэмнай.

Остёр, как меч булатный
Сагадай Мэргэна,
Одарён талантом
Ногодой Сэсэна
наш язык бурятский

12

Түмэн зонойнгоо
түүхэ сахинхайл,
Түрэ хуримайнь
түүдэг болонхойл
буриад хэлэмнай.

Историю народа
читит и бережёт,
Костру традиций рода
погаснуть не даёт
наш язык бурятский.

13

Баатарлиг ажалайнь
магтаал дууданхайл,
Бата жаргалайнь
баримта болонхойл
буриад хэлэмнай.

Трудовых свершений
подвиг воспеваает,
Связи поколений
словом закрепляет
наш язык бурятский.

14

Хонгёо дуунай
жэгүүр эдлэнхэйл,
Хорбоо түбээр
мүнөө эздэлэнхэйл
буриад хэлэмнай.

Голос его звонкий
дивно разливается,

И над всей Вселенной
эхом разлетается
наш язык бурятский.

15

Хоног бүридэ
улам хүгжэнхэй,
Холын холые
зорин гаранхайл
бураад хэлэмнай.

На стремнине времени
возрождается,
В даль далёкую
устремляется
наш язык бурятский.

Тодорхойлго. Дондок Улзытуевай түрэнхөөр 80 жэлэй (1936–2016) ойдо зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгануудай үедэ тэрэнэй нэрэмжэтэ “Ая гангын орон” гэнэн Буряад Улас түрын уран найханай фестиваль үнгэргэгдэжэ, шүлэгүүдыеһ ород хэлэн дээрэ оршуулхын конкурс соносхогдоһон юм. Тэрэ конкурсын дүнгөөр тус оршуулга шагналда хүртэжэ, 2016 оной октябрийн 14-дэ Бүсүүр һуурин дээрэ Соёл болбосоролой сайд Т. Г. Цыбиковэй гар табилгатайгаар оршуулагшада диплом барюулагдаһан.

Владимир ВОЙНОВИЧ

РОССИИН ГИМН

Тус гимн 2000 оной декабрь нарада Гүрэнэй Дүүмэдэ дурадхагдажа, шүүмжэлгэндэ ороһон, 23 депутадууд энээндэ дуугаа үгэһэн. Хоротой хошоноор шоглоһон энэ сатирическэ зохёол соогоо автор үнгэрһэн түүхые, тэрэ үеын байдалые, ерээдүйн түсэбые — эдэ гурбан сагуудые харуулхые хүсэһэн юм.

Эбдэршэгүй гэгдэдэг Холбоон халаа һэн,
Энээниие ойлгоогүй Русь бахардаһан.
Хэдышые иигэшоод байхань мэдэгдээгүй,
Хэнһээшые һураа һааш, мэдэхын аргагүй.
Үйлөө үзэхэдөө коммунизмын үндэрһөө
Убайгүй дэлгүүр руу арадууд бууба,
Ёозогүй бүргэдтэй, үнгэтэй туг дороһоо
Зүблэлтын гимные дуулалдан алхалба.

Дабталга:

*Энээгүүр тэрээгүүр бүгэдөөрэн суглараад,
Эсэгэ ороноо магтажа маахарнад .
Энээнһээ ондоо зоболгүй юумэдтэл
Энээнэй хүлдые халуунаар шүүмжэлнэд.*

Хаанай засаг доро хэзээб даа һууһамди,
Байтараа Октябриин туяасы үзэһэмди.
Буржуйе сохёобди, дасан хүмэнүүды һалгаабди,
Хааниие һүүлдэнь буудажа алаабди.
Яһыень хожомынь болдогһоо гаргаабди,
Ямбатай хэбтэхынь Питер руу асараабди.
Харатай нүгэлтэй байдалда ороһымнай
Хүлисыт даа Ленин, Сталин нүхэднай.

Дабталга

Мүнөөдэр бидэн бурхадаа магтанамди,
Мүнхын амгалан байдалы үрэнэбди.
Держинскийе һаяар байрадань табихабди,
Дүүрэн тиихэдээ жаргал эдлэхэбди.

Бултанда үгэхэбди, байранууды — офицернуудта,
Салингуудын — шахтёрнуудта, үргэмжы — үбгэдтэ.
Хархис террористнууды “сортир соо шэнгүүлхэбди”,
Хулгайшад, олигархнуудай тархиень соолохобди.

Дабталга

Хуулийн хатууе бултанда мэдүүлхэбди,
Коррупци хэдэгүүды Бутырка руу хаахабди.
Һүүлдэнь эрэшүүлдэ хахадые барюулхабди,
Һамгадуудта дураарнь эрэшүүлые олгохобди.
Һүлдээ баталхабди, налогуудаа түлэхэбди,
Һаруул элшэ тээшэ сэхээр тэгүүлхэбди.
Харин гансал мүнөөхи “тэнэгүүд, харгынууднай”
Һаалтал бү хэһэй хараалһан хэрэгтэмнай.

Дабталга

Ажаглалта. Владимир Николаевич Войнович (1932 ондо түрэхэн), уран зохёолшо, поэт, драматург, уран зурааша.

Тэрэнэй шүлэгэй үгэ дээрэ композитор Оскар Фельцман хүгжэм зохёожо, Владимир Трошин эхилжэ дуулаад, тэрэнь олон нэрэнүүдтэй болошоо хэмнай даа ("Я верю, друзья", "14 минут до старта", "Заправлены в планшеты", "На пыльных тропинках"). Юрий Гагарин болон бусад космонавтынууд энээниие дууладаг заншалтай байһан.

В.Войновичын баһа Оскар Фельцмантай зохёоһон нүгөөдэ дууень Гелена Великанова дуулаад ("Рулатэ" — "Если к другому уходит невеста, то неизвестно, кому повезло"), баһа саашадаа угаа мэдээжэ болоһоһон.

Александр ПУШКИН

ХҮНЭЙ ГАРААР БҮТЭЭГДЭЭГҮЙ ХҮШӨӨ ӨӨРТӨӨ БОДХООНОНБИ...

(А. С. Пушкинай шүлэгнөө нэгэ бадагыг
мүнөөнэйхээр буряадшалга)

Бурханай айладаһыг, аһай зохёолшо, нэгэ заримдаа шагнаархаарай,
Гомдол барингүй, титимдэ ханаашархангүй ябаарай,
Зариманай магтахаданышье, хардахаданышье ухаандаа бү абаарай,
Тэнэг хүнүүдтэй хэзээдэшыг (Интернетгэ) бү зүрилдөөрэй.

Евгений ЕВТУШЕНКО

Буряад эхын һү хүхэжэ томо болоһон Евгений Александрович
Евтушенко 2017 оной апрелин 1-дэ 85 наһан дээрээ нүгшэбэ.
Мүнхэ дурасхаалдань зорюулжа, тэрэнэй бэшэһэн “Эрхэтэнэй
лирика” гэхэн бүлэгнөө нэгэ шүлэгыг оршуулба. Апрельн 2.

НАМЫН¹ ТУШАА УРЖАДЭРЭЙ ХҮНЭЙ ХЭЛЭНЭН ҮГЭ

Адам Ева хоёр намын гэшүүд бэшэ байһан юм,
Абархы онгосо бэлдэһэн Нойшыг намын гэшүүн бэшэ һэн.
Бүхы намуудыг шүдхэр ханаашалжа, маһагашан зохёһон,
Булай муухайг ханажа ядахагүй, тиимэл юумэндэ бэрхэ ха юм.

Хүнүүдэй эдигэн алим соонь, магад, хорхой һууһан,
Хорхойһоо гадуур могойшыг һуужа болоо —
Нам гэдэгэй шолмосһоо үгтэһэн мэргэжэл туладань,
Намынхид булта хорхойнуудта хойшодоо барюулшоо.

“Полици” гээшыг намынхид ханажа байгуулаа,
“Ударидагшадыг” намынхид ханажа оруулаа,
Амитан зониг нэгэ хараһаань халгуулаад,
Амьарлуулжа бултыг нам намаар таһалаа.

Бэлбэһэнэй, эрэмдэгэй, бадаршын нам байдаг юм аал,
Бага үхибүүнэй, гэр бүлын нам тогтоогдодог юм аал?

¹ Нам* — партия.

Магадан Майданек хоёрой илгаань ямар юм,
Освенцим Сонгми хоёройхи баһа хайшаа юм?

Хэзээ нэгэтэ, хэзээ нэгэтэ, хэзээб даа нэгэтэ
Хойшонхи холын ашанар, зээнсэрнүүдтэ
Мүнөө байгаа найхасаан намууд булта
Мунхагыг хануулха, ойлгогдоогүй Вавилон мэтэ.

Эрэмдэгүүдэй намуудгүй эбтэй байдал тогтохо,
Элдэб бүхы эрэмдэг намууд огтолон хосорхо,
Ори гансахан лэ намтай байдал дэлгэрхэ —
Юрын хүн өөрынгөө бодото нэрээр нэрлэгдэхэ.

1972

Булат ОКУДЖАВА

**Виноградную косточку...
ҮЗЭМЭЙ ЯҢАХАНИИЕ...**

(дуун)

Үзэмэй яһахание бүлээхэн газар руу һуулгахалби,
Үндөөд ороонгыень¹, болоһон хонгорсогынь² таһалхалби,
Урижа нүхэдөө, зүрхээ инаглалтай зохилдуулхалби,
Үгы бол юундэ энэ мүнхэ дэлхэйдэ һуугаа хүнбиб?

Айлшадни уринаб, миниингээ хүндэдэ сугларьт даа,
Айладыт сэхэ руунь, хэнбиб нюуртамни хэлыт даа,
Үндэр тэнгэри хэһэн нүгэлыем хүлисэхэ бэшэ гү даа,
Үгы бол юундэ энэ мүнхэ дэлхэйдэ һуугаа хүнбиб даа?

Хара улаанаар хубсалһан Даалимни намдаа дуулахал,
Хара сагаанаар хубсалһан миниинь толгой гунхахал,
Уяртараа шагнаад, дуран гуниг хоёрһоо үхэн алдахалби,
Үгы бол юундэ энэ мүнхэ дэлхэйдэ һуугаа хүнбиб?

Үдэшын алтарһан туяагай сасархадань буландамни,

¹ Ороонго — лоза

² Хонгорсог — гроздь

Үнэн юумэдтэл дахяад тамаран гараг лэ урдуурни,
Уһанай сарлаг, хүхэбтэр бүргэд, алталиг тулбага¹ гү,
Үгы бол юундэ энэ мүнхэ дэлхэйдэ һуугаа хүнбиб?

2017 оной апрелин 15

Ажасглалта. Булат Шалвович Окуджава (1924–1997). Поэт, бард, уран зохёолшо, композитор, сценарист. Өөрынгөө бэшэһэн 200-аад шүлэгүүд дээрэ зохёһон дуунуудай автор юм.

Михаил ВЕЛЛЕР

ҺЭЛГЭЭН (Хошон үгүүлэл)

Ухаан түгэс болбосоролтой, хайн ханаатай, хүхюун зантай СССР-эй арадай артист, уран зохёолшо, композитор Никита Владимирович Богословский (**«Тёмная ночь», «Шаланды, полные кефали», «Спят курганы темные», «Любимый город», «Ты ждешь, Лизавета», «Три года ты мне снилась» болон бусад гурбан зуу гаран дуунуудые зохёһон**) хуулигүй нааданша хүн байһан. Тэрэнэй шог нааданууд тэрэ үеын бүүдэгэр бүрэнхы сагые далан худалаар холонготуулан туяаруулжа, хүниие үхэтэрнь айлгаха, унатар-дуһатар энээлгэхэ. Багаханшье ушарай дайралдаа һаа, эзэлүүдгүй аашалхын, тоомоо таһархын арга ханажа ядадаггүй байгаа. Заримдаа наадалууһан хүнииньшье, өөрөөшье хохидолдо орошодог һэн. Үлүүсэ тоомоо таһаржа аашалһанайнгаа түлөө гүрэн түрын дээдэ ноёдуудта гашайдуулдаг, зэмэлүүдэгшье байгаа. Тээд бээ бариха гээшэмнай хэсүү. Хүнүүд тэрэнэй шогто дайралдахаяа сагаагаараа айха. Юундэб гэхэдэ, шоглоходоо юрэ шоглохогүй, шог наадаяа зүжэгэй түхэлдэ оруулжа, хүниие зада тамалдаг, ханааень зобоодог зантай байһан. Үнэншэхэ гэбэл, “Буряад үнэнэй” 19.08.2015 дугарта “Зүблэлтын шогууша” гэшые уншаарайгты.

Нэгэтэ Никита гэрэйнгээ сонхын шэлые газар талаһаань тоншоод, үүдээ нэгыш даа, түлхюурээ гэртээ мартажархиһан байбалби гэжэ һамгандаа хашхарба. Тэрэнь хэлээшыень дуулаад,

¹ Тулбага — форель

үүдэн тээшээ даб гэнэн аад, хоёр алха ябаад, гэнтэ шулуун шэнги хүдэлхээ болёод, байра дээрээ зуг таташана. Сонхо тээшээ хараад, хүхэ сагаан болоод, амилхаяа болёод байшаба. Сонхын саанаһаа Никитань гараа арбагашуулан хүлисэл гуйна. Намганайнь үһэн үрзыгөөд, үргэнийнь доошоо унашаба. Тиин байтараа нюдээ ёлойлгоод, мэдэрэлгүй өөрөө унашана.

Тэдэнэр гэрэй зургаадахи дабхарта байдаг, тэрэ таладань балконшые үгы, мүгэшые (карнизшые) үгы, мэлигэр хана юм.

Яагаад тиимэ үндэртэ Никита гарашаһан юм гэхэдэ иимэ. Гэртээ дүтэлжэ ябатарнь монтёр хүн автомобилиин кранаар өөдэ гаргуулаад, гудамжын баханын дэнлүүдэ (фонарьта) лампочка хэлгэжэ байба. Никита энээниие юу алдаха хэм: тэрэ дороо монтёрто табан түхэриг хүлһэ үгөөд, зургаадахи дабхартаа үргүүлбэ хаям.

Зүблэлтэ засаг арад зонойнгоо соёл урлалай хүмүүжэлые дээшэлүүлхые ото оролдожо байһан гээшэ. Холын гүнзэгы балай газарнуудта һуугшадай соёл гэгээрэлые ниислэл хотынхидһаа дутуугүй болгохо ёһотой хэн. “Госконцерт”, “Госфилармони» гэжэ эблэлнүүд байгаа. Тэдэнэ артистнуудые хото хүдөө руу эльгээжэ наада харуулха кварталнуудай, жэлнүүдэй графигуудые уридшалан табиха. Тиимэхээ актёрнууд, дуушад, хүгжэмшэд, поэдууд, композиторнууд, хатаршад, шогуушад – эдэнэр булта провинци гудар ошожо, Соёлой яаманай баталһан норма-уялгануудаа сүм дүүргэхэ. Иимэ харюусалгата хэрэгһээ СССР-эй арадай артистнуудшые, габыята композиторнуудшые хадуурха эрхэгүй байһан.

Ута удаан командировкын үедэ залхуутай, хашартай, шалаатай байхагүйн тулада тэдэ зон хоёр-гурбаараа гү, али дээшэ бэе бээе хайн мэдэхэ хүнүүд хамтаржа, сугтаа уялгаяа дүүргэхээе ошодог хэн ха. Тиин нүхэд ёһоной тандемүүд, хубисхалша гурбанууд, ударна бригаданууд, ниисхүүр десантнууд тогтоогдохо.

Жииртээ, Никита Богословский композитор Сигизмунд Кац гэгшэтэй суг гараха. Тэдэнэр нэгэ гэртэ, гэшхүүрэй нэгэ талмай дээрээ һуудаг хэн туладаа бэе бэсынгээ кухня соо орожо хундагануудые баридаг – урданайнгаа ёһо заншалые алдаагүй хүнүүд хэн. Тиин хоюулан холын хизаарай ямар нэгэ хотодо,

хотондо, хүдөө аймагай түбтэ концертнуудаа табиһаар һунатараа эсэһэн хүнүүд гостиницадаа ошожо, үнөөхиеэ балгажа амараад, үглөөдэрын дахин поезддо һуугаад нүгөөдэ хизаар руу гараха. Тиигэһээр ээлжээтэ мүшэтэ ябалгануудайн дүүрэхэ саг нэгэтэ дүтэлбэ хаш.

Ухаатай Сигизмунд Кац нүхэртөө хэлэбэ: “Шагналши. Эдээндэ Соёлой байшан кинотеатр хоёр бии юм байна. Ши, давай, Соёлой байшанда түрүүшынгээ хэхэг харуула. Би энэ үедэ кинотеатр соо табихаб. Забһарай үедэ түргэхэн таксида һуугаад, шууд ошожо андалдахабди. Тиихэдэ түсэбэйнгөө тоое уридшалан дүүргэжэ, үдэшын Москва руу ошохо поезддо үрдихэ байнабди”.

Юрэнхыдөө иимэ ябадал гастролиин хэлэн дээрээ “вертушка” гэжэ нэрэтэй юм.

“Тайхамшагта ханаан! Нэгэ үдэшэ хоёр концерт табяад, үглөөгүүрнэ гэртэй байхабди!” – Никита баярлашаба.

Тэндэхи газарай эрхилэгшэд хэлгээниие үүсхэхэ ханамжадань һаад ушаруулбагүй, соёлой уран зурааша дары зарлал-хуудаһа зураадхиба. Богословскийн дуунуудые хүнүүд булта радиогоор шагнаһан ааб даа, угаа мэдээжэ хүн, тиимэһээ тэрээндэ зон олон сугларха. Харин Кац яһала бэрхэ композитор, һонин хүншые һаа, тэрэнэй хажуугаар ябалсааша, хоёрдохи номер гүйсэдхөөшэ шэнги болоно, яахабши тээд.

Москвагай алдар суута хүнүүдэй ерээ хада хүн зон хүлгөөтэй, фойе соо шууяатай, һайндэрэй гоёлой хубсаһанууд үмдөөтэй. Хандалинууд, хүшэгэ...

Богословский администрацида: “Үгы, үгы. Соносхохо хэрэггүй. Бидэ өөһэдөө хэлэдэгбди. Программнай өөрсэ янзаар бэлдэгдэһэн”. Зайн галай гэрэл, альга ташалган. Богословский тайзан дээрэ гаража дохино: баруун гарын зүрхэн дээрэнэ, зүүн гарын шала руу унаһан.

– Үдэшын амар мэндэ, хүндэтэ нүхэд. Минии нэрэ Сигизмунд Кац. Би композиторби, – гэжэ Сигизмунд Кацай хоолойдол яг адляар Никита Богословский эхилнэ. Хүгжэмэй абяе һайнаар дууладаг хүнүүд һажаахадаа тиимэ шадамар байдаг.

– Заншалай ёһоор нэн түрүүн хэды үгэ өөр тухайгаа хэлэхэм. Би үшөө хубисхалай урда, 1908 ондо Вена хотодо түрэхэн хүм.

Танхим соо һуугаашад хоорондоо аалихан хөөрэлдэнэд: “О-оо! Мүнөөмнай түмэр хүшэгийн үе, харин энэ хүн Венада түрэхэн хадаа шанга, хухры-мухры бэшэ”.

– Минии аба эжы тэндэ командировкада ошоһон юм. Харин Вена хүгжэмэй хото байһан...

Командировкада сугтаа нара ябаха үедөө Богословский Кац хоёр бэе бэсынгээ программа сээжэлдэжэрхийһэн. Үгэ бүхэнийн өөрөө нүгөөдынхидэл тон адляар гаража байха юм – ханажай зобоһоной хэрэггүй.

Тиин Богословский Кацынгаа бэеэ хайшан гээд хүдэлгэдэгыень нажаажа, хоолойн абьяень дууряажа, хэлэдэг үгэнүүдыень тэрэ зандань хэлэжэ, гоё гэгшээр программаяа хүтэлнэ.

– Зай, хөөрэлдөөнэймнай удха шанартай байхын тула гэхэ юм гү, би тандаа өөрынгөө зохёһон дуу дуулажа үгэхүү. Энээнине таанар дуулаһан байхат гэжэ хананаб. Сэрэгэй дуун.

Богословский рояльда һуужа, аялгын эхи наадаһанайнгаа удаа Куцынхидал адли халта гоншоо хоолойгоор татуулба:

Шумел сурово брянский лес...

Яһала альга ташалган болобо. Дохибо.

Телевизор тэрэ үедэ байгаа бэшэ даа. Ньюураарнь хэниеньшье танихагүй, киногай артистнар бэшэ хаям!

– Ёонин ушарнууд тухай хөөрэхүү. Би үшөө Маяковскийдо аккомпанировалһан хүм. Иимэ юумэн болоһон юм...

Тиигэжэ ямаршьегүй хайнаар программаяа Богословский ябуулна.

– 3-хи Московско полкын хүгжэмэй взводто алба хэхэ үедөө...

Тайзанай халхабын саана администратор туһалагшадаа гэмэрнэ: “Ши ходол нэгэ юумэ һамаһан лэ байхаш! Богословский, Богословский гэхэш! Шамда хэлээ һэмнайб – энэшни Кац юм гэжэ. Харюудань: “Үгы теэд, Богословский ерэхэ гэжэ хэлэһэн юм лэ”, – бэеэ сагааруулна.

Болодог лэ концерт болобо, альга ташалган байба. Нэгэдэхи хэхэг дүүрбэ. Антракт. Буфет. Һанамжануудаараа хубаалдаан. Тэдэ хоёрной таксинуудаар шэнэ тайзан дээрэ ерэнхэйнүүд.

Кац гараба даа. Богословскийн бишыхан аад, түргөөр мухаридаг, тэрэ мүртөө собхороод абадаг сахариг һаань, Кац гэдэгынь ута гойногор бэетэй, энеэбхилшэгүй нюуртай хүн һэн. Хэлэжэ эхилбэ:

– Үдэшын амар мэндэ, хүндэтэ нүхэд. Минии нэрэ Сигизмунд Кац. Би композиторби. – Дохино: баруун гарын зүрхэн дээрэн, зүүн гарын шала руу унаһан.

Танхим соо хуугаашад ойлгож ядана: юугээ дууланабибди? Нэр-мэр, нонор нэргэг болоно. Нюдөө сабшанад, уураг тархинийн шийганахадал гэнэ.

Хэншьеб халта эльгэ хатаад абаба. Нэгэн бээ барижа ядаад, шангаар энеэжэрхинэ. Юушье ойлгохоор бэшэ. хуугаашад Кацые заһаха гэнэ: та Богословский бэшэ аалта?..

Кац үргэлжэлүүлнэ:

– Заншалай ёһоор нэн түрүүн хэды үгэ өөр тухайгаа хэлэхэм. Би үшөө хубисхалай урда, 1908 ондо...

Танхим соо хэншьеб аалихан хэлэнэ: – Вена хотодо түрэн хүм...

Кац хэлээшээ үргэлжэлүүлнэ: – Вена хотодо түрэн хүм. Минии аба эжы тэндэ командировкада ошоһон юм...

Шанга энеэлдэн эхилшэбэ: “командировкада ошоһон аба эжын” хүнүүдые халгааба даа. Танхим соо хүхэ энеэдэн, гараа арбагануулжа байгаад зон хүхилдэнэ, “командировкада ошоһониинь” угаа хайшаагдаба хэбэртэй.

Ойлгогдосогүй тохёолдол. Кац эрьелдээд, урагша хойшоо харана – юуншье үгыл, юунэй энеэдэн бэ? Танхим соо хуугаашад бүри ехээр энеэлдэшэнэ. Тиһээр танхим аалидажа, амьяа абажа эхилнэ. Хэлэхэ аргын забһар олоһондоо Хоёрдохи-Кац үргэлжэлүүлнэ:

– Харин Вена хүгжэмэй хото байһан...

Уураг тархингаа һүүлшын үлэгдэлөөр танхим соохид юумэ ойлгохоёо һэдэнэ. Иимэ ехэ жаргалда хүртэндөө үнэншэжэ ядана.

– Зай, хөөрөлдөөнэймнай удха шанартай байхын тула гэхэ юм гү, би тандаа өөрынгөө зохёһон дуу дуулажа үгэхүү. Энээниие таанар дуулаһан байхат гэжэ һананаб. Сэрэгэй дуун.

Үмдэнэймни урдахи шагтанууд мултараад, юумэн харагдашоогүй юм аабза гэжэ һэжэглэн һэмээхэн тэрэнэ (ширинкээ) шалгаад, рояльда һууна. һанаагаа ханаһан танхим хүлэжэ ядана: одоо нээрээ тэрэ дуу дуулахань гэшэ гү, али ондоо гү?..

Шумел сурово брянский лес... – сэдхэлээ хүдэлгэн Хоёрдохи-Кац гоншоогоор дуулана.

Танхим соо найгаан: хуугаашад бэе бээдээ нэшэлдээд, баяртайгаар тэбэрилдээдшье абана. Ойлгосогүй хэсүү байдалда ороһон, самгардаһан композитор һаймһарангяар энеэбхилээдшье туршана, танхимые ойлгохоёо оролдоно. Танхим бүри гаарана.

Хуушанай артист хүн хадаа хэмнээ хэтэрхэн энэ танхимтай тэмсэжэл халаха хүсэлтэй, шууяан руу өөрынгөө бэлдэһые табина:

– Нонин ушарнууд тухай хөөрэхүү. Би үшөө Маяковскийдо аккомпанировалһан хүм...

Ойлгосогүй барагар нюур, Нэгэдэхи-Кацын хэлээшэ үгэ бүхэниие дабталган – эдэ булта тэрэнэй номерые дээдэ шатын клоунада, урдань үзэгдөөгүй юрэ бусын экцентрика болгожорхино.

– Уа-ha-ha-a!!! – танхим эльгээ тэһэлнэ.

Ямаршые хүнэй үни удаан энеэжэ шададаггүйе хайн мэдэхэ болоһон дүршэлтэй Хоёрдохи-Кац хүлээнэ. Үнэхөөрөөшые, нэгэ хэды минута болоод, хугшарһаар, зогодоһоор танхим хэмдээ ороно. Тиихэдэнь соёлой ажалшан, композитор хүн байһанайнгаа хүндые харюулха ёхотой, гүрэнһөө үгтэһэн мүнгыень эдлүүрилхэ ушартай Госфилармониин тэрэ зоболонто үргэлжлүүлнэ:

– 3-хи Московско полкын хүгжэмэй взводто алба хэхэ үедөө...

– Уа-ha-ha-a!!! – гэхэ хүсэ танхим дахин олоно.

Тайзанай халхабын саанаһаа ухаангүй муухай нюдөөр администраци шагаана: дэлхэймнай ухаагаа төөрижэ байгаа юм аабы, психиатрическэ эмшэлгэн хэрэгтэй болобо хаяа?

Уураг тархийнгаа хүдэлсые тогтоолгожорхиһон Хоёрдохи-Кац дэмыршөөд, нэтэрүү зогсоно. Байдалые гартаа оруулхые хүсэн дахин-дахин хэдэлгэ хэнэ. Тээд урдаһаань үнөөхил “уа-ha-ha-a!!!”, нэрьемэ альга ташалган лэ болоно. “Ой, халааб, шадалаа барааб!” – танхим сооһоо абьяан дуулдана.

Хоёрдохи-Кац энеэһэн лэ газар тээшэ эрьелдэнэ, ушарын ойлгохоёо оролдоно. Энэнь танхимые улам гааруулна, хүсыень халгажа эхилнэ.

Эсэстээ тэрэмнай нударгаараа үбсүүгээ шаагаад, сабиргайнгаа дэргэдэ хургаараа эрьюулээд, “та иимэ хүнүүдта” гэжэ танхим руу заана. Тиихэдэнь танхим урдаһаань хүргүй гангинаагаар лэ баяраа мэдүүлхэ хүсэ олоно. Нэгэнһээ агаар хороһон гахайн шогшогонондол абьяан дуулдашана, нүгөөдэнь нюһаяа барингүй урда хууһан улад руу сэсэрүүлнэ, үшөө нэгэнэй шээһэн баригданагүй.

Администраци тэсэлээ бараад, байжа ядаад, тайзан дээрэ гүйжэ гарана:

– Юрэдөө, та үнэхөөрөө хэн хүмтэ?

– Би композитор Сигизмунд Кац... – гээд дахин үнөөхисэл Кац эхилнэ.

Танхим дахин үхэжэ эхилбэ. Реанимаци хэрэгтэй, амисхаалда оруулха арга...

Никита Богословский Композиторнуудай Холбоонһоо зургаа һараар гаргагдаа һэн. Сигизмунд Кац хоёр жэл тэрээнтэй хөөрөлдөөгүй. Тэрээнһээ хойшо хэзээдэшье холын уулзалгануудта гараагүй.

“200-най ашаан”

Аяар холын газарһаа,
Аюулта дайнай талаһаа
Аюулай гэршэ асарагдаба,
“Ашаан-200” гэгдэбэ.

Эхын гүйжэ гарахадань,
Үриез угтахаяа дугшахадань
Өөрынь хүбүүн бэшэ,
Ондоо зогсобо сэрэгшэ.

“Ашаан” буулгагдабагүй эхэдэнь,
Асаруулжа үгтэбэгүй гэртэнь,
Хуурсаг-сайрань харагдабагүй –
Хадагалагдаһан байба харуулангүй.

Уйдхар шэнгээһэн хоолойгоор
Угтаба сэрэгшэ зогсоһоор:
“Эхэ, хүлисыт намайе,
Иимэ мэдээ дуулгаһыем...

“Хоёр зуунай ашаае”,
Хүбүүнэйтнай бэеые,
Хариин гүрэнһөө асараабди,
Хүлисэл танһаа гуйнабди.

Холын дайнай газарта
Харатай унаһан хүбүүндэ
Юрэнхылэгшэмнай дохибо,
Юрөөлэй тэмдэг айладаба:

“Ашата патриот хүбүүнэйтнай,
Амияа хайрлаагүй үриинтнай
Гайхамшаг хэрэгын дэмжэгдэбэ,
Гүрэнэй ордендо хүртэбэ”.

Тогтоожо абыт, эхэ,
Тэсэжэ үзыт, эхэ,

Эрхим хүбүүнтнай байба,
Эрэлхэгэй шагналда хүртэбэ.

Эндэхээ урдахи орондо
Эрхэ сүлөөгэй түлөөдэ
Унаба гээшэл тэрэтнай,
Үгэбэл бэээ үритнай”.

Хүбүүень асараагүй сэрэгшэ –
Хүдөөлүүлхэн байба хаанашьб.
Орондонь саарһа харбайба,
Ордениинь эхэдэнь барюулба.

Эхэ нюдөө аршана,
Эдэ юумэдынь абана.
Асараашада һайниие хүргэнэ,
Абьяагүй эрьелдээд, һугшарна...

Россиин эжынэрэй сэдхэлые,
Ород арадай тэсэмгэе
Ойлгохын одоо аргагүй
Үйлын үринь энэл гү?

2017 оной июниин 25

ТАРЮУЛГА ЮУ ЭЛИРҮҮЛЭЭБ?

(альганай шэнээн яриан-рассказ)

Барас гэжэ нэрэтэй хүбүүн мүнөө жэл хургуулийн нэгэдэхи ангида оробо.

Жэл бүри үхибүүдэй үбшэ хабша шалгахы тарилга хэдэг ёһо гурим хургуулида бии ааб даа. Тиимэхээ Барасай ангиин үхибүүдтэ тарилга хээд, эмшэд булганда хэлэдэгээл хэлээ һэн бээ: «Гараа тарюулһан газарта гурбан үдэрэй туршада уһа хүргэжэ болохогүй».

Хүбүүн гэртээ ерээд, гараа угаажа байтараа мартаад, тарюулһан газараа уһанда норгожорхёо. Иигэхэндээ ехэтэ ханаагаа зобоод, энээн тухайгаа эхэдээ хэлэхэдэнь тэрэнь шэрүүнээр эмшэдэй хэлэдэгы дабтаба: «Юундэ уһанда оруулааби, тиигэжэ болохогүй байгаа!». Бүри ехээр зобонгитохон Барас ханаамжалаад, норгоһон гараа бүдөөр орёожо уяд, тэрэнээ абангүй, шархатаһан гартай хүндэл гурбан үдэр ябаба.

Тарюулһанаа харуулха болзор ерэжэ, үнөөхи эмшэд бүхы үхибүүдэй гарнуудые шалгаа бэд даа. Зүгөөр Барас тарюулһанаа шалгуулхаяа таһа арсаад, гараа бүглөөд, огто харуулжа үгэбэгүй. Гайхалан эмшэд, ангиинь удамарша багша тэрэний аргадаадшы, айлгаадшы, хараагаадшы туршаба – шортоо. Үхибүүндэ хүсэ хэрэглэхэ бэшэ, тиимэхээ 33 үхибүүд сооһоо ори ганса тэрэ хүбүүе шалгангүй эмшэд ябаха ушартай болоо һэн.

Ойлгохоор бэшэ юрэ бусын зан абари Барасай харуулһан тухай ангиин удамарша эхэ эсэгэдэнь зарга барья һэн ааб даа. Тиихэдэнь эсэгэнь ошожо, удамаршатай хамта гайхалтай зан харуулһан ушарайнь шалтагааниие ойлгохо гэжэ хүбүүнһээ асуужа эхилбэ. Зүгөөр тэрэнь партизан шэнги тархия ганзагалаад, амаа хабшаад, юушы дуугарнагүй, ямаршы харюу үгэнэгүй. Нюдэнһөөнь уһа гоожотор эсэгэнь мүшхэбэ. Үгы даа, хүбүүн нэгэшы үгэ алдабагүй.

Үглөөдэрын эсэгин хүбүүгээ хургуули хүрэтэр үдэшэжэ ябатарнь, тэрэнь гэнтэ һураба гээшэ: «Аба, докторнууд тарихадаа, хүнэй арһа руу хадхажа юу оруулдаг юм, уһа гү? Энэнь ямар ушартай юм, тариһан газартань юун болохо ёһотой юм?».

Хорихо гээшэ хойшолонтой гэдэгынь энэ ха юм бэ. Бү норго гэхын урда тээ юундэ гэхэн ойлгууламжа хэрэгтэй байшоо. Үхибүүхэнэй иимэ бодомжотой асуудал шагнаад, гурбан үдэрэй туршада энээн тушаа ханаань зобоожо ябаһанайнь, юрэ бусын зан абари

харуулһанайнь ушар удха эсэгэдэнь одоол эли тодоор ойлгогдошобо. Орёо хүндэ энэ асуудал хүбүүхэн өөрөө өөртөө табяад, ойлгоогүйдөө эдэ үдэрнүүдтэ энээниие шийдхэхые оролдожо, тарюулһан, норгоһон газараа харуулхаяа айжашье, эшэжэшье ябаһан болоно ха юм.

Тиихэдэнь ямар нэгэ үбшэндэ үхибүүнэй, магад, нэрбэгдээд байһые элирүүлхын тулада иимэ тарилга юрэл хэдэг юм гэжэ эсэгэнь хүбүүхэндээ мэдэхэ зэргээрээ хэлэжэ, ханааень заһажа үгэбэ. Тарюулһан газараа уһанда хүргэхэндэнь ямаршые аюулай үгые тэрэнь ойлгобо. Тиин хүбүүхэнэй гараа харуулаагүй ушарые ойлгоһоноо эсэгын багшадань дуулгамсаар, тэрэ дороо эмшэд ангидань ерэжэ, гоёор Барастай хөөрэлдөөд, тарюулһан газарыень шалгаад, ямаршые үбшэнэй хүбүүндэ үгы байһые гэршэлээ бэлэй.

“Баарһахан даа, хүбүүхэмни...Тарюулһан гараа норгоһондоо айгаад, зэмэлүүлхэб, хараалгахаб, муушалуулхаб, багашуулай наадан болохоб гэжэ ханаһандаа бээ хамгаалхаяа томо хүнүүдэй урдаһаа абяагүй эсэргүүсэхэ арга шадал өөрынгөө ухаанай зэргээр шэлээл даа. Өөрыгөө доройтуулхагүйе, нэрэ хүндээ үхибүүдэй урда унагаахагүйе оролдожо, өөрөө өөрыгөө абаржа байба бшуу. Хүбүүмни, хөөрхы, бодомжотойхон, өөрын хатуу табисууртай хүн боложо ябанаш даа” гэхэ мэтэ бодолнууд эсэгын сэдхэлдэ эрьен, хүбүүгээ энхэрэн өөгшөөжэ ябаа һэн.

Сагай эрьесэ мүнөө улам эршэдэнэ. Байдалай хамхуул болонхой бидэ ехэшүүл юумэ хайса саагуур бодомжолонгүй, тэрэ юумэн яахадаа иимэб гэжэ ойлгуулхые багашуулдаа ехэ оролдонгүй, уялгата ажалаа үрдижэ түргэхэн хэхээл халирна хабди. Харин жаахан үхибүүд бурханайнгаа табисуурые үшөө алдаагүй, сэхэ сэбэр бодолтой, ехэшүүлэй хэлэһые анхаралтайгаар шагнадаг, үгэдэнь яашагүй этигэдэг гээшэ. Мүнөө дээрээ тэдэ худал юумэ үүсхэжэ шадахагүй, хүн түрэнэн бээдээ досооһоо гамтай, арюун сэбэр амиды бурхад ябанад. Хожом хойшодоо хүмүүжэхэ, халбархын эхин жэшээ, һургаал манһаал абажа, нютаг ороноо хүгжөөхэ хүнүүд ургаха ха юм даа. Багашуулдаа балшар наһанһаань наринаар хандаха нангин уялгатайгаа бү мартаа.

ГАРШАГ

О книге Басаа Валерия «Инаглал».....	3
Эхэнэрнүүд дуулана.....	4
САГААН ҺАРА	
Үбэлэй лирикэ	7
Гарахаяа байна Сагаалгамнай.....	8
Сагаа һараар!.....	8
Сагаалганай угтамжа.....	9
Сагаалган	10
Сагаалганаар!	11
АЛТАРГАНА	
Дадал һомоной соло	12
“Алтаргана”, 2014 оной июль һара	
Буряад-монгол дуунуудай попури	13
“Алтарганын” бодомжолнууд	14
Чингисхаан	15
ТҮРЭН ДАЙДА, ТҮРЭЛ НЮТАГ	
Тоонтодоо	18
Ая гангын хангалаар анхилаадхёо гэнтэ... ..	19
Һанамжанууд	20
Түүхын тоонон болонхойл даа	21
Дурсалга	23
Хабар	24
Мартын Найманай дурдалганууд	25
Залуу наһан	28
Шэбэртын үхибүүдэй дуунууд	29
Үдэшэлэн станһана.....	30
Дуулыш, инагни	30
Һонин ушарнууд болодог даа	31
ГАЛ МОГОЙ ЖЭЛ	
Дайн	35
Хэн гэмтэйб? (баллада)	36
Концлагерь	38
Генералиссимус	40
Хүн (зүрилдөөтэ юртэмсэ)	43
Һэшхэл (баллада)	44
Һүүлдэ	47
Яхашье хүнүүдби	48

ПОЭМЭНҮҮД

Сэрэмжэд	51
Тэрбүүм	59
Гээгдэһэн дуран	64
Итигэлэй хамбын үршөөл	68
Хэн Россида һайн ажаһуудалтайб (манай үеын поэмэ)	70
Инаглал	92

ОРШУУЛГАНУУД

Дондок Улзытуев. Буряад хэлэн — язык наш бурятский	138
Владимир Войнович. Россиин Гимн.....	143
Александр Пушкин. Хүнэй гараар бүтээгдээгүй хүшөө... ..	145
Евгений Евтушенкын мүнхэ дурасхаалда	145
Булат Окуджава. Үзэмэй яһахание.....	146
Михаил Веллер. Һэлгээн.....	147

Дабает Валерий Цыренович

ИНАГЛАЛ

Сборник стихов

Редактор Ц. Дамдинжапова
Корректор Ц. Дамдинжапова

Художник В. Медведева
Верстка А.В. Корнаков

Издательство «Багульник»
Св. 001616586, тел.: 89021-61-06-96

Подписано в печать 31.07.2017
Формат 60х90/16. Печат.л. 10
Заказ № 1188. Тираж 500 экз.

Отпечатано в типографии «Нова Принт».
Улан-Удэ, ул. Ранжурова, 1-4.
Тел.: 8 (3012) 212-220, 212-552.
np03.ru